

για τη συγκυρία των Τεμπών

ΠΑΝΩ ΣΕ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΙΚΕΣ ΡΑΓΕΣ

Καπιταλιστική μηχανική

Στις 17 Μαρτίου 2023, σε συνέντευξή του στον ραδιοσταθμό *Κόκκινο*, ο Δημήτρης Μαύρος, διευθύνων σύμβουλος της εταιρίας δημοσκοπήσεων MRB δήλωνε ότι¹:

Έκανα επίσης κάποιες μελέτες στο εξωτερικό, με ανθρώπους που συνεργάζομαι και στην Ελλάδα, όπου υπάρχουν μελέτες σε περίπου τετρακόσιες περιπτώσεις ατυχημάτων σαν αυτό το δικό μας [των Τεμπών], μεγάλα πράγματα δηλαδή, οι οποίες έδειξαν ότι η ιστορία του πένθους, του έντονου πένθους, κρατάει γύρω στις έξι βδομάδες. Εκεί θα φανεί αν έχουμε πετύχει ή δεν έχουμε πετύχει, αν έχουμε χειροτερέψει και τι έχουμε κάνει, σε σχέση με το τι έχει συμβεί στη χώρα.

Τη στιγμή που ολοκληρώνονται αυτές οι γραμμές, έξι μήνες μετά, έχει συμπληρωθεί το «κρίσιμο» χρονικό διάστημα των έξι εβδομάδων, με τη μεσολάβηση μάλιστα δυο εκλογικών αναμετρήσεων, και, όπως είναι αναμενόμενο, οι μηχανικοί του καθεστώτος κάνουν τους απολογισμούς τους. Θα επανεξετάσουν τα εμπειρικά τους μοντέλα προσθέτοντας ακόμα ένα παράδειγμα στα προηγούμενα τετρακόσια, χαράσσοντας ακόμα ακριβέστερες καμπύλες ποσοτικοποιημένων κοινωνικών αντιδράσεων. Από δω και πέρα, στις ακόμα πιο εξελιγμένες προσομοιώσεις τους, θα περιλαμβάνονται ενδείξεις πιθανών σφαλμάτων και παραλείψεων όσον αφορά τη λειτουργία του σιδηροδρομικού δικτύου, τεχνικών στην πλειονότητά τους, ασχέτως αν πρόκειται να επιδιορθωθούν ή όχι· οπωσδήποτε, μαζί με μαθηματικές επεξεργασίες, αόρατων στο γυμνό μάτι, μεγεθών όπως το «δημόσιο πένθος» και οι εκδηλώσεις του, *ενοημένων ως παραμέτρων που πρέπει να συσχετιστούν ακριβώς με αυτά τα σφάλματα και τις παραλείψεις*. Θα προβληθούν ως στατιστικές αποκλίσεις ενός μέσου όρου χωρίς ποτέ να πρέπει να αμφισβητηθεί ο ίδιος ο μέσος όρος, η καπιταλιστική κανονικότητα και το συνολικό κύκλωμα αναπαραγωγής της.

Με τον τρόπο αυτό, οι κινητοποιήσεις εκείνου του διαστήματος στερούνται την αυτοτέλειά τους ως προϊόντα ανταγωνιστικών κοινωνικών σχέσεων και μετασχηματίζονται σε εκφράσεις αυτών των αποκλίσεων, σε υποστυλώματα και φορείς «δημόσιου πένθους» και τίποτα περισσότερο. Από τη στιγμή, λοιπόν, που οι κοινωνικές σχέσεις και οι αντιφάσεις τους διατηρούν κάπου, σε κάποιο συρτάρι ή σε κάποιο αρχείο, το αντίγραφο ασφαλείας τους –εκεί όπου όλες μαζί και η καθεμία ξεχωριστά αναλύονται σε επιμέρους συνιστώσες και συντίθενται εκ νέου από αυτές για τις ανάγκες της κρατικής μηχανικής με συνημμένο τον τιμολογημένο κίνδυνο που τους αντιστοιχεί– μπορούμε να πούμε ότι ολοκληρώνεται ο κύκλος της μετατροπής τους σε «φυσικά φαινόμενα» του αιώνιου καπιταλιστικού κόσμου. Με μικρή μεν, διαχειρίσιμη δε, πιθανότητα ύπαρξης.

Δεν υπάρχουν περιθώρια συνύπαρξης με αυτή την προσέγγιση, η

¹ Το ηχητικό αρχείο της συνέντευξης μπορεί να βρεθεί στο [soundcloud.com](https://www.soundcloud.com).

οποία πολιτικοποιεί τη στατιστική, την κατ' εξοχήν επιστήμη του κράτους, χωρίς να το λέει. Γι' αυτό και, στην προσπάθειά μας να κατανοήσουμε τις κινηματικές εκδηλώσεις του προηγούμενου διαστήματος, δεν θα στηριχτούμε σε επιστημονικά άρθρα, όπως δεν το κάναμε ούτε κατά την κρατική διαχείριση της covid-19. Δεν έχουμε ανάγκη από ειδικούς για να τοποθετηθούμε πολιτικά ούτε η αυτοπαραγωγή του ανταγωνιστικού κινήματος εξαρτάται από τη γνώμη τους. Υπό άλλες συνθήκες, δεν θα ήταν απαραίτητο να υπενθυμίζουμε τα αυτονόητα, αλλά τα τελευταία τρία χρόνια φάνηκε ότι έχει ριζώσει βαθιά στις συνήθειες των λεγόμενων ανατρεπτικών κύκλων η απόδοση στους ειδικούς του στάτους του ισότιμου συνομιλητή, αν όχι του ιεραρχικά ανώτερου καθοδηγητή. Όταν, όμως, οι καμπύλες και τα διαγράμματα αποκτούν τη λάμψη απαραίτητου αξεσουάρ όσων θεωρούν τους εαυτούς τους *πολιτικά υπεύθυνους*, η κατάργηση της διαλεκτικής μεταξύ διανοητικής και χειρωνακτικής εργασίας, σύμφυτης με τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, καταργείται *από τα πάνω* μετατρεπόμενη σε γκροτέσκο θέαμα. Γιατί, όσο κι αν αφήνεις άλλους, τους ειδικούς κάθε είδους, να μιλήσουν αυτοί στη θέση σου, δεν μπορεί να κρυφτεί η μάταιη επιθυμία για την αποκατάσταση μιας νέας πολιτικής κανονικότητας, χωρίς ενδοκινηματικές αποκλίσεις και «επικίνδυνες τάξεις». Μια νεόκοπη συμμαχία κυρίων αναδύθηκε, η οποία εκτιμά ότι μπορεί να κρατήσει για τον εαυτό της τα κλειδιά των ορισμών, αλλά δεν θα βρει εδώ τον χώρο για να επιβεβαιωθεί περαιτέρω.

Από κει και πέρα, η χρονική απόσταση από τα γεγονότα πολλές φορές βοηθάει να κατανοήσουμε την κρίσιμη διαφορά ανάμεσα σε πραγματικά διακυβεύματα και απλά ενδεχόμενα, ιδεολογικές προβολές επί της πραγματικότητας και πρακτικές μετατοπίσεις. Οι κοινωνικές αντιφάσεις είναι αδύνατο να λειανθούν και να γίνουν ίσιωμα και έχουν πολλούς τρόπους να το θυμίζουν αυτό. Αν θέλουμε να σκύψουμε από πάνω τους, πρέπει πρώτα να τις αποφυσικοποιήσουμε υπονομεύοντας την ίδια τη μηχανική αντίληψη, τον καπιταλιστικό ορθολογισμό, που παράγει αυτή τη φυσικοποίηση με την εγγύηση του κράτους. Μια τέτοιου είδους υπονόμηση είναι συνώνυμη της ιστορικοποίησης των κοινωνικών αντιφάσεων και ελάχιστη προϋπόθεση του ενδεχομένου οι ταραχές να ξεπεράσουν τον χαρακτήρα του προβλέψιμου κινδύνου-εντός-του-στατιστικού-σφάλματος και να προκαλέσουν ρήξεις.

Παραγωγή μορφών

Από τη δεκαετία του '70 και μετά, ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής αναδιαρθρώνεται: η κατάφαση στην ικανοποίηση των επιθυμιών και ο κατακερματισμός του αναγνωρισμένου συλλογικού υποκειμένου *εργατική τάξη* γίνεται ο κινητήρας της διαφοροποιημένης παραγωγής και κατανάλωσης πολλαπλασιάζοντας τον αριθμό και την ποικιλία των εμπορευμάτων. Ή, με μια άλλη φρασεολογία, η μορφή-εμπόρευμα επεκτείνεται, ολοένα περισσότερες κοινωνικές σχέσεις διαμεσολαβούνται από αντικείμενα αποκτώντας έτσι την όψη

πραγμάτων, καθένα με την τάση να αποκτά τη δική του ζωή εντός του καπιταλιστικού χωροχρόνου *ακριβώς ως αυτονομημένη κοινωνική σχέση*. Παράλληλα, καθώς η αναδιάρθρωση βαθαίνει υπάγοντας ολοένα και περισσότερες πλευρές της ατομικής και της κοινωνικής ζωής στις ανάγκες της συσσώρευσης κεφαλαίου, καθεμία από αυτές τις πλευρές, με αντεστραμμένο τρόπο, αποσπάται από το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων αποκτώντας ταυτόχρονα μια πιο «καθαρή» αναπαράσταση. Η παραγωγή αφαιρέσεων, ο εξοβελισμός του συγκεκριμένου περιεχομένου των κοινωνικών σχέσεων, είναι συνώνυμη της εμπράγματης διαμεσολάβησης τους, κάτι που πολλές φορές αποκρύπτει το γεγονός ότι πρόκειται για μορφές κοινωνικοποίησης, σύνδεσης των κοινωνικών ατόμων μεταξύ τους.

Καθώς η κοινωνική σχέση κεφάλαιο αναπαράγεται, αναπαράγοντας μαζί της το σύνολο του εθνικού καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού, προκαλεί συνεχώς την εμφάνιση μορφών με διαφορετικό χρόνο ζωής: άλλες περισσότερο και άλλες λιγότερο κεντρικές στη δυναμική δομή της σχέσης, άλλοτε εξ ολοκλήρου καινούργιες, άλλοτε παλαιότερες που αναδύονται εκ νέου και υφίστανται επιπλέον επεξεργασία προσαρμογής στο καπιταλιστικό περιβάλλον. Μια από αυτές τις μορφές, όσο κι αν φαίνεται δύσκολο με μια πρώτη ματιά λόγω του εθιμοκοθρησκευτικού χαρακτήρα με τον οποίο είναι ενδεδυμένη, είναι και *το πένθος*. Συνήθως συνώνυμη της ακινησίας και της συντριβής, λόγω της βαριάς συνθήκης στην οποία εγκλωβίζει τα υποκείμενα τα οποία εγκαλεί αλλά και λόγω των φαινομενικά αδιαπέραστων ιδεολογικών υλικών από τα οποία είναι φτιαγμένη, η μορφή-πένθος θα αποκτήσει αντιφατικό χαρακτήρα μόνο όταν θα διαφύγει από το ατομικό πεδίο της εσωτερικότητας και θα καταλάβει τον δημόσιο χώρο ενσωματώνοντας περαιτέρω πολιτικά επίδικα, καθώς αίρει προσωρινά τη διάκριση δημόσιου-ιδιωτικού και μετασχηματίζεται σε *δημόσιο πένθος*.

Αν και όλες οι μορφές είναι εκ φύσεως αντιφατικές, καθώς διαπερνώνται διαρκώς από μικρότερες ή μεγαλύτερες κοινωνικές συγκρούσεις σε λανθάνουσα κατάσταση, δεν συμβαίνει να συνδέονται πάντοτε άμεσα με συγκεκριμένα διακυβεύματα της ταξικής πάλης, και ευρύτερα του κοινωνικού ανταγωνισμού, εκδηλώνοντας έτσι ανοιχτά τον αντιφατικό χαρακτήρα τους στο φως της ημέρας. Είναι σε αυτές τις στιγμές, όπως συμβαίνει πάντα σε στιγμές έντασης, που η ανατομία των κοινωνικών σχέσεων εμφανίζεται πιο καθαρά και που η κριτική μπορεί να φτάσει πιο βαθιά. Αυτές οι κρισιακές στιγμές κυμαινόμενης βαρύτητας πολλαπλασιάζονται, καθώς επιταχύνεται η κυκλοφορία του κεφαλαίου και δυσκολεύει η διευρυμένη αναπαραγωγή του, αποκαλύπτοντας το υλικό από το οποίο είναι φτιαγμένος αυτός ο κόσμος, πίσω και κάτω από το πλήθος εικόνων και βίντεο που καταλαμβάνουν την επιφάνεια του.

Αν και, στα πλαίσια της κριτικής του θεάματος, έγκαιρα αμφισβητήθηκε η σημασία της όρασης ως εξάλειψη της φυσικής απόστασης μεταξύ των ατόμων-θεατών και των διαφόρων μορφών της πραγματικότητας, βρισκόμαστε ήδη μακριά από την εποχή της τηλεόρασης

και την εισαγωγή στην ανθρώπινη εμπειρία εικόνων που αναφέρονται σε έναν χωροχρόνο διαφορετικό από αυτόν στον οποίο καταναλώνονται. Μπορεί και σήμερα να εμφανίζονται στις οθόνες γεγονότα που είναι ταυτόχρονα παρόντα και απόντα, πραγματικά και φαινομενικά –με την έννοια ότι η ατομική εμπειρία συμμετέχει σε κάτι που, αν και δεν είναι υλικό παρόν, είναι από μόνο του πραγματικό– ωστόσο, οι σύγχρονες τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών δημιουργούν ψηφιακά περιβάλλοντα στα οποία προσομοιώνεται μια πολυαισθητηριακή εμπειρία που είναι δύσκολο να περιγραφεί ως απλή αναπαράσταση της πραγματικότητας. Καθώς, για παράδειγμα μέσω των λεγομένων social, αποκαθίστανται μορφές κοινωνικοποίησης στη βάση της αναβαθμισμένης συμμετοχής στη βιωμένη πραγματικότητα άλλων users, κάθε μορφή τείνει να αποκτήσει το ψηφιακό της αντιγράφο εντός ενός νέου μετακόσμου εμπλουτισμένης εμπειρίας, στον οποίο θεωρείται φτωχή η άμεση εμπειρία που δεν μεταφράζεται με ψηφιακούς όρους. Αν ο θεατής ήταν συνώνυμος της αδράνειας, ο σημερινός χρήστης νέων τεχνολογιών συμμετέχει ενεργά στην ψηφιακή μετάφραση των κοινωνικών σχέσεων και η δημόσια εκδήλωση έντονων ψυχοσυναισθηματικών καταστάσεων όπως το πένθος γίνονται αντιληπτές ως ευκαιρίες καταλυτικής επίδρασης πάνω στην «ατελή» πραγματικότητα, η οποία δήθεν αποκτά νόημα μόνο αν ερμηνευθεί με βάση τα λήμματα του νέου ψηφιακού λεξικού.

Παράμετροι αταξίας

Η αντίληψη του πενθούμενου θανάτου ως έκφραση κοινωνικής αδικίας γίνεται σαφέστερη στην περίπτωση που επαληθεύεται το μοτίβο της δολοφονίας, όταν θύτης και δολοφονικό εργαλείο συγχωνεύονται σε αιτία αφαίρεσης της ζωής. Τότε, αυτό που (πρέπει να) βαραίνει ηθικά είναι η πρόθεση και τα ατομικά κίνητρα του θύτη: όλα πρέπει αναγκαστικά να αρχίζουν και να τελειώνουν σε ένα συγκεκριμένο πρόσωπο που φέρει *ακέραια την ευθύνη για τις πράξεις του*. Πρόκειται για μια από τις πιο πετυχημένες αντανάκλασεις της νομικής ιδεολογίας στην κοινωνική συνείδηση, που υλοποιείται ως ανάδραση της λειτουργίας των αστικών δικαστηρίων² στην ίδια την καθημερινότητα. Και μάλιστα σε μια δήθεν διαυγή εκδοχή, η οποία ποτέ

δεν λαμβάνει χώρα στην πραγματικότητα: σε αντίθεση με όσα πρεσβεύει η συνήθης διαδικασία απονομής δικαιοσύνης, το έγκλημα δεν αποτελεί ουσία ή κρυστάλλινη ιδιότητα του εγκληματία, αλλά προϊόν αυτού που λέμε *περιστάσεις*, δηλαδή των ίδιων των κοινωνικών σχέσεων που δημιουργήσαν τόσο τον ίδιο τον εγκληματία όσο και το ίδιο το έγκλημα. Για αυτό και είναι *απρόσωπο*. Πρέπει η κοινωνική φύση του εγκληματία και του εγκλήματος, οι κοινωνικές σχέσεις που τους δημιουργούν, να τεθούν στο περιθώριο ή και να εξαφανιστούν εντελώς από το προσκήνιο για να μπορέσει να λειτουργήσει ολόκληρο το ποινικό σύστημα³. Τότε μόνο μπορεί η έννοια της ατομικής ευθύνης και οι δικαστές που την εγγυώνται να ηγεμονεύσουν

² Εκεί ο δολοφόνος γίνεται αντιληπτός ως υποκείμενο δικαίου που υφίσταται την ποινή με βάση την αρχή της αναλογικότητας και, οπωσδήποτε, το προηγούμενο δεδικασμένο σε βάθος δεκαετιών.

³ Αν ανατρέχουμε στη συζήτηση για την κοινωνική φύση του εγκλήματος και του εγκληματία, η οποία διαδόθηκε ευρέως από τη δεκαετία του '60 και μετά, είναι γιατί, στις μέρες μας, (ηθελήμενα) αγνοείται από τους λεγόμενους ανατρεπτικούς κύκλους, σε αντίθεση με τους νομικούς που εδώ και καιρό αναφέρονται σε «εγκληματογόνους παράγοντες» προσπαθώντας να αφομοιώσουν την κριτική που τους έχει ασκηθεί.

ανενόχλητοι.

Ωστόσο, ενώ οι κοινωνικές σχέσεις πρέπει να μυστικοποιούνται πίσω από καθαρογραμμένες δικαστικές αποφάσεις και σκεπτικά που δεν παρεκκλίνουν από το γράμμα του νόμου, όταν κατεβαίνουν στο δρόμο οι κοινωνικές δομές και τα υποκείμενα που αυτές παράγουν, παράγεται δίκαιο και η αντιφατικότητα τους δεν μπορεί να κρυφτεί. Η κηδεία π.χ. του βουλευτή Καβάλας της ΕΔΑ Λαμπράκη στην Αθήνα πενήντα χρόνια πριν πήρε τον χαρακτήρα άμεσης διαμαρτυρίας εναντίον του καθεστώτος όχι λόγω της ταύτισης με τον νεκρό στο επίπεδο των πολιτικών ιδεών, αλλά γιατί έγινε γρήγορα αντιληπτό ότι η συζήτηση περί τροχαίου ατυχήματος με ευθύνη του οδηγού Γκοτζαμάνη⁴ έπρεπε να ξεπεραστεί: υπεύθυνος για τη δολοφονία ήταν ο παρακρατικός μηχανισμός της δεξιάς όσο απρόσωπος κι αν παρουσιαζόταν. Και αυτή η μετατόπιση από τα πρόσωπα στις κοινωνικές σχέσεις, η ταύτιση με τους νεκρούς ως θύματα εκμετάλλευσης και καταπίεσης μπόρεσε να πραγματοποιηθεί ακριβώς γιατί οι δημόσιες εκδηλώσεις πένθους και διαμαρτυρίας συντονίστηκαν με βαθύτερες κοινωνικές διαδικασίες που βρίσκονταν σε ήδη εξέλιξη. Και ήταν τόσο καταλυτικές που συνέβαλαν, στον βαθμό που τους αντιστοιχούσε, στην πτώση της κυβέρνησης Καραμανλή λίγο αργότερα, αλλά και στην εμφάνιση ίσως του πρώτου νέου κοινωνικού κινήματος στην Ελλάδα: της νεολαίας Λαμπράκη.

Οι δολοφονίες έχουν ιστορικά αποτελέσει μοχλούς ανάδυσης εκρηκτικών καταστάσεων με απρόβλεπτο τρόπο· κανένας δεν μπορεί να γνωρίζει εκ των προτέρων πότε π.χ. η δολοφονία από το χέρι ενός μπάτσου θα προκαλέσει εκτεταμένες ταραχές και πότε όχι, πότε θα υπάρξει εκτεταμένη κοινωνική ταύτιση με τους νεκρούς και πότε όχι. Πρόκειται για ένα από τα υπαρκτά όρια της σύγχρονης κυριαρχίας ενός καπιταλιστικού καθεστώτος σε όλες του τις μορφές είτε πρόκειται για τις Ηνωμένες Πολιτείες (βλέπε δολοφονία Φλόιντ το 2020) είτε για το Ιράν (δολοφονία Αμινί το 2021)⁵. Πολλοί διαχειριστές της ζωής των προλεταρίων, πραγματικοί ή επίδοξοι, θα ήθελαν να γνωρίζουν περισσότερα για αυτό το στατιστικό κατώφλι που απειλεί τη συνοχή των σημερινών καπιταλιστικών κοινωνικών σχηματισμών, ειδικά σε περιόδους κρίσης. Προϋπόθεση αυτής της ιδιότυπης πολιτικής στατιστικής του θανάτου είναι η αναγωγή του προλεταριάτου στον ρόλο της *σκανδάλης αταξίας*, των επικίνδυνων τάξεων επανακαθορισμένων ως παραμέτρους ταραχών, της οποίας η επίδραση πρέπει να περιοριστεί στα πλαίσια ενός συγκεκριμένου δικαικού διαύλου: της *νομιμοποιημένης* αντίδρασης απέναντι στο έσχατο όριο της εκμετάλλευσης, τη δολοφονία, η οποία πρέπει ταυτόχρονα νομικά να αποκρύπτει όλες τις υπόλοιπες όψεις του καθεστώτος που οδήγησαν σε αυτή.

⁴ Αυτή ήταν η επίσημη εκδοχή της αστυνομίας, την οποία και υιοθέτησε η τότε κυβέρνηση Καραμανλή για μερικές μέρες.

⁵ Χωρίς να επεκταθούμε εδώ στην περίπτωση της δολοφονίας του Γρηγορόπουλου τον Δεκέμβρη του 2008 και στις ταραχές διάρκειας που έλαβαν χώρα τότε εξαιτίας της βαθιάς σύγκλισης ταυτίσεων, πένθους και κοινωνικής οργής, συμβάλλοντας με μοναδικό τρόπο στον μετασχηματισμό του αναρχικού/αντιεξουσιαστικού χώρου τα επόμενα χρόνια, όσο μικρός κι αν είναι σε μέγεθος σε σχέση με τις κοινωνικές δυναμικές που έκαναν την εμφάνισή τους.

Πολύπλοκο πένθος

Τι γίνεται, όμως, με τις περιπτώσεις όπου ο κοινωνικός θάνατος δεν μπορεί να συνδεθεί με κάποιο συγκεκριμένο πρόσωπο-δολοφόνο, όταν η ευθύνη διαχέεται σε πολλά πρόσωπα και θέτει επιτακτικά στο επίκεντρο τον *τρόπο* που σχετίζονται όλα αυτά τα πρόσωπα μεταξύ τους; Όταν σε πρώτο πλάνο τοποθετείται η ιδιότητα των προσώπων ως φορείς συγκεκριμένων κοινωνικών σχέσεων και απωθείται στο παρασκήνιο η όποια ιδιότητά τους ως πρόσωπα καθαυτά, δήθεν προικισμένα με ελεύθερη βούληση και υπεύθυνα για τις πράξεις τους; Η μετατόπιση του πεδίου της κριτικής στον ίδιο τον τρόπο που οι άνθρωποι κοινωνικοποιούνται μεταξύ τους είναι συνώνυμη με την εξής συνειδητοποίηση: οι σχέσεις στην κοινωνία που ζούμε είναι οργανωμένες με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι σχέσεις εξουσίας με δυνατότητα αφαίρεσης της ζωής ατόμων που ανήκουν σε συγκεκριμένες κοινωνικές τάξεις και καταπιεσμένες ομάδες. Πρόκειται για εκείνα τα κοινωνικά άτομα, τα οποία πεθαίνουν *στατιστικά συχνότερα* από άλλα και των οποίων το συγκεκριμένο ονοματεπώνυμο σπανίως έχει νόημα για τον κοινωνικό σχηματισμό στο σύνολό του. Ο αφηρημένος όρος που έχει εφευρεθεί εδώ και πολλά χρόνια για να περιγράψει αυτούς τους πολύπλοκους θανάτους είναι το *ατύχημα*, με πιο γνωστό ίσως το εργατικό αντίστοιχό του. Υπάρχουν όμως και άλλοι τέτοιοι όροι όπως «τυχαία εκφυροκρότηση», «κακιά στιγμή», «έγκλημα πάθους», «ναυάγιο» κ.α. Καμία στατιστική δεν θα ερμηνεύσει ποτέ από μόνη της αυτή τη διαφορά συχνότητας, ακριβώς γιατί η λειτουργία της είναι να ομογενοποιεί ποσοτικά τους θανάτους αφαιρώντας όλους τους κοινωνικούς προσδιορισμούς τους.

Δεν θα επεκταθούμε εδώ στις αμέτρητες εκείνες περιπτώσεις που το εργατικό κίνημα και οι υποστηρικτές του εναντιώθηκαν σε μια σειρά «ατυχημάτων» επιδιώκοντας να αποδείξουν ότι δεν υπάρχει τίποτα τυχαίο ή μοιραίο πίσω από αυτά και υποδεικνύοντας τον ίδιο τον τρόπο οργάνωσης της εργασίας ως αιτία τους. Μέχρι και σήμερα, αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι ενός κινήματος να υπερασπίζεται τους νεκρούς του, να επιδιώκει η ζωή των εργατών να είναι δυνατή και όχι απλά πιθανή εντός του καπιταλιστικού συστήματος, οδηγώντας τις περισσότερες φορές σε αιτήματα για τιμωρία των ενόχων εργοδοτών μαζί με περισσότερη ασφάλεια και υγιεινή στους εργασιακούς χώρους. Σπανίως, όμως, η ζωή και ο θάνατος ενός ή περισσότερων εργατών εν ώρα εργασίας θα παράξει κοινωνικές ταυτίσεις τέτοιας κλίμακας ώστε να προκληθούν γενικευμένες κινητοποιήσεις ή/και ταραχές. Αποτελεί και αυτή μία από τις αδιάψευστες ενδείξεις της υποχώρησης, της μη αναγνώρισης της εργατικής ταυτότητας στις σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες; Αν ναι, τότε έπαψε το εργατικό κίνημα να αποτελεί το κέντρο βάρους, το σημείο αναφοράς των κοινωνικών κινητοποιήσεων, έστω και σε συναισθηματικό επίπεδο;

Είναι κομμάτι της οργάνωσης της καπιταλιστικής κοινωνίας να συνδέει τη ζωή των εργατών, και όχι μόνο, με ένα είδος αναπόφευκτης μοίρας, να εμπεδώνεται καθημερινά ότι *η προλεταριακή ζωή έχει αυ-*

ξημένο ρίσκο, με το οποίο οι φορείς της πρέπει να μάθουν να συνυπάρχουν για να μπορούν απλά και μόνο να επιβιώνουν ως αναλώσιμοι. Δεν πρόκειται για κάποιου τύπου ιδεολογικό τρόπο οργάνωσης; η ίδια η συγκρότηση της προλεταριακής ζωής και του πιθανού τέλους της επιδιώκεται να προσδιοριστούν στατιστικά, τόσο κοντά και τόσο μακριά από τη συνήθη έννοια του βιώματος ως αισθητού. Η συνεπής καπιταλιστική διαχείριση γνωρίζει ότι δεν θα μπορέσει ποτέ να εξισώσει το ρίσκο μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών ομάδων, την ίδια στιγμή που πρέπει να υποκρίνεται για το αντίθετο, ακριβώς γιατί η διαφοροποίηση της πρόσβασης στον θάνατο και στον πλούτο συνιστά τη ραχοκοκαλιά του καπιταλιστικού κοινωνικού συστήματος. Κατά έναν αντεστραμμένο τρόπο, πρόκειται για την ίδια βάση πάνω στην οποία πρέπει να οριοθετηθεί η κοινωνική διαμαρτυρία που προκαλείται εξαιτίας της απώλειας ακριβώς αυτής της ζωής: όλα πρέπει να κινηθούν μεταξύ «ατυχήματος» και «δολοφονίας», μεταξύ μοίρας και αστικού δικαίου.

Πριν τα Τέμπη

Από όσα μπορούμε να γνωρίζουμε, πριν τη σύγκρουση των δυο αμαξοστοιχιών και τον θάνατο 57 ανθρώπων στις 28 Φεβρουαρίου, οι πιο πρόσφατες δημόσιες εκδηλώσεις πένθους και διαμαρτυρίας έλαβαν χώρα στο κέντρο της πόλης με συνδυασμένη αφορμή τις πυρκαγιές στην Πάρνηθα στα τέλη Ιουνίου 2007 και τους εμπρησμούς στην Ηλεία (εδώ με πάνω από 40 νεκρούς) στα τέλη Αυγούστου της ίδιας χρονιάς. Το timing και το ορατό περιεχόμενο των συγκεντρώσεων έχουν σημασία, γιατί ήδη τότε είχαν προηγηθεί αρκετές περιπτώσεις μαζικών θανάτων χωρίς να έχουν προκύψει κοινωνικές κινητοποιήσεις: δεν ήταν αρκετός ούτε ο θάνατος 39 εργαζομένων κατά την κατάρρευση του εργοστασίου της Ρικομέξ στο Μενίδι εξαιτίας του σεισμού το Σεπτέμβριο του 1999 ούτε το πολύνεκρο ναυάγιο του Εξπρές Σάμινα ανοιχτά της Πάρου το Σεπτέμβριο του 2000 ούτε ο θάνατος 21 μαθητών σε τροχαίο δυστύχημα στα Τέμπη το 2003 για κάτι τέτοιο. Όσο και αν προκάλεσε ατομικά λύπη και οργή, ο συλλογικός θάνατος δεν αποτέλεσε από μόνος του αιτία να κατέβει κόσμος στον δρόμο, όπως αποδείχθηκε ξανά, ακόμα πιο πρόσφατα, με τους 25 νεκρούς της πλημμύρας στη Μάνδρα το 2017 και με τους πάνω από 100 νεκρούς εξαιτίας της πυρκαγιάς στο Μάτι το καλοκαίρι του 2018⁶.

Τι διαφορετικό συνέβη το 2007; Μια ερμηνεία που διατηρεί ακέραια την αξία της υποδεικνύει ότι, τότε όπως και τώρα, βρισκόμασταν σε προεκλογική περίοδο με τις κάλπες να στήνονται πολύ κοντά χρονικά στα γεγονότα⁷. Οι υπομηχανικοί της αριστεράς είχαν κάθε λόγο να εκμεταλλευτούν την περίσταση διεξάγοντας παράλληλα μια φθηνή προεκλογική εκστρατεία με προφίλ δρόμου. Αυτό δεν εξηγεί, ωστόσο, ούτε γιατί κατέβηκε απρόσμενα αρκετός κόσμος στη συγκέντρωση ούτε τα χαρακτηριστικά και την αισθητική της. Όσο και αν θα ήθελαν για τους εαυτούς τους κάποιον αναβαθμισμένο ρόλο, οι επίδοξοι

⁶ Ακόμα και αν αυτή καλύφθηκε μηντιακά με αντιπολιτευτική δραματοποίηση.

⁷ Στην προκειμένη περίπτωση, οι εκλογές είχαν προκηρυχθεί για τις 16 Σεπτεμβρίου 2007.

διαχειριστές της κοινωνικής διαμαρτυρίας μάλλον αυτοπροσκήθη-
καν σε ένα γεγονός που είχε καλεστεί από άλλους⁸:

Χιλιάδες πολίτες ανταποκρίθηκαν στο «ανώνυμο» για μια ακόμα φορά κάλεσμα των Bloggers, των μηνυμάτων από κινητό σε κινητό και Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων και συγκεντρώθηκαν στο Σύνταγμα για να εκφράσουν με βουβό τρόπο τη διαμαρτυρία τους στον αφανισμό των ελληνικών δασών.... Στην Αθήνα, άνθρωποι κάθε ηλικίας, νέοι, γέροι, οικογένειες με μικρά παιδιά, παρέες φοιτητών, εργαζόμενοι με το κινητό στο χέρι, ομάδες με τα διακριτικά Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων όπως η Greenpeace, ποδηλάτες που πρόσφατα έκαναν το γύρο της καμένης Πάρνηθας, κατέκλυσαν το χώρο μπροστά από τον Αγνωστο Στρατιώτη, τη λεωφόρο Αμαλίας και το σύνολο της Πλατείας Συντάγματος και των κάθετων δρόμων. Κύριο χαρακτηριστικό: όλοι ή σχεδόν όλοι φορούσαν μαύρα ρούχα. Δεν έλειψαν και τα πανό με συνθήματα υπέρ της αναδάσωσης, φωτογραφίες του αρχαιολογικού χώρου της Ολυμπίας, αλλά και ένα μεμονωμένο

χάπενινγκ, όταν ομάδα νεαρών ανέβασε στα κοντάρια των σημαίων που υπάρχουν μπροστά από τον Αγνωστο Στρατιώτη ένα πανό με συνθήματα υπέρ της φύσης και της γης. Επίσης, στους δρόμους είχαν γραφτεί με σπρέι συνθήματα όπως «όχι άλλο κάρβουνο», «αναδάσωση τώρα». Χωρίς συνθήματα, ομιλίες, επικεφαλής οργανωτικών επιτροπών, χωρίς μουσική και χάπενινγκ, οι διαδηλωτές δεν θέλησαν την πολιτικοποίηση της διαμαρτυρίας τους και γι' αυτό απομάκρυναν όσους, σπάζοντας τη σιωπηλή διαμαρτυρία, θέλησαν να την πολιτικοποιήσουν με συνθήματα.

Με πρωτότυπο τρόπο, εμφανίζονται ορισμένα κοινωνικά κομμάτια που έχουν την οργανωτική δυνατότητα να κατέβουν στον δρόμο και να οικειοποιηθούν τον συνδυασμό πένθους και διαμαρτυρίας για τους δικούς τους σκοπούς. Μην υποδεικνύοντας *κοινωνικά συγκεκριμένους* δολοφόνους της φύσης –οι οργανωμένοι εμπρηστές και τα συμφέροντά τους παραμένουν χωρίς ονοματεπώνυμο– εκπέμπουν μια περισσότερο συναισθηματική και αφηρημένη μορφή πένθους

ενάντια στην εξαφάνιση της φύσης, η οποία φαίνεται να εκκινεί από περιβαλλοντικές ευαισθησίες και να διακατέχεται από έναν γενικότερο φόβο περί μη αντιστρεπτής υποβάθμισης της ζωής μας⁹. Ιδωμένο από μια άλλη σκοπιά, πρόκειται για την εμφάνιση στο προσκήνιο μιας διαφορετικής εννοιολόγησης των αιτιών του κοινωνικού θανάτου –πέρα από το κράτος και το κεφάλαιο ως καθολικές κοινωνικές σχέσεις, δηλαδή ως κυρίαρχες μορφές κοινωνικοποίησης– και, οπωσδήποτε, πέρα από τα συνηθισμένα κανάλια πολιτικής διαμεσολάβησης. Πέρα, δηλαδή, από τον άμεσο έλεγχο της παραδοσιακής αριστεράς.

Κοιτώντας αναδρομικά, μπορούμε επιπλέον να ισχυριστούμε ότι εκείνη τη χρονική στιγμή εγκαινιάζεται μια καθ' όλα ιδιαίτερη θανα-

⁸ Απόσπασμα από το *Με σιωπή και χρώμα το μαύρο* χιλιάδες πολίτες διαδήλωσαν για τις πυρκαγιές του in.gr, γραμμένο στις 29.8.2007. Στο ίδιο σύντομο άρθρο αναφέρονται παρόμοιες κινητοποιήσεις σε Θεσσαλονίκη και Ηράκλειο, μικρότερου ωστόσο μεγέθους. Ήταν η περίοδος που ο ΣΥΡΙΖΑ συμμετείχε σε ό,τι κινείται επιδιώκοντας να οικοδομήσει το κόμμα-κίνημα στην προκειμένη περίπτωση, άρα, μπορούσε να καταγγέλλει ότι «οι αστυνομικές δυνάμεις έσπασαν τη “εκκωφαντική σιωπή” των διαδηλωτών ρίχνοντας αναίτια βόμβες κρότου-λάμψης, προκειμένου να δημιουργήσουν πανικό και να τρομοκρατήσουν το πλήθος».

⁹ Αξίζει να σημειωθεί ότι τότε απουσιάζει η αφήγηση περί κλιματικής αλλαγής, γιατί η βαθιά κρίση του 2007 δεν έχει ακόμα ξεσπάσει, κάτι που από μόνο του αποδεικνύει ότι δεν πρόκειται για κάποιου είδους φυσικό φαινόμενο.

τοπολιτική δρόμου στηριγμένη στις νέες τεχνολογίες των social media και, εξ ορισμού, στη διαχείριση συναισθημάτων μέσω του πολυλαπλασιασμού των επικοινωνιακών ροών από και προς τα διάφορα groups, προφίλ, κλπ. μέσω του οποίου θα εκπροσωπηθούν και θα κατευναστούν οι ανησυχίες ενός σεβαστού κομματιού της μητροπολιτικής μεσαίας τάξης. Πρόκειται για ανησυχίες που εκκινούν ως ατομικές, επιδιώκοντας ωστόσο να γίνουν συλλογικές μέσα στην ατομικότητά τους, την οποία εγγυάται κάθε μέσο κοινωνικής δικτύωσης άξιο του ονόματός του. Καθώς ο κοινωνικός θάνατος, για τον οποίο εγκαλούνται αφηρημένα οι πάντες, δεν συνδέεται με την εκμετάλλευση και την καταπίεση καμιάς συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας ή τάξης –ενώ από την άλλη απευθύνεται αίτημα προς το κοινοβούλιο-ως-πηγή-της-εξουσίας να σταματήσει αυτή την κατάσταση– δημιουργείται ο χώρος να αναδυθεί ένα πολιτικό πρόγραμμα αλλαγής και, γιατί όχι, ριζοσπαστικής ανατροπής του υπάρχοντος καθεστώτος στη βάση του πένθους για την καταστροφή της φύσης. Οπωσδήποτε, τα πιο προωθημένα από αυτά τα κομμάτια προωθούν συγκεκριμένες προτάσεις και μέτρα προς υιοθέτηση, όμως η ταύτιση με τους νεκρούς έχει γίνει πολύ πιο αποστασιοποιημένη και με δευτερεύοντα χαρακτηριστικά. Στην αντίθετη περίπτωση, η απόπειρα ταύτισης με τους κοινωνικούς νεκρούς και συγκεκριμενοποίησης όχι μόνο όσων μας συνδέουν μαζί τους, αλλά και όσων συνδέουν μεταξύ τους όλους τους «υπεύθυνους» για αυτούς τους θανάτους, θα προσέδιδε τέτοιο χαρακτήρα και περιεχόμενο σε αυτές τις κινητοποιήσεις ώστε να τις εξωθήσει να αποβάλουν το χαρακτήρα του μη-υποκείμενου¹⁰ και να αυτοπαραχθούν ως ταξικά κινήματα. Όχι, ωστόσο, απαραίτητα ως εργατικά ή φιλοεργατικά¹¹.

Συγκυρία και μέθοδος

Το κεφάλαιο αποτελεί μια σύνθετη κοινωνική σχέση εκμετάλλευσης που παράγεται και αναπαράγεται μόνη της και, στη σύγχρονη ανεπτυγμένη μορφή της, δεν προϋποθέτει τίποτε άλλο πέρα από τον εαυτό της. Υπό αυτή την έννοια, δεν υπάρχουν κάποιοι υπεύθυνοι, από τις αποφάσεις ή τις επιθυμίες των οποίων θα εξαρτιόταν η ύπαρξη

¹⁰ Η αριστερά θα έρθει ξανά αντιμέτωπη, σε πολύ μεγαλύτερη κλίμακα, με αυτό το μη-υποκείμενο λίγα χρόνια αργότερα κατά τις λεγόμενες αντιμνημονιακές διαδηλώσεις και πιο συγκεκριμένα σε αυτό που αντιπροσώπευαν τότε οι «αγανακτισμένοι». Σε εκείνη τη φάση, είναι περισσότερο τα τριτοβάθμια συνδικάτα εκείνα που θα προσπαθήσουν να κρατήσουν για τους εαυτούς τους το μονοπώλιο της διαχείρισης της κοινωνικής αμφισβήτησης, καλώντας για παράδειγμα, για πρώτη φορά μετά από δεκαετίες, διήμερη γενική απεργία στα τέλη Ιουνίου 2011 με στόχο να υποτιμήσουν τη σημαντική απεύθυνση που είχε η πλατεία Συντάγματος σε όλους όσοι κινητοποιούνταν. Περισσότερα για την έννοια του μη υποκείμενου στο *Blaumachen*, τεύχος 6, άνοιξη 2013, σελ.76-83. Εκείνη την περίοδο, η πολιτικοποίηση των συναισθημάτων μέσω της χρήσης νέων τεχνολογιών μπορούσε ακόμα να συνδέεται αναγκαία με την κάθοδο στον δρόμο και γενικότερα με την παρουσία στον δημόσιο χώρο. Θα έπρεπε να περάσουν αρκετά χρόνια διαπαιδαγώγησης με αυτές τις τεχνολογίες και μαζικής επένδυσής τους με χειραφετητικό χαρακτήρα για να φτάσουμε στο σημείο της περαιτέρω αλγοριθμοποίησης της πολιτικής διαμαρτυρίας με την εμφάνιση των ηλεκτρονικών «κινήματων».

¹¹ Όπως θα φανεί έξι χρόνια αργότερα από τις συγκρούσεις διάρκειας στη Χαλκιδική με αφορμή τα μεταλλεία χρυσού, σχεδόν σύσσωμη η (εξωκοινοβουλευτική και μη) αριστερά και ο αναρχικός/αντιεξουσιαστικός χώρος θα πάρει αμετάκλητα το μέρος των κατοίκων της περιοχής (αφήνοντας στην άκρη την κριτική στο αγροτικό και το τουριστικό κεφάλαιο) ενάντια στο εξορυκτικό κεφάλαιο και στους εργάτες του που υπερασπίζονταν τις θέσεις εργασίας τους.

¹² Πολλές φορές δημιουργείται η αίσθηση ότι όσο ανεβαίνουμε στην κοινωνική ιεραρχία, τόσο μεγαλύτερη ευχέρεια κινήσεων διαθέτουν όσοι κατέχουν αυτές τις θέσεις «για να αλλάξουν τον κόσμο». Αυτό αληθεύει μόνο όσον αφορά την αέναη αναπαραγωγή του ίδιου και όχι την επαναστατική ανατροπή του υπάρχοντος. Οι κρατούντες δεν θα συμβάλουν ποτέ στον επαναστατικό μετασχηματισμό του καπιταλισμού όχι μόνο γιατί τα συμφέροντά τους ταυτίζονται με την αναπαραγωγή του, αλλά γιατί ακόμα και στην περίπτωση που θα εμφανιζόταν κάποια ατομική παρέκκλιση από τον κανόνα, όλοι οι υπόλοιποι καπιταλιστές θα συνασπίζονταν για να επαναφέρουν την τάξη· ακόμα και αν χρειαζόταν να εξοντώσουν τη σάρκα από τη σάρκα τους. Πριν γίνουν αντιληπτοί ως ατομικά υπεύθυνοι, πριν ακόμα αποκτήσουν πλήρη ατομική συνείδηση του ρόλου που παίζουν σε αυτόν τον κόσμο, ως φορείς κοινωνικών σχέσεων οι καπιταλιστές διαθέτουν συλλογική συνείδηση της τάξης τους. Και είναι πρώτα από όλα ως τέτοιοι, ως τάξη, που την ασκούν.

της· όσα μαγικά κουμπιά και αν πατήσει ο οποιοσδήποτε υψηλά ιστάμενος, το κεφάλαιο θα συνεχίσει να υπάρχει και πολλές φορές η συνείδηση αυτού του γεγονότος είναι σκληρή για όσους και όσες έχουν συμφέρον να ανατρέψουν αυτό τον κόσμο¹². Ανασχολούμαστε με τις μορφές που παίρνει ο κοινωνικός ανταγωνισμός, είναι γιατί αποτελούν τον μόνο τρόπο να γίνουν ορατές οι τροποποιήσεις και οι μετασχηματισμοί αυτής της θεμελιώδους κοινωνικής σχέσης υποδεικνύοντας, στην ιδανική περίπτωση, τις ρωγμές, μέσα από τις οποίες αναφαίνεται η δυνατότητα κοινωνικής ανατροπής της.

Αν έχει σημασία να κάνουμε, σήμερα και για κάθε χρήση, έναν προσωρινό απολογισμό των κινητοποιήσεων γύρω από το συμβάν¹³ στα Τέμπη είναι γιατί σε αυτές περιλαμβάνεται η μεγάλη απεργιακή συγκέντρωση της

8^{ης} Μαρτίου, η οποία εκλήφθη ως η μεγαλύτερη κινητοποίηση στο κέντρο της Αθήνας μετά από τις λεγόμενες αντιμνημονιακές διαδηλώσεις της περιόδου 2010-2012. Επιπλέον, η γεωγραφική διασπορά τους σε πολλές πόλεις της Ελλάδας, η σχετική διάρκειά τους, καθώς και το απότομο τέλος τους, θέτουν επιπλέον ζητήματα προς διερεύνηση σχετικά με τον χαρακτήρα αυτών των κινητοποιήσεων. Καθίσταται, επομένως, ξανά επιτακτική η προσέγγιση της *συγκυρίας*.

Μια διατύπωση πριν από δέκα χρόνια δίνει το στίγμα της μεθόδου που θα χρησιμοποιήσουμε για να διερευνήσουμε αυτό το ζήτημα¹⁴:

Είναι η μέθοδος της ιστορικής παραγωγής, δηλαδή της εννοιολόγησης μιας ιστορικής διαδικασίας παραγωγής κοινωνικών μορφών μέσα στην ταξική πάλη. Η μέθοδος αυτή προσπαθεί να φωτίσει τη σχέση των γεγονότων (συμβάντων) της ταξικής πάλης με τη συνολική κίνηση της κοινωνικής ολότητας που διαμορφώνεται από τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Κανένα συμβάν δεν μπορεί να εννοιολογηθεί ανεξάρτητα από όλα τα υπόλοιπα, κανένας δρων παράγοντας δεν αντιμετωπίζεται ως αυθύπαρκτη ουσία, καμία πρακτική δεν διαφεύγει του ιστορικού της ορίζοντα, δηλαδή, τίποτα απολύτως δεν έχει υπερϊστορική ουσία σύμφωνα με τη μέθοδό μας.

Κόντρα στην κυρίαρχη αφήγηση που θέλει τα σύγχρονα κινήματα να μην έχουν ιστορία, τη δική τους ιστορία, ανάγοντας τα σε μια άμορφη μάζα που διαπερνάται μόνο από αισθήματα αγανάκτησης, οργής και εθνικού πένθους, παίρνουμε τη σύνδεση με το παρελθόν στα σοβαρά και πιάνουμε το νήμα από εκεί που αφέθηκε πριν από δέκα και πλέον χρόνια για να αντιληφθούμε τι έχει μεσολαβήσει και πού βρισκόμαστε σήμερα.

¹³ Χρησιμοποιούμε τον όρο «συμβάν» ως μια λιγότερο ή περισσότερο αποστασιοποιημένη απόπειρα σύλληψης και περιγραφής, καθώς θεωρούμε ότι όροι «εγκλημα» και «κρατική δολοφονία» που χρησιμοποιήθηκαν ευρέως από τον κόσμο που κατέβηκε στον δρόμο εκείνη την περίοδο δεν αποδίδουν πλήρως όλες τις συνδηλώσεις του συγκεκριμένου θανάτου 57 ανθρώπων, συμβάλλοντας στην περαιτέρω συσκότιση των αιτιών του. Σε καμία περίπτωση, ωστόσο, δεν υπονοείται εκ μέρους μας κάποιου είδους υποτίμηση της συντριβής και του συναισθήματος αμετάκλητης απώλειας που ένιωσαν και νιώθουν τα οικεία πρόσωπα των νεκρών.

¹⁴ *Blaumachen*, τεύχος 6, άνοιξη 2013, σελ.6.

Μεταξύ υπευθύνων

Ωστόσο, καμία συζήτηση με αξιώσεις δεν μπορεί να διεξαχθεί, αν δεν τοποθετηθεί μέσα στο πλαίσιο της τριετίας που προηγήθηκε και που είχε ως κεντρικό στοιχείο την κρατική διαχείριση της covid-19. Από τη μια, οι ανώτεροι κρατικοί υπάλληλοι και οι μηντιακοί συνεργάτες τους δεν χρειάστηκε να κάνουν κάτι άλλο από το να βαθύνουν εφαρμόζοντας, και να εφαρμόσουν βαθαίνοντας, την προηγούμενη κεντρική πολιτική γραμμή τους: όπως οι κοινωνικές σχέσεις δεν καθορίζουν πόσο υγιής είναι κάποιος, αλλά ο καθένας και μόνο αυτός είναι υπεύθυνος για την υγεία του, έτσι και τα προβλήματα στη λειτουργία του σιδηροδρόμου προκύπτουν από ανθρώπους που δεν κάνουν σωστά και υπεύθυνα τη δουλειά τους. Αυτονόητα, και το εθνικό σύστημα υγείας και το σιδηροδρομικό δίκτυο επιδέχονται βελτίωσης –συνήθως είναι η είσοδος ιδιωτών επενδυτών που επιδεικνύεται δογματικά ως εκ των προτέρων εγγύηση της επιχειρούμενης βελτίωσης– όμως η επαγγελματική συνείδηση και η αυτοθυσία των υπαλλήλων οφείλει να ξεπερνάει κάθε εμπόδιο. Κατά συνέπεια, και αυτό είναι το σημαντικότερο από ταξική σκοπιά, από την πλευρά τους πάντα μπορούν να βρεθούν ή να επινοηθούν λάθη και παραλείψεις στην απόδοση των υφισταμένων, να στηλιτευθεί η μη τήρηση των προβλεπόμενων πρωτοκόλλων κ.α· πάντα μπορεί να αποδειχθεί ότι κάποιος δεν κάνει καλά τη δουλειά του και στην προκειμένη περίπτωση αποδείχτηκε πιο εύκολο να αποδοθεί η ευθύνη σε έναν συγκεκριμένο σταθμάρχη και στους προϊσταμένους του¹⁵.

Από την άλλη, θα περίμενε κανείς ότι η υπεύθυνη αριστερά, μαζί με τους αναρχικούς/αντιεξουσιαστές συνεργάτες της –οι οποίοι επί τρία χρόνια έδειχναν με το δάχτυλο και υποτιμούσαν ως «κοινωνικά ανεύθυνους» και «εγκληματίες» όλους όσους δεν τήρησαν τα μέτρα κοινωνικής αποστασιοποίησης, έσπασαν την καραντίνα, επιδίωξαν την επαφή και τον συνωστισμό στις πορείες και την προσωπική τους ζωή, αρνήθηκαν τον υποχρεωτικό εμβολιασμό και στάθηκαν ενάντια σε κάθε είδους pass διακινδυνεύοντας την αναστολή εργασίας ή ακόμα και την απόλυσή τους– θα συνέχιζαν την ίδια διαιρετική γραμμή μεταξύ των προλετάρων και θα επιχειρούσαν να πατήσουν πάνω σε άλλα πτώματα αυτή τη φορά προς όφελος της πολιτικής καριέρας τους: στην προκειμένη περίπτωση τους σιδηροδρομικούς υπαλλήλους που άλλαξαν με μπλάνκο την ώρα αποχώρησής τους από το σταθμαρχείο της Λάρισας και δεν έμειναν εκεί «να κοιτάζονται με τον σταθμάρχη». Με άλλα λόγια, και σε αταλάντευτο συντονισμό με όσα διατύπωναν το προηγούμενο διάστημα, θα περίμενε κανείς να καταγγείλουν ως «εγκληματίες που υπονομεύουν το κοινό καλό» όλους τους (πρώην) δημοσίους υπαλλήλους που λου-

¹⁵ Είναι προφανές ότι το καθεστώς πρόσληψης του σταθμάρχη δεν παίζει κάποιο ρόλο εδώ. Είτε πληρούνταν όλα τα κριτήρια της προκήρυξης της Hellenic Train είτε παρακάμφθηκαν μέσω ρουσφετιού, το αποτέλεσμα θα ήταν το ίδιο. Από κει και πέρα, εμείς από την πλευρά μας δεχόμαστε ως πιο πιθανή την εκδοχή που κατέθεσε ο σταθμάρχης για τα γεγονότα (ότι πάτησε ένα κουμπί και νόμιζε ότι η κατεύθυνση κίνησης της αμαξοστοιχίας είχε αλλάξει) –άλλωστε παρόμοια περιστατικά βλάβης των κλειδιών είχαν συμβεί αρκετά στο παρελθόν, με πιο πρόσφατο ίσως τον εκτροχιασμό τραίνου στο Λιανοκλάδι στις 10.10.22, σύμφωνα με το libre.gr– ασχέτως αν οι πολιτικοί πάτρωνές του απλά τον ξεφορτώθηκαν ως αναλώσιμο, όταν δυσκόλεψαν τα πράγματα.

φάρουν από θέσεις ευθύνης, να υπερθεματίσουν για την ποινικοποίηση της συμπεριφοράς τους και για μέτρα καταστολής εναντίον τους. Για ποιον λόγο, παρόλα αυτά, δεν συνέχισαν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στο καθεστώς παίζοντας το ίδιο εμβατήριο;

Μια πρώτη σκέψη είναι ότι, μπροστά στις επικείμενες εκλογές, δεν θέλησαν να προκληθούν τριβές με κοινωνικές ομάδες στις οποίες απευθύνονται, όπως είναι για παράδειγμα οι εν λόγω (πρώην) δημόσιοι υπάλληλοι και οι εργαζόμενοι στις (πρώην) επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας. Αν πάρουμε αυτό το επιχείρημα στα σοβαρά, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι οι πολιτικές απόψεις τους όχι μόνο καθορίζονται τακτικά, δηλαδή πολιτικάντικα, ανάλογα με το σε ποιους απευθύνονται, αλλά και ότι –και αυτό είναι πιο σημαντικό στην προκειμένη περίπτωση– μπορείς στην πράξη να εννοήσεις τον εαυτό σου ως αριστερό ή αναρχικό/αντιεξουσιαστική κάνοντας ταυτόχρονα δυο πράγματα: επίβλεψη και απαξίωση ενός κομματιού του προλεταριάτου από το οποίο δεν περιμένεις τίποτα όσον αφορά την πολιτική σου αναπαραγωγή· κάλυψη και στήριξη σε ένα άλλο από το οποίο έχεις πολιτικές προσδοκίες, ακόμα και αν αυτό σημαίνει να κάνεις κωλοτούμπα σε σχέση με όσα πρέσβευες εδώ και τρία χρόνια. Και όλα αυτά διατηρώντας ευλαβικά την αναφορά στην τάξη, την ταξική συνείδηση και το ταξικό καθήκον, όλα με Τ κεφαλαίο, γιατί έχεις την αλαζονική ψευδαίσθηση ότι η εργατική τάξη βρίσκεται μόνο εκεί που δείχνεις εσύ.

Αναπόφευκτα, η αριστερά και οι συνοδοιπόροι της έχουν αντλήσει τα διδάγματα που πρέπει μετά από αρκετές δεκαετίες νεοφιλελεύθερης διαχείρισης εντός και εκτός του ελληνικού καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού και έχουν εμπεδώσει και αυτοί ότι για να επιβιώσουν πολιτικά πρέπει να στρέφουν το ένα κομμάτι του προλεταριάτου απέναντι στο άλλο υποτιμώντας και αορατοποιώντας το κοινωνικά πιο αδύναμο ως επικίνδυνη τάξη. Παρόλα αυτά, οι original νεοφιλελεύθεροι διαχειριστές του κράτους και του κεφαλαίου κατορθώνουν να αναπαράγονται πολιτικά, επειδή κρατάνε για τους εαυτούς τους το μονοπώλιο της βίας και του επιστημονικού ορισμού της κανονικότητας· μόνο τότε η στρατηγική του να στρέφεις τη μια κοινωνική ομάδα απέναντι στην άλλη έχει περισσότερες πιθανότητες επιτυχίας σε βάθος χρόνου, γιατί ξέρεις ότι ο εσωτερικός εχθρός βρίσκεται από κάτω και πρέπει κατά καιρούς να καταστέλλεται. Για τους επίδοξους εκφραστές της κοινωνικής δυσaréσκειας, η μετάφραση των δυο παραπάνω προϋποθέσεων σε επίπεδο πρακτικής πολιτικής ενέχει πολλές δυσκολίες, καθότι οι μη προβλέψιμες παράμετροι πολλαπλασιάζονται, οι αντίπαλοι και τα εμπόδια εντοπίζονται σε όλες τις πιθανές κατευθύνσεις, οι βάρκες πάνω στις οποίες θέλουν να πατήσουν είναι πολλές, ο προσανατολισμός μπορεί εύκολα να χαθεί και οι πολιτικές ακροβασίες δεν είναι πάντα της μόδας. Είναι εύκολο να πέσεις στο νερό πουλώντας υπευθυνότητα ταυτόχρονα με αντισυστημική προπαγάνδα και τότε οι βρεγμένες γάτες θα αποτελούν μακρινή παρομοίωση.

Αόρατες αντανάκλασεις

Ας δούμε πώς αντιμετωπίζει ο Μαρξ το τοκοφόρο κεφάλαιο, και τη σχέση του με το μισθό: «Η μορφή του τοκοφόρου κεφαλαίου συνεπάγεται ότι *κάθε καθορισμένο και τακτικό εισόδημα εμφανίζεται σαν τόκος ενός κεφαλαίου, αδιάφορο αν προέρχεται από ένα κεφάλαιο ή όχι*. Στην αρχή μετατρέπουν το χρηματικό εισόδημα σε τόκο, και με βάση τον τόκο έπειτα βρίσκουν το κεφάλαιο από το οποίο προέρχεται. Το ίδιο, όταν υπάρχει τοκοφόρο κεφάλαιο, κάθε ποσό αξίας, εφόσον δεν ξοδεύεται σαν εισόδημα, εμφανίζεται σαν κεφάλαιο, δηλαδή σαν κύριο (*principal*) ποσό σε αντίθεση με τον πιθανό ή πραγματικό τόκο που μπορεί να φέρει.[...] Ας πάρουμε για παράδειγμα [...] και το μισθό εργασίας.[...] Θα εξετάσουμε τώρα την εργασιακή δύναμη. Ο μισθός εργασίας εννοείται εδώ σαν τόκος και επομένως η εργασιακή δύναμη σαν κεφάλαιο που αποφέρει αυτόν τον τόκο.[...] Ο παραλογισμός του κεφαλαιοκρατικού τρόπου αντίληψης φτάνει εδώ στο αποκορύφωμά του, γιατί, αντί να εξηγήει την αξιοποίηση του κεφαλαίου με την εκμετάλλευση της εργασιακής δύναμης, εξηγεί αντίστροφα, την παραγωγικότητα της εργασίας με το ότι η ίδια η εργασιακή δύναμη είναι το μυστηριώδες αυτό πράγμα, είναι το τοκοφόρο κεφάλαιο».

Ο «παραλογισμός της αντίληψης» είναι ο φετιχισμός του κεφαλαίου, δεν διαστρεβλώνει τη λογική, ή δεν κρύβει κάποια «αλήθεια», αλλά είναι ένας συγκεκριμένος τρόπος *οργάνωσης της πραγματικότητας*. Με αυτή τη στρατηγική που αντιμετωπίζει τις καταθέσεις ως κεφάλαιο και τον καταθέτη ως «επενδυτή», η κοινωνική αναπαραγωγή της εργατικής τάξης γίνεται ολοένα και πιο εξαρτημένη από τη «διαχείριση κινδύνου» του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου (του κεφαλαίου...), δηλαδή, σε τελική ανάλυση από το κατά πόσο η εργατική τάξη θα κάτσει ήσυχη, θα αποδεχθεί την αναδιάρθρωση και δεν θα δημιουργήσει προβλήματα ρευστότητας.

Δέκα χρόνια μετά αφότου γράφτηκαν αυτές οι γραμμές¹⁶, όχι μόνο η επιρροή του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου παραμένει ηγεμονική στη συγκρότηση των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής και αναπαραγωγής, αλλά η αξιολόγηση και διαχείριση κινδύνου τείνει να ενσωματωθεί σε όλες τις κοινωνικές σχέσεις *αναδιοργανώνοντάς τις από μέσα* σε μια απόπειρα ξεπεράσματος της βαθιάς κρίσης του 2007 και των μεγάλων αναταραχών που αυτή προκάλεσε. Έκτοτε, κάποια ερωτήματα έχουν γίνει πιο σημαντικά από άλλα π.χ. πού εντοπίζονται οι βέλτιστες συνθήκες απόσπασης υπεραξίας και πόσο θα είναι το ποσοστό κέρδους τότε; Ή, επίσης: έχει νόημα μια επένδυση, όταν τα πιθανά εμπόδια στην απόσπαση υπεραξίας εμφανίζουν μικρή (στατιστική) προβλεψιμότητα; Πώς μπορούν να προβλεφθούν και να χτυπηθούν προληπτικά οι κοινωνικές αντιστάσεις με το μικρότερο δυνατό κόστος; Πώς θα μεγιστοποιηθούν οι θετικές αξιολογήσεις και το φιλικό προφίλ της επιχείρησης σε κάθε πεδίο; Πώς πρέπει να είναι οργανωμένο το κράτος και το πολιτικό σύστημα έτσι ώστε να λειτουργούν περισσότερο αποτελεσματικά; Ποια πρέπει να είναι η διαχείριση των καταστάσεων έκτακτης ανάγκης σε όλα τα επίπεδα; Αυτή η ηγεμονία του χρηματοπιστωτισμού, με όλες τις εξελίξεις που έχει υποστεί η προβληματική της από τότε λόγω της κρίσης του, είναι που προσδίδει στην τωρινή στιγμή την ιδιαιτερότητά της¹⁷.

¹⁶ *Blaumachen*, τεύχος 6, άνοιξη 2013, σελ.24. Το απόσπασμα του Μαρξ προέρχεται από τον τρίτο τόμο του *Κεφαλαίου*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, σελ.587-88.

¹⁷ Στο εισηγητικό κείμενο *Ο πληθωρισμός ως ιστορική έκφραση της βίας του χρήματος απέναντι στις κοινωνικές αντιστάσεις* από το thersitis.espin.net μπορεί να βρεθεί, μεταξύ άλλων, ένα περίγραμμα της σύγκλισης ανάμεσα στον αναπτυσσόμενο χρηματοπιστωτισμό και την κρίση του, τη διαχείριση επιδημιών και την πολεμική κατάσταση έκτακτης ανάγκης στα πλαίσια της σύγχρονης «πολυκρίσης».

¹⁸ *Blaumachen*, τεύχος 6, άνοιξη 2013, σελ.85.

Επιπλέον, οι έννοιες της «αριστεράς του κράτους» και της «κρατικοποιημένης αριστεράς», αν και σωστές επί της αρχής, αποτυγχάνουν να συμβαδίσουν με τους μετασχηματισμούς της καπιταλιστικής σχέσης τα τελευταία δέκα χρόνια, αν δεν προσπαθήσουν να συλλάβουν τι έχει αλλάξει στην ίδια τη φύση του κράτους, κατά γενική ομολογία πια ως κράτος διαρκούς έκτακτης ανάγκης, στη διαλεκτική του σχέση με την κοινωνία των πολιτών¹⁸:

Οπωσδήποτε η έννοια του κράτους έκτακτης ανάγκης, καθώς και η έννοια της μηδενικής ανοχής, είναι θεωρητικά χρήσιμες, αλλά... τις περισσότερες φορές σχετίζονται μονοκόμματα με τη στρατιωτικοποίηση του κρατικού μηχανισμού και το δόγμα της ασφάλειας. Υιοθετώντας μια πιο διαλεκτική προσέγγιση στη σχέση του κράτους με τις μορφές της ταξικής πάλης, ειδικά υπό συνθήκες κρίσης της συσσώρευσης κεφαλαίου, θα μπορούσαμε να πούμε πως ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά αυτού που αποκαλείται σήμερα κράτος έκτακτης ανάγκης είναι να ορίζει (και να ορίζεται από το) τι είναι υπερπληθυσμός και πώς ο διαχωρισμός, η ταξινόμηση, ο στιγματισμός, ο αποκλεισμός, η καταστολή του ποιος είναι κατάλληλος για αξιοποίηση και ποιος όχι συνιστούν τις κατεξοχήν λειτουργίες του. Και μεταξύ άλλων, φυσικά, αυτές έχουν και μια χωρική διάσταση όσον αφορά την αξιοποίηση της ακίνητης περιουσίας, τη διαφύλαξη του ποσοστού κέρδους από τη γαιοπρόσοδο σε αστικό περιβάλλον κ.α.

Καθότι διαπερατές από τις κοινωνικές σχέσεις, τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο, τα κόμματα και οι οργανώσεις της αριστεράς δεν παραμένουν αλώβητες από αυτές τις εξελίξεις που παραμένουν αόρατες στο γυμνό μάτι. Αντίθετα, αναδομούνται και αντιδρούν

¹⁹ Το ποσοστό του ΠΑΣΟΚ, κύριου εκφραστή των εργατικών προσδοκιών στην Ελλάδα από την περίοδο της μεταπολίτευσης και μετά, μειώθηκε από 43,92% στις βουλευτικές εκλογές του 2009 σε 13,18% στις βουλευτικές εκλογές του 2012 και σε 4,68% στις αντίστοιχες του Ιανουαρίου 2015. Παράλληλα, το ποσοστό του ΣΥΡΙΖΑ πήγε από 4,60% σε 16,78% και 36,34% στις ίδιες εκλογικές αναμετρήσεις (για να κατέβει στο 17,83% σήμερα). Αν λάβουμε επιπλέον υπόψη μας τη γρήγορη δημιουργία και διάλυση διαφόρων κομμάτων που εμφανίστηκαν στο ελληνικό κοινοβούλιο, με την ίδια διαδικασία να συνεχίζεται απρόσκοπτα έκτοτε, μπορούμε να αποκτήσουμε μια καλύτερη εικόνα για τις αναταράξεις μέσα από τις οποίες περνάει η κομματική διαμεσολάβηση όλα αυτά τα χρόνια. Ιδιαίτερα χρήσιμο, υπό αυτό το σκεπτικό, είναι το βιβλίο των Γιάννη Βούλγαρη και Ηλία Νικολακοπούλου 2012: *ο διπλός εκλογικός σεισμός*, Θεμέλιο, Μάρτιος 2014.

σε αυτές, ασχέτως αν υποκρίνονται ότι παραμένουν στιβαρές-και-άρα-στεγανοποιημένες απέναντί τους. Γενικότερα μιλώντας, εντός ενός περιβάλλοντος δομικής ρευστότητας και αβεβαιότητας, ειδικά από την περίοδο των μνημονίων και μετά¹⁹, η *εξαφάνιση της εργατικής ταυτότητας* (προϋπόθεση και συνέπεια της ραγδαίας καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης και επαναχάραξης των αξιακών αλυσίδων σε πλανητική κλίμακα) και η *μη αναγνώριση/αποσύνδεση της εργατικής τάξης από το κράτος* (προϋπόθεση και συνέπεια του επαναπροσδιορισμού της έννοιας του λαού παράλληλα με την αναγκαία υποτίμηση της εργατικής τάξης) εντείνονται αποσταθεροποιώντας περαιτέρω το βασικό κοινωνικό και πολιτικό θεμέλιο αυτών των οργανώσεων: την παραδοσιακά μια, ενιαία και αδιαίρετη εργατική τάξη· τον παραδοσιακά έναν, ενιαίο και αδιαίρετο λαό.

Υπό αυτές τις συνθήκες διαφοροποίησης, διαστρωμάτωσης και εκ νέου ιεράρχησης τόσο της εργατικής τάξης όσο και του λαού, η οργανωτική/κομματική διαμεσολάβηση παρουσιάζει πολλές δυσκολίες, καθώς, για να μπορέσουν να εκπροσωπηθούν τα συμφέροντα ενός *θραύσματος* της εργατικής τάξης, χρειάζεται –ενό-

σω ταυτόχρονα αναλύονται με σχετική ακρίβεια οι ιδιαίτερες συνθήκες εκμετάλλευσης και καταπίεσης του—να λάβει χώρα, ρητά ή άρητα, μια διαδικασία διαλογής που να εγγυάται ότι η απόπειρα πολιτικής εκπροσώπησης θα αποφέρει την επιδιωκόμενη πολιτική υπεραξία.

Κάτι που σημαίνει ότι πρέπει να είναι συμβατή με την πολιτική αναπαραγωγή της ίδιας της οργάνωσης. Για το ζήτημα που μας ενδιαφέρει εδώ, δηλαδή όταν εμφανίζονται θεαματικά στο προσκήνιο οι νεκροί της εργατικής τάξης, στην πράξη λαμβάνει χώρα μια διαλογή των αξιοποιήσιμων ατυχημάτων ανάλογα με την πολιτική υπεραξία που μπορούν να αποφέρουν *ως φετιχοποιημένοι παραγωγοί πολιτικού εισοδήματος*. Αυτό το είδος *triage των νεκρών* εμπεδώνει για πολλοστή φορά ότι η ιατρικοποίηση της πολιτικής έχει χαρακτηριστικά πρακτικής ιδεολογίας²⁰. Αλλά και ότι η σύγκλιση πολιτικής και ιατρικής διαθέτει το απαραίτητο ιστορικό βάρος ώστε να είναι σε θέση να εγγυηθεί την αναπαραγωγή όλων των πιθανών ιδεολογικών μηχανισμών του κράτους²¹.

Προφανώς, δεν μπορούμε να γνωρίζουμε με λεπτομέρειες τι συζητάνε τα κομματικά και συνδικαλιστικά επιτελεία μεταξύ τους, ωστόσο εκτιμούμε ότι αναγνωρίζουν πλήρως τα προβλήματα πολιτικής αναπαραγωγής της αριστεράς στο σύνολό της, καθώς και των ειδικών οργανωτικών μορφών της, τα οποία τις ωθούν ολοένα και περισσότερο να αυτονομούνται και να γαντζώνονται από τις προϋποθέσεις που απαιτούνται αποκλειστικά για τη δική τους πολιτική αναπαραγωγή: πρώτα και κύρια από την πρόσβαση στο κράτος, τους θεσμούς και τις επιδοτήσεις του και, δευτερευόντως, από επιμέρους διαδικασίες καπιταλιστικής αξιοποίησης, σχετικά αποδοτικά πόστα του ιδιωτικού τομέα κ.α. Εννοείται, αυξάνοντας την πραγματική απόσταση και τον ανταγωνισμό με τις υπόλοιπες αριστερές φράξιες και καθιστώντας ταυτόχρονα γελοίες και ομορπορουνιστικές τις όποιες απόπειρες διευρυμένης συνεργασίας μεταξύ τους. Τι μπορεί να σημαίνει τελικά «κρίσιμη διαφωνία» και «παραγωγικός διάλογος» υπό αυτές τις συνθήκες;

Κάθε αριστερό στέλεχος που σέβεται τον εαυτό του γνωρίζει καλά πως, εδώ και καιρό, η απεύθυνση στην εργατική τάξη έχει γίνει δύσκολη και δεν μπορεί να φτάσει μέχρι τον στόχο της και να τον πετύχει. Δεν αρκεί πια να δηλώσεις αριστερός ή ανατρεπτικός για να κάτσει ο άλλος να σε ακούσει, πόσο μάλλον να σε ψηφίσει ή/και να σου αναθέσει την πολιτική εκπροσώπηση των συμφερόντων του. Τα πράγματα έχουν δυσκολέψει, τα μέλη των οργανώσεων λιγοστεύουν και η αίσθηση ότι η μπίλια της ρουλέτας έχει κάτσει στο μαύρο διαχέεται σταθερά. Ενώ για πάνω από έναν αιώνα, η αριστερά συνέδεε την ύπαρξη και την αναπαραγωγή της με τα προλεταριακά κοινωνικά κινήματα, και όχι μόνο, η αναδιάρθρωση του κεφαλαίου και του κράτους τις τελευταίες δεκαετίες οδηγεί στην περιστολή της εκπροσώπησης της εργατικής τάξης και στην περιθωριοποίηση όλων των

²⁰ Και μόνο η επικέντρωση στους φοιτητές εξαιτίας της σύγκρουσης των τρένων στα Τέμπη θα αρκούσε να πείσει και τον πιο δύσπιστο για το πόσο αριστερά αυτονόητη θεωρήθηκε αυτή η διαλογή των νεκρών, πέρα από το γεγονός ότι συνέβαλε τα μέγιστα στην εθνικοποίηση του πένθους και της διαμαρτυρίας ως «το μέλλον της χώρας» που χάθηκε.

²¹ Αν και η επικαιροποίηση του θα ήταν απαραίτητη, το κείμενο του Λουί Αλτουσέρ *Ιδεολογία και ιδεολογικοί μηχανισμοί του κράτους*, το οποίο περιέχεται στο βιβλίο *Θέσεις (1964-1975)* των εκδόσεων Θεμέλιο, παραμένει χρήσιμο για τα ζητήματα που θίγονται εδώ. Υιοθετώντας μια πρόσφορη διαλεκτική οπτική, μπορεί να γίνει κατανοητό το γεγονός ότι η πολιτικοποίηση της ιατρικής που κυριάρχησε τα τελευταία τρία χρόνια δεν συνιστά κάτι φευγαλέο ή παροδικό, αλλά αναπόσπαστη διάσταση των σύγχρονων καπιταλιστικών σχέσεων.

επίδοξων πολιτικών εκπροσώπων της. Όλοι συνειδητοποιούν σταδιακά αυτές τις εξελίξεις, αργά ή γρήγορα, θέλοντας και μη. Υπάρχει, όμως, ένα ερώτημα που δεν μπορεί να παρακάμπτεται για πολύ ακό-

²² Φτάνοντας μάλιστα μέχρι την κατάληψη της κρατικής εξουσίας μετά από δυο εκλογικές αναμετρήσεις, έστω και συνεργαζόμενη με ένα άλλο μικρότερο ακροδεξιό κόμμα. Μια τέτοια προσέγγιση αγνοεί ηθελημένα το γεγονός ότι ο ΣΥΡΙΖΑ δεν θα το είχε κατορθώσει αυτό, αν δεν είχε παρουσιάσει επιτυχημένα τον εαυτό του ως αυτόνοτο προστάτη των «μειονοτήτων» κάθε είδους (κάθε κοινωνική ομάδα με προβλήματα έπρεπε να ανακατασκευαστεί με όρους μειονότητας που επιδιώκει τη δίκαιη μεταχείριση από τους θεσμούς του κράτους στερούμενη την αυτονομία της) από την «επέλαση της Χρυσής Αυγής» ήδη από τις εκλογές του 2012, κανονικοποιώντας, ως φορέας πλέον εγγυημένου κρατικού αντιναζισμού, τη σχέση της «αριστεράς των κινημάτων» με τη λαϊκιστική ακροδεξιά τύπου Ανεξάρτητων Ελλήνων. Ήδη από τότε, επομένως, η αντιφασιστική ιδεολογία, ενώ εμφανίστηκε ως κορύφωση των κινητοποιήσεων της αμέσως προηγούμενης περιόδου, θολώνοντας τα όρια μεταξύ φόβου της επιβίωσης και «ναζιστικής απειλής», στην πραγματικότητα αποτέλεσε το εργαλείο ενοποίησης των διαχωρισμένων αριστερών ψηφοφόρων ενόψει της διευρυμένης πρόσβασης του ΣΥΡΙΖΑ και των συνιστωσών του στο κράτος.

κοινωνικά κινήματα που οδήγησε στην ισχυροποίηση της²². Άλλωστε, η ίδια επισφάλεια, ο ίδιος κατακερματισμός της εργατικής τάξης δεν επικρατούσε και τότε;

Σε ένα κείμενο, γραμμένο τέσσερα χρόνια πριν, με άλλη αφορμή, δι-ατυπώναμε αναδρομικά την εκτίμησή μας για την ελληνική εκδοχή των κινημάτων των πλατειών²³:

Την ίδια στιγμή που –εν μέσω εντεινόμενης παγκόσμιας ύφεσης, ορισμένες λειτουργίες του κράτους, όπως και κυρίαρχες καπιταλιστικές μορφές όπως το χρέος και η πίστωση, εμφάνιζαν τον μερικά αποεθνικοποιημένο χαρακτήρα τους– η λήψη αποφάσεων απομακρυνόταν ρητά από τη δικαιοδοσία του λαού και δημιουργούσε ρήγματα κοινοβουλευτικής εκπροσώπησης και νομιμοποίησης στα μάτια των ελλήνων πολιτών, οι διαμαρτυρίες εθνικοποιούνται καταφερόμενες πρωτίστως ενάντια στο υπερεθνικό καθεστώς της αγοράς και τις εκτελεστικές εξουσίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης... Την ίδια στιγμή που ψηφίζονται μέτρα, τα οποία η ελληνική αστική τάξη επιθυμεί διακαώς· την ίδια στιγμή που τα μέτρα ψηφίζονται στη Βουλή από κυβερνήσεις συνεργασίας, τις μόνες εφικτές και πέρα από κάθε έννοια εκπροσώπησης του λαϊκού συμφέροντος νοούμενου ανοιχτά ως αντίθετο στο εθνικό συμφέρον, και υπό την προστασία αστυνομικών δυνάμεων· την ίδια στιγμή η Μέρκελ γίνεται ο απόλυτος αντίπαλος του έθνους. Ενώ παράλληλα το κράτος απαξιώνει και υποτιμά όχι μόνο την εργατική τάξη, αλλά και τις φράξιες του κεφαλαίου που είναι λιγότερο ανταγωνιστικές. Η

²³ Περιοδικό 2008-2012, τεύχος 1, σελ.57.

διάλυση του ΠΑΣΟΚ, του κατεξοχήν κόμματος που θεωρείται εκπρόσωπος του λαού από τη μεταπολίτευση και μετά, συμπυκνώνει ολόκληρη τη συγκυρία και μια ιστορική καμπή· μαζί με τη ντόπια εργατική τάξη, που πρέπει πλέον εντελώς δυσανάλογα αλλά μαζί με τους μη ανταγωνιστικούς μικροαστούς να υποστεί το τίμημα του ξεπεράσματος της κρίσης, *ολόκληρος ο λαός απογυμνώνεται από εκπροσώπηση και εμφανίζεται στον δρόμο ως έθνος σε κρίση*. Αυτή την εθnicoποίηση της κοινωνικής αντιπαράθεσης είναι που εξέφρασαν ο ΣΥΡΙΖΑ κι οι ΑΝΕΛ, ως κάτω και πάνω πλατεία Συντάγματος αντίστοιχα, και βρέθηκαν στην κυβέρνηση.

Χρειάζεται να γίνει σαφές, τότε όπως και τώρα, ότι η εθnicoποίηση του κοινωνικού ζητήματος αποτελεί μια διαδικασία που υπερβαίνει την απλή αντανάκλαση των παραγωγικών σχέσεων και, για το ζήτημα που μας ενδιαφέρει εδώ, τη δυνατότητα της εργατικής τάξης να ενοποιήσει τους κοινωνικούς αγώνες *στη βάση των δικών της αγώνων*. Οπωσδήποτε, κατά τη διετία 2010-2012 κηρύχθηκαν πολλές απεργίες, στις οποίες συμμετείχαν πολλές χιλιάδες εργαζομένων, ακόμα και με συγκρουσιακές διαθέσεις· ωστόσο, και παρά το γεγονός ότι η κορύφωση της έντασης στον δρόμο έλαβε χώρα ακριβώς τις μέρες όπου ψηφίζονταν μέτρα υποτίμησης της εργασιακής δύναμης, οι εργατικές διεκδικήσεις έγιναν αντιληπτές ως *επιμέρους αίτημα ενός τμήματος του ελληνικού λαού*, ο οποίος συνολικά πλήττεται από το μνημόνιο. Επιπλέον, και δεδομένης της ιδιαίτερης διαδρομής της ελληνικής αριστεράς, δεν διαχωρίστηκε ποτέ επαρκώς η εργατική τάξη από τον λαό, όμως κατά τη διάρκεια των λεγόμενων αντιμνημονιακών κινητοποιήσεων έλαβε χωρά ένα ποιοτικό άλμα σε βάρος των ιδιαίτερων συμφερόντων της πρώτης. Αυτό το ποιοτικό άλμα ήταν αναγκαίο για να μπορέσουν να ενοποιηθούν πολιτικά τα επιμέρους αιτήματα όλων των υπόλοιπων ταξικών μερίδων που πλήττονταν επίσης από τα μνημονιακά μέτρα, αλλά δεν υπήρξε ποτέ επιλογή καθεαυτή κάποιου αριστερού πολιτικού κόμματος: κατέστη εφικτή κάτω από το μεγάλο πολιτικό και κοινωνικό βάρος της μεσαίας τάξης και των μικρομεσαίων αφεντικών.

Αυτό που επεδίωξε να κάνει ο ΣΥΡΙΖΑ και οι συνιστώσες του, και δεν ήταν καθόλου λίγο, υπερέβαινε τις κλασικές αριστερές πρακτικές και αποτέλεσε μια προσπάθεια διαχείρισης των ήδη ενοποιημένων κοινωνικών αγώνων στη βάση του έθνους-σε-κρίση και συνακόλουθα του αιτήματος για πραγματική δημοκρατία. Πρόκειται για αυτό που εντελώς ιδεολογικοποιημένα ονομάστηκε αριστερός λαϊκισμός. Οι συγκεκριμένες μορφές εκμετάλλευσης και καταπίεσης έπρεπε να εξοβελιστούν από το πολιτικό προσκήνιο και ο συνδεδετικός κρίκος μεταξύ όσων κινητοποιούνταν έπρεπε να ανακατασκευαστεί με πρώτη ύλη τη συναισθηματοποιημένη αγανάκτηση και υλικοτεχνική βάση τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ιδεολογικά επενδυμένα με τον αέρα της λαϊκής χειραφέτησης. Για να αποκτήσει μορφή και περιεχόμενο, το νέο αριστερό κόμμα έπρεπε να πάρει τις απαραίτητες αποστάσεις από ό,τι απασχολούσε περισσότερο τις ζωές των εργαζομένων και όχι μόνο.

Αυτή η απόκλιση από την προλεταριακή συνθήκη πήρε αναπόφευκτα και οργανωτική μορφή: από τη στιγμή που δεν είχε εξαρχής ριζώσει στους εργασιακούς χώρους ούτε έθεσε ως στόχο την αλλαγή των συσχετισμών εκεί· από τη στιγμή που εξαρχής δεν ενδιαφερόταν να αφουγκραστεί τι λένε και τι αισθάνονται οι εργαζόμενοι και οι εργαζόμενες, παρά μόνο μεταφρασμένο στη γλώσσα της ψηφιοποιημένης δημοκρατίας και των (ατομικών) δικαιωμάτων, εμφανίστηκε ως παρωχημένη η δομή του μαζικού κόμματος και επιδιώχθηκε να ξεπεραστεί. Δεν ήταν το πολιτικό πρόγραμμα του ΣΥΡΙΖΑ αυτό που συντονίστηκε με τις προσδοκίες όσων κατέβηκαν στον δρόμο αποκαθιστώντας τον απαραίτητο δίαυλο για τη μετάβαση από τον δρόμο στο κόμμα και την αύξηση των μελών του. Στην πραγματικότητα, αποκαταστάθηκε μια νέα διεπαφή μεταξύ κόμματος και κινήματος που νομιμοποίησε περαιτέρω την ηλεκτρονική διακυβέρνηση και την αμφίδρομη αλληλεπίδραση μεταξύ κράτους και κοινωνίας πολιτών. Η διαμεσολάβηση και η επικοινωνία με τους θεσμούς μπορούσε να γίνει από μικρότερους ευέλικτους σχηματισμούς που θα έπαιζαν τον ρόλο διαχειριστή κατά την έκδοση ανακοινώσεων και διατύπωσης αιτημάτων. Αυτό το κόμμα-πλατφόρμα θα περιγράψει μετά τις ευρωεκλογές+δημοτικές εκλογές του 2019 ο διευθύνων σύμβουλος μιας άλλης εταιρίας δημοσκοπήσεων, της Public Issue²⁴:

Τι αντιπροσωπεύει σήμερα η οργανωμένη κομματική βάση του ΣΥΡΙΖΑ; Τα στοιχεία, σχετικά με τα κομματικά μέλη είναι συντριπτικά. Στη δεύτερη εκλογική νίκη του κόμματος, τον Σεπτέμβριο του 2015, οι ψηφοφόροι του ΣΥΡΙΖΑ έφθασαν τα 1.926.000 άτομα, ποσοστό 35,5%. Με βάση τα επίσημα στοιχεία, τα εγγεγραμμένα μέλη του ΣΥΡΙΖΑ, πριν τη διάσπαση του 2015, έφθαναν τις 32.000. Με τη διάσπαση αποχώρησαν περίπου 6.000 μέλη και στρατολογήθηκαν περίπου 2.000 νέα. Επομένως, μετά τη διάσπαση του 2015, τα εγγεγραμμένα μέλη του ΣΥΡΙΖΑ υπολογίστηκαν σε 28.000 άτομα (-6.000+2.000). Ως προς την εκλογική βάση (τους ψηφοφόρους) του κόμματος, αυτοί οι αριθμοί αντιπροσώπευαν το 2015 μηδαμινά ποσοστά, αντίστοιχα, μόλις το 1,66% και το 1,45%... Είναι γνωστό, ιστορικά, ότι χωρίς την ύπαρξη κάποιας μορφής οργάνωσης, οποιαδήποτε σχέση εκπροσώπησης καθίσταται εξαιρετικά εύθραυστη. Και η κοινωνική απομάκρυνση από τον ΣΥΡΙΖΑ, που καταγράφηκε στις Ευρωεκλογές και θα επαληθευθεί στις βουλευτικές, έχει προϊστορία. Μετά το Δημοψήφισμα του 2015, η σημαντική κάμψη της κομματικής ταύτισης με τον ΣΥΡΙΖΑ αποδεικνύει πόσο γρήγορα χαλάρωσαν οι ανολοκλήρωτες σχέσεις εκπροσώπησης, που ως νεοπαγές κόμμα διαμόρφωσε με το αντιμνημονιακό κοινωνικό μπλοκ, στην περίοδο της κρίσης. Με βάση τα διαθέσιμα διαχρονικά στοιχεία από το Πολιτικό Βαρόμετρο της Public Issue, η κομματική ταύτιση με τον ΣΥΡΙΖΑ, μετά την κατακόρυφη άνοδο του 2015, επέστρεψε τελικά ήδη από το 2016, στα προ των εκλογών του 2012 επίπεδα.

Αυτή η τάση αποστασιοποίησης ανάμεσα στην πρώτη-φορά-αριστερά και τους ψηφοφόρους της, στους οποίους περιλαμβάνεται ένα σημαντικό κομμάτι του ντόπιου προλεταριάτου και όχι μόνο, νομιμοποιήθηκε περαιτέρω κατά τη διάρκεια των τριών προηγούμενων χρόνων κρατικής διαχείρισης της covid-19, με όλο το βάθεμα της

²⁴ Πρόκειται για το κείμενο με τίτλο ΣΥΡΙΖΑ, Κόμμα, Κράτος: Μετά τη διακυβέρνηση, τι; που μπορεί να βρεθεί στο mantris.gr.

κρίσης και του καθεστώτος έκτακτης ανάγκης που έφερε μαζί της, λόγω της ταύτισης του ΣΥΡΙΖΑ με την κρατική πολιτική, της σκόπιμης απροθυμίας του να αντιταχθεί αργότερα σε συγκεκριμένες πτυχές της παρά την επιφανειακή αντιπολιτευτική φρασεολογία του, αλλά και της οικονομικής πολιτικής παροχών που ακολούθησε η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας με ευρωπαϊκά χρήματα. Μόνο έτσι μπορεί να γίνει κατανοητή η αφέλεια μιας γνωστής αριστερής συντάκτριας που, έναν μήνα σχεδόν μετά τις «μεγαλειώδεις κινητοποιήσεις» για τα Τέμπη και τον χείμαρρο των tweets και των posts που ακολούθησε, έψαχνε για καταναλωτικό κίνημα «όταν η ακρίβεια και η αύξηση του κόστους ζωής βρίσκονται σταθερά, εδώ και τουλάχιστον έναν χρόνο, στην κορυφή των προβλημάτων που ανησυχούν τους Έλληνες»²⁵.

Οστόσο ο δρομολογούμενος μετασχηματισμός της σχέσης ανάμεσα στην αριστερά και την ταξική πάλη δεν αφορά με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις πολιτικές δυνάμεις. Σχηματοποιώντας αναγκαστικά σε κάποιο βαθμό, στο ένα άκρο του φάσματος των πιθανών υβριδικών μορφών θα μπορούσε να τοποθετηθεί ο αναρχικός/αντιεξουσιαστικός χώρος. Έχοντας γεννηθεί

την περίοδο της μεταπολίτευσης ταυτόχρονα με το τσάκισμα του εργοστασιακού κινήματος, εδώ και πέντε δεκαετίες αναπαράγεται σχεδόν αποκλειστικά εκτός εργασιακών χώρων, στο πεδίο της κοινωνικής αναπαραγωγής της κεφαλαιακής σχέσης, κυρίως μέσω των επαφών με τη φοιτητική και τη λεγόμενη «άγρια» προλεταριακή νεολαία. Η αλληλεπίδραση του με τη διεθνοποίηση του ελληνικού καπιταλισμού και το anti-global κίνημα στις αρχές του 2000 θα συμπέσει με δυο κοινωνικές διαδικασίες που θα τον μετασχηματίσουν βαθιά: την αλλαγή της ταξικής σύνθεσης του προς το προλεταριακόταρο ταυτόχρονα με την αποδυνάμωση των σχέσεων με την «άγρια νεολαία» και την αναδιοργάνωση των συνηθισμένων πολιτικών πρακτικών προς το μηντιακόταρο με την καθιέρωση της πρώτης

κινηματικής πλατφόρμας, του athens indymedia. Πολλά χρόνια πριν διαδοθεί η κριτική της μετατροπής των κοινωνικών σχέσεων σε αλγόριθμους και δυαδικά πρότυπα, και πολλά χρόνια πριν το ελληνικό κράτος επιχειρήσει τον δικό του μετασχηματισμό προς αυτή την κα-

²⁵ Πρόκειται για το άρθρο *Καταναλωτές σε απόγνωση, καταναλωτικό κίνημα στο... ψάξιμο* από το efsyn.gr. Τελικά, όμως, είχε σχέση η μαζική κάθοδος στον δρόμο πολλών ανθρώπων, μετά από αρκετά χρόνια σιωπής και εγκλεισμού με τη σύμφωνη γνώμη της υπεύθυνης αριστεράς, με την αύξηση του κόστους διαβίωσης, και γενικότερα την υποτίμηση της ζωής, έστω και έμμεσα; Ή ήταν όλο καθαρό «πένθος»;

²⁶ Κάτι που δεν είναι ανεξάρτητο από τον πολλαπλασιασμό των επίδοξων αντιεξουσιαστών influencers τα τελευταία χρόνια και ειδικά την προηγούμενη τριετία. Οριακά, ο influencer αποτελεί τη μετεξέλιξη του κόμματος-πλατφόρμα σε ατομική έκδοση, όπου επιδιώκεται να αποκατασταθεί μια ομολογουμένως εντελώς ρευστή σχέση ανάμεσα στον επίδοξο ψηφιακό πολιτευτή και τους εκατοντάδες ή χιλιάδες followers- ψηφοφόρους του χωρίς κάλπες αλλά με likes, χωρίς τους περιορισμούς της τετραετίας και τις δεσμεύσεις σε κάποιο πολιτικό πρόγραμμα, πάντοτε όμως με τη μετατροπή των σχέσεων διαμεσολάβησης σε υπεραξία, πολιτική και όχι μόνο. Όσο ο virtual δημόσιος χώρος διατηρεί ζωντανή την αίσθηση ότι αποτελεί φορέα ελεύθερης έκφρασης και άπειρων δυνατοτήτων αυτοπραγμάτωσης και συνάντησης, το φαινόμενο θα συνεχίσει να αναπαράγεται, μέχρι βέβαια να καταστεί εφικτή η υποκατάσταση του από την τεχνητή νοημοσύνη. Μόνο τότε θα εμφανιστούν σε όλη τους την έκταση οι συνέπειες του να προωθείς την ιδεολογία περί δήθεν ύπαρξης ψηφιακών κινήματων διαμαρτυρίας, όπως για παράδειγμα του τύπου που έκανε πρεμιέρα κατά τη διάρκεια της απεργίας της efood. Σε εκείνη τη φάση εμπεδώθηκε πρακτικά η νέα ιδεολογία ότι η αρνητική διαδικτυακή αξιολόγηση της e-food εκ μέρους ευαίσθητων καταναλωτών μπορεί να είναι εξίσου ή και πιο σημαντική για τα αφεντικά από την απεργιακή κινητοποίηση των εργαζομένων εκεί (περισσότερα σε σχέση με αυτήν την κινητοποίηση και τα όρια που συνάντησε στο κείμενο *Η σημασία της στάσης εργασίας στην e-food* από το a-p-e-t-t.blogspot.com). Σε κάθε περίπτωση, η ευρύτατη στήριξη του lockdown και γενικότερα των περιοριστικών μέτρων εντός του αναρχικού-αντιεξουσιαστικού χώρου είχε πίσω της δυο δεκαετίες ψηφιακού (αυτό) μετασχηματισμού και κανονικοποίησης της αντίληψης ότι «η επαφή» με το ανταγωνιστικό κίνημα γίνεται με ασφαλή απόσταση από τις κοινωνικές αντιφάσεις μέσω του πληκτρολογίου από το σπίτι, του indymedia και εσχάτως των κάθε είδους social από το κινητό.

τεύθυνση, σημαντικά κομμάτια του ανταγωνιστικού κινήματος μετασχημάτιζαν ήδη τον εαυτό τους και τη σχέση τους με τη διευρυμένη ταξική πάλη με όρους δήθεν ανεξάρτητης δημοσιογραφίας και ψηφιακών αναταρσ²⁶.

²⁷ Το κείμενο με τίτλο *Το νοερό συμβόλαιο του «πάρε με όταν φτάσεις»* από το lifo.gr είναι ένα από τα λίγα που διαβάζουν αυτό το αυθόρμητα διαδεδομένο σύνθημα όχι μόνο ως προέκταση «του ομφάλιου λώρου σε αδιανόητες αποστάσεις», αλλά και ως «βαθιά επίγνωση της τυχαιότητας, που, πολύ συχνά μας κρατά στη ζωή σε αυτόν τον τόπο». Από την πλευρά μας, θα μπορούσαμε να διακρίνουμε επιπλέον μια (τραγική) ειρωνεία προς τον πατερναλισμό τόσο της οικογένειας όσο και, κυρίως, του κράτους που δεν τήρησαν τις υποσχέσεις τους για παροχή ασφάλειας.

Ως αυτόκλητος πολιτικός διαμεσολαβητής και εκφραστής της κοινωνικής βίας, ο αναρχικός/αντιεξουσιαστικός χώρος πάντοτε συνέδεε την πολιτική του αναπαραγωγή με τις εντονότερες κοινωνικές συγκρούσεις στον δρόμο, πολλές φορές αποσπασμένες από το κοινωνικοπολιτικό τους πλαίσιο, όμως είναι η πρώτη φορά που το ειδικό βάρος του στους κοινωνικούς συσχετισμούς προσιδιάζει σε κινηματικό νέφος, σε ένα ιδιόμορφο cloud – με πολύ λίγες οργανωμένες ομάδες και με αυξανόμενο πληθυσμό «ανένταχτων» ατομικτήτων και παρεών – που περιμένει το κατάλληλο πολιτικο-

συναισθηματικό σήμα για να γειωθεί προσωρινά με την «κοινωνική οργή» και να αποκτήσει μια φευγαλέα ύπαρξη στον δρόμο. Τέτοιου τύπου ήταν σε γενικές γραμμές και η σχέση του με τη μεγάλη πορεία στις 8 Μάρτη και γενικότερα με τις κινητοποιήσεις γύρω από το συμβάν στα Τέμπη.

Στο άλλο άκρο αυτού του υποθετικού φάσματος βρίσκεται το ΚΚΕ και οι συνδικαλιστικές οργανώσεις του. Παραμένοντας προσηλωμένες σε μια πολιτική αναπαραγωγή παραδοσιακού τύπου, η οποία παραμένει εδαφικοποιημένη και διασυνδεδεμένη με ταξικές διεκδικήσεις, αυτές οι πολιτικές δυνάμεις συνδέθηκαν με δυναμικές επιμέρους κινητοποιήσεις το τελευταίο διάστημα (απεργίες στην efood, την Cosco, το Praktiker και τη Ρεβουθούσα, μπλόκο διαρκείας στη

²⁸ Το ΚΚΕ παραμένει τρίτο κόμμα στο μεγαλύτερο αστικό κέντρο της χώρας, όπου διαμένει η πλειοψηφία του εργατικού πληθυσμού, αυξάνοντας μάλιστα αισθητά το ποσοστό τους στις τελευταίες εκλογές. Ωστόσο, είναι η πρώτη φορά που χρησιμοποιεί σε τέτοια κλίμακα τα social media στην προεκλογική του εκστρατεία εργαλειοποιώντας ακόμα και εντός κοινοβουλίου τη γνωστή ατάκα του γενικού γραμματέα του.

Μαλαματίνα), φαίνεται να διατηρούν σταθερή σχέση με μαθητές σε πολλά σχολεία κυρίως στα αστικά κέντρα, ενώ πέτυχαν και υψηλά εκλογικά αποτελέσματα σε κοινωνικούς χώρους όπως τα νοσοκομεία και τα πανεπιστήμια για πρώτη φορά. Οργανώνοντας μαζική προπαγάνδη και προσυγκέντρωση σε πολλές συνοικίες, συνέβαλαν όσο καμία άλλη πολιτική δύναμη στη μαζικότητα των κινητοποιήσεων για τα Τέμπη. Αν και στα μαθητικά και φοιτητικά μπλοκ υπό τον έλεγχό του μπορούσε κανείς να διαβάσει διαδεδομένα συνθήματα όπως «πάρε με τηλέφωνο, όταν φτάσεις»²⁷ και

«δεν ήταν ατύχημα, ήταν κρατική δολοφονία», εντούτοις ο ψηφιακός μετασχηματισμός του κόμματος και των συνδικαλιστικών οργανώσεων του φαίνεται ότι μόλις τώρα ξεκινάει²⁸. Μένει να φανεί, δεδομένου του βαθέματος της κρίσης που διανύουμε, κατά πόσο κόμματα με εμπειρία δεκαετιών όπως το ΚΚΕ θα μπορέσει να αντισταθεί στην οργανωτική πρόκληση των social media δεδομένου ότι ο εργατικός πληθυσμός στον οποίο ιστορικά απευθύνεται, σχετικά καλά αμειβόμενος τόσο στον ιδιωτικό όσο και στο δημόσιο τομέα, ηλικιακά απομακρύνεται ολοένα περισσότερο από τα νέα ήθη και έθιμα του καπιταλιστικού κόσμου. Ίσως μια απόδειξη αυτού αποτελεί το γεγονός ότι δεν μπόρεσε να ελέγξει πλήρως τα πολλά συναισθηματοποιημένα

συνθήματα που φωνάζονταν από τα μαθητικά και φοιτητικά μπλοκ του.

Συμμαχίες υπευθύνων

Αναπόδραστα, χρειάζεται να υπογραμμιστεί το γεγονός ότι οι κινητοποιήσεις με αφορμή το συμβάν στα Τέμπη αποτέλεσαν μια ευκαιρία για την υπεύθυνη αριστερά να επιστρέψει μαζικά στον δρόμο επιβεβαιώνοντας τον αγωνιστικό εαυτό της. Καθώς, πράγματι, πρόκειται για τις πρώτες μεγάλες κινητοποιήσεις μετά από αρκετά χρόνια κοινωνικής υποχώρησης, εκ των πραγμάτων επενδύονται με αυξημένες προσδοκίες και εμφανίζονται ως η πραγμάτωση του περιβόητου *θα λογαριαστούμε μετά* που η ίδια υπεύθυνη αριστερά διατύπωνε ήδη από τα τέλη Μαρτίου 2020 την ίδια στιγμή που στήριζε την επιβολή του lockdown. Είναι κάτι παραπάνω από αναγκαία, επομένως, μια παρέμβαση πάνω στους όρους και τις προϋποθέσεις αυτής της επιστροφής.

Πριν από κάποια χρόνια, και στον απόηχο της εκλογικής νίκης του ΣΥΡΙΖΑ στις αρχές του 2015, γράφαμε²⁹ για την αρχική αδυναμία μας να αντιληφθούμε

την επίδραση που θα έχει ο συριζα ως κίνημα-από-τα-κάτω στον λεγόμενο «κοινωνικό ανταγωνισμό» και στη στέρηση των αναφορών αυτού του τελευταίου, και επισημαίναμε ότι ο σκοπός... «ήταν να εισαχθεί το κράτος στον καμβά των εννοιών που χρειάζεται για να αναλυθεί ο τρόπος με τον οποίο τα προηγούμενα κινήματα της περιόδου 2008-2012 σταδιακά εξασθένησαν και υπό μία έννοια μεταμορφώθηκαν στη σημερινή συγκυβέρνηση [Συριζα-Αν.Ελ] μέσω των “μετατροπών” του αντιφασισμού και του αντιμνημονίου.

Αυτό που τότε είχε περάσει σε δεύτερη μοίρα –και εμφανίστηκε δυναμικά κατά τη διαχείριση της covid-19– ήταν ο ρόλος που έπαιξε ένας ακόμα «μετατροπέας» στη συριζοποίηση του κοινωνικού ανταγωνισμού: ο επιστημονισμός, το ειδικό βάρος και η αίγλη της διανοητικής εργασίας, ηγεμονικοί φορείς της οποίας ήταν και είναι οι αριστεροί διανοούμενοι και επιστήμονες στον χώρο της ακαδημίας, και όχι μόνο. Όπως αποδείχθηκε, ήταν κυρίως αυτοί που κατάφεραν να αποκαταστήσουν διαύλους με το διευρυνόμενο κομμάτι της νεολαίας της μεσαίας τάξης που συνέχισε να μπαίνει μαζικά στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και ειδικά στον τομέα της μεταπτυχιακής-διδακτορικής έρευνας, ο οποίος διογκώθηκε αισθητά από τα μέσα του 2000 και μετά. Οι συριζαίοι στην κυβέρνηση δεν ήταν μόνο «τα δικά μας παιδιά», οι χθεσινοί συναγωνιστές στην πλατεία ή το κοινωνικό παντοπωλείο, αλλά και «ειδικοί με κύρος», οι οποίοι, υποτίθεται, μπορούσαν να μετασχηματίσουν το κίνημα σε ορθολογική διαχείριση της οικονομίας και έξοδο από την κρίση. Μια ουσιαστική πλευρά της νομιμοποίησης απέναντι στην κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ περνούσε από το πεδίο της επιστήμης, όπως πάντα στη στενή συσχέτισή της με το κράτος. Έτσι δημιουργήθηκε και ανανεώθηκε, σιωπηρά αλλά στέρεα,

²⁹ *Συριζοποίηση ή αναπαράγοντας το κεφάλαιο μέσω πολιτικής κρίσης, περιοδικό 2008-2012, τεύχος 1, σελ. 113.*

η πεποίθηση ότι η επιστήμη μπορεί να είναι ουδέτερη αφού είναι αριστερή και το αντίστροφο. Αυτός ο αλληλοτροφοδοτούμενος κύκλος αποτέλεσε μια από τις κύριες όψεις του βαθέματος του χάσματος μεταξύ διανοητικής και χειρωνακτικής εργασίας εντός της νεολαίας και, ταυτόχρονα, μεταξύ προλεταριάτου και μεσαίας τάξης, με το πρώτο να παρουσιάζεται ως ο αμόρφωτος αντίποδας της τεχνικά αναβαθμισμένης δεύτερης, *την ίδια στιγμή που η αριστερά απομακρυνόταν από κάθε σχέση και αναφορά σε αυτό.*

Αυτή η τάση χρειάζεται να γίνει κατανοητή εντός του γενικότερου πλαισίου, όπως το περιγράφουμε στο προφίλ του 2008-2012.com:

Εκείνη η πυκνή κινηματική περίοδος μετασημάτιζε τον αναρχικό/αντιεξουσιαστικό χώρο, αναπόφευκτο λίγο-πολύ πολιτικό περιβάλλον για όποιον θέλει να κινείται εκτός της αναγνωρίσιμης και υπεύθυνης αριστεράς, εντός ή εκτός κοινοβουλίου. Όποια και να ήταν τα όρια κατανόησης από πλευράς μας εκείνου του μετασηματισμού, η επερχόμενη άνοδος του Σύριζα αποτέλεσε τον παράγοντα που επικαθόρισε όλους τους υπόλοιπους και φάνηκε να προσφέρει μια πολιτική διέξοδο επίλυσης των συσσωρευμένων αντιφάσεων τόσο εντός του χώρου όσο και, κι αυτό είναι το σημαντικότερο, ευρύτερα εντός του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού. Οπωσδήποτε όμως προσέφερε και μια πρακτική οδό ικανοποίησης ατομικών προσδοκιών κοινωνικής ανέλιξης, κρυφών ή αποκάλυπτων, οι οποίες προσανατολίστηκαν γρήγορα και μαζικά λίγο πριν τις εκλογές του Ιανουαρίου του '15.

Τα στελέχη του ΣΥΡΙΖΑ, κατανοώντας πλήρως το εύρος της εκλογικής βάσης του κόμματος εντός του αναρχικού/αντιεξουσιαστικού χώρου, επεδίωξαν, στις εθνικές εκλογές και το δημοψήφισμα του 2015, να αλληλεπιδράσουν μαζί της και να δώσουν διέξοδο και στήριξη σε αυτές τις προσδοκίες, προσωπικές και πολιτικές, περισσότερο ή λιγότερο οργανωμένες. Το ζήτημα είναι μεγάλο και σύνθετο και δεν θα επεκταθούμε περισσότερο³⁰. Αυτό που μπορούμε να πούμε εδώ είναι ότι ο ΣΥΡΙΖΑ παρεμβαίνει υπέρ των υποστηρικτών του στον εν εξελίξει μετασηματισμό του χώρου ως την κατεξοχήν πολιτική διαμεσολάβηση της βίας, ως το ιστορικό κόμμα της, αναδιατάσσοντας τις σχέσεις με την

άγρια νεολαία, τους «ανεξέλεγκτους» και τους φιλοένοπλους: εκκενώνοντας τις «επικίνδυνες και ανεύθυνες» καταλήψεις, επιτρέποντας την εκκένωση του Πολυτεχνείου, προσεγγίζοντας τα σωματεία βάσης κ.α. Το όραμά τους αφορά γενικότερα τον τρόπο οργάνωσης της βίας εντός και εκτός του κράτους: όπως η «κυβερνώσα αριστερά» φαντασιώνεται ένα επαγγελματικό και υπεύθυνο μονοπώλιο της από τις δυνάμεις της τάξης, κατ'αντιστοιχία συμπράττει με τους υποστηρικτές της στην κατεύθυνση μιας υπεύθυνα οργανωμένης βίαιης, και κρυφής, συνιστώσας του κόμματος, μπροστά στην οποία πρέπει να υποκλιθεί όλος ο χώρος. Πολιτική βάση αυτής της σύμπραξης είναι η αναγνώριση του κοινού συμφέροντος ότι τα γεγονότα του Δεκεμβρί-

³⁰ Παραπέμπουμε τον αναγνώστη σε τρία κείμενα που προσπαθούν να περιγράψουν το υπόβαθρο των αντιφατικών δυναμικών εντός του χώρου εκείνη την περίοδο: τις προσεγγίσεις για τα γεγονότα της 5^{ης} Μάη και της Θεσσαλονίκης, τα οποία περιέχονται στο πιλοτικό τεύχος του 2008-2012, καθώς και τη δημοσίευση με τίτλο *Ο Νόμος Δυτικά της Ιπποκράτους* από το alertacomunista.wordpress.com.

ου 2008 πρέπει να υποτιμηθούν, γιατί η επανάληψή τους δεν βολεύει κανέναν. Η επιθυμία, όμως, για επιβολή νέων όρων του παιχνιδιού και έλεγχο των Εξαρχείων υποτιμά τη σημασία της διαλεκτικής «υπεύθυνων»-«ανεύθυνων» εντός του χώρου, καθώς αυτή αποτέλεσε, με διάφορες μορφές (ένοπλοι-μη ένοπλοι, πολιτικοποιημένοι-πανκς, αναρχικοί-καταληψίες κλπ.), τη βασική δυναμική της κοινωνικοπολιτικής αναπαραγωγής του για σχεδόν πέντε δεκαετίες³¹, κάθε φορά που η σύνθεση του άλλαζε εξαιτίας της εκάστοτε αναζωπύρωσης του κοινωνικού ανταγωνισμού: όταν επιδιώκεις να τη διαλύσεις περιθωριοποιώντας και εξοντώνοντας πολιτικά τους «ανεύθυνους», τίποτα δεν θα παραμείνει πια το ίδιο. Οι μπάτσοι, το μετρό και το Airbnb έρχονται πάντα στο τέλος, όταν το έδαφος είναι στρωμένο, πάνω απ' όλα, λόγω της υποχώρησης της ταξικής πάλης και την ευρύτερη κοινωνική ειρήνευση που κατόρθωσε η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ και οι ψηφοφόροι της. Αλλά αυτή η δυναμική δεν θα κατόρθωνε τόσα πολλά, αν δεν συμπληρωνόταν από την αυτοδιαγραφή των ίδιων των πολιτικών υποκειμένων τα οποία στόχευε.

Όταν υποστηρίζουμε ότι το κεφάλαιο στην Ελλάδα αναπαράγεται εν μέσω (πολιτικής) κρίσης, αυτό σημαίνει ότι όλα τα κυκλώματα κοινωνικής αναπαραγωγής, μικρά και μεγάλα, δύνανται να επηρεαστούν από αυτή· όσο βαθύτερη είναι η κρίση, τόσα περισσότερα κυκλώματα επηρεάζονται, ακόμα και τα φαινομενικά πιο στεγανά. Από την τελευταία κρίση του 2007 και μετά, και ιδιαίτερα μετά το κίνημα των πλατειών, ολοένα υποχωρεί η βεβαιότητα ότι μπορούν να υπάρξουν κυκλώματα αναπαραγωγής, ειδικά πολιτικής αναπαραγωγής, που μπορούν να τοποθετηθούν εκτός της δυναμικής του κεφαλαίου. Αδιάψευστος μάρτυρας αυτού είναι το πόσες πολιτικές ομάδες και οργανώσεις έχουν διαλυθεί ή/και ανασυνταχθεί όλα αυτά τα χρόνια και, αντίστοιχα, πόσα πολλά προφίλ έχουν δημιουργηθεί στα social media. Όταν η επισφάλεια κυριεύει ολοένα και μεγαλύτερα κομμάτια των κοινωνικών σχέσεων, η ατομική στάθμιση και διαχείριση του ρίσκου μέσω της δημιουργίας εξιδανικευμένων avatars γίνεται ο κανόνας. Κάποια στιγμή θα επηρέαζε και τον καθιερωμένο τρόπο πολιτικοποίησης, καθώς χάνονταν τα σημεία αναφοράς το ένα μετά το άλλο, η σύγχυση και ο αποπροσανατολισμός αυξάνονταν, πολύς κόσμος στράφηκε προς την ακαδημία, και προπαντός εξαφανίστηκε σε επίπεδο κοινωνικού σχηματισμού η διασύνδεση και ο συντονισμός με τις αυξανόμενες ταραχές σε άλλα μέρη του πλανήτη: μετά το τέλος του κινήματος των πλατειών και την επικράτηση του ΣΥΡΙΖΑ, το κοινωνικό τοπίο απονεκρώθηκε. Οπωσδήποτε, ο μετασχηματισμός των πολιτικών εθίμων δεν λάμβανε χώρα με θεαματικό τρόπο, ωστόσο είχε κερδίσει πολύ έδαφος σιωπηρά χωρίς η κυριαρχία του να γίνει αισθητή σε μεγάλη κλίμακα.

Η έλευση του sars-cov-2, ως ρεαλιστική κατάσταση έκτακτης ανάγκης, βάθυνε την ήδη υπάρχουσα οικονομική κρίση και απειλούσε να βαθύνει την κρίση νομιμοποίησης του κράτους ως εγγυητή της κοινωνικής αναπαραγωγής στο σύνολο της. Η τυχόν ενίσχυση και

³¹ Μια νύξη επί αυτού του ζητήματος μπορεί να βρεθεί στα *ΦΡΗΚΙΑ!* του έβδομου τεύχους του περιοδικού *TRAVERSO antifa*, Οκτώβριος 2021.

επιτάχυνση των τάσεων που ήδη υπήρχαν σε όλα τα κυκλώματα πολιτικής αναπαραγωγής εξαρτήθηκε από τον τρόπο που εσωτερικεύσαν αυτή τη διπλή κρίση. Ο τρόπος αντίδρασης, αναπόφευκτα, καθορίζεται από τον τρόπο που αυτή η διπλή κρίση γίνεται αντιληπτή, από το αν υπάρχουν προγενέστερες παραστάσεις και εργαλεία που συνδράμουν στον σχηματισμό αυτής της αντίληψης. Σε μια ιδιαίτερη συνθήκη, όμως, όπως η έλευση ενός ιού, όπου δεν υπάρχουν κληρονομημένες πρακτικές, δεν υπάρχει η ευκολία του μιμητισμού και ο ακτιβιστικός κομφορμισμός αχρηστεύεται, τότε γίνεται απότομα φανερό το αδιέξοδο. Στην καλύτερη των περιπτώσεων επικρατεί ο φόβος, η παραίτηση από όλες τις διαδικασίες συζήτησης, η αφελής εμπιστοσύνη προς τους ειδικούς του κράτους σε αναζήτηση υποδείξεων και η (αυτο)αναπαράσταση του ίδιου κυκλώματος αναπαραγωγής ως αερόστατο που πρέπει να ξεφορτωθεί τα βαρίδια του παρελθόντος για να μπορέσει *ελεύθερο από δεσμεύσεις* να αφιερωθεί στον άλλο του ψηφιακό εαυτό.

Στη χειρότερη, η ταύτιση με τους ειδικούς του κράτους επενδύεται ιδεολογικά, ο διαχωρισμός από οτιδήποτε θα μπορούσε να σταθεί εμπόδιο στον εν εξελίξει μετασχηματισμό γίνεται υπαρξιακός, το σκηνικό της θεατρικής παράστασης ότι αποτελείς πολιτικό υποκείμενο χωρίς ιστορία συμμετοχής στον «προηγούμενο» κοινωνικό ανταγωνισμό πρέπει να στηθεί επιμελώς, επιδιώκοντας τον επαναπροσδιορισμό του εντός των νέων (κρατικά καθορισμένων) πλαισίων της *νέας κανονικότητας*³².

Πιο συγκεκριμένα, εντός του αναρχικού/αντιεξουσιαστικού χώρου, δεν έγινε καμία συσχέτιση του τρόπου με τον οποίο υλοποιείτο μπροστά στα μάτια μας η κρατική διαχείριση της covid-19 με τη στρατηγική διαχείρισης των λεγόμενων μεταναστευτικών ροών εδώ και δεκαετίες, αφήνοντας στην άκρη χρήσιμες αναλύσεις και εμπειρίες πολλών χρόνων που θα μπορούσαν τουλάχιστον να προσανατολίσουν σε μια πιο κριτική κατεύθυνση. Αντί να παρθεί στα σοβαρά η άποψη πως η μορφοποίηση της κατάστασης έκτακτης ανάγκης ως έξωθεν απειλή δεν συνιστά άδειο κέλυφος και πως ό,τι εφαρμοζόταν πάνω στις μετανάστριες εργάτριες αργά ή γρήγορα θα εφαρμοζόταν και στο υπόλοιπο προλεταριάτο, επικράτησε άρρητα η πεποίθηση πως ο αναγκαστικός εγκλεισμός στο σπίτι και η προσωρινή μετατροπή της μητρόπολης σε στρατόπεδο δεν μπορεί να είναι το ίδιο, γιατί αυτά αφορούν τους Άλλους. Η σκιά του *άδρατου νυστεριού* εντός του χώρου γίνεται πιο καθαρή, αν συνυπολογιστεί πόσο άσχετες πολιτικά με όσα συνέβαιναν θεωρήθηκαν οι παλιότερες πρακτικές ενάντια στις κάμερες και τα συστήματα παρακολούθησης την περίοδο πριν τους Ολυμπιακούς Αγώνες, η κριτική και οι διαδηλώσεις εναντίον της βιοτεχνολογίας, αλλά και οι πιο πρόσφατες πολύμηνες κινητοποιήσεις

³² Πουθενά αλλού αυτή η διαδικασία δεν έγινε πιο καθαρά αντιληπτή από ό,τι στους εκατοντάδες φουκωικούς όλων των πολιτικών αποχρώσεων που, με ελάχιστες εξαιρέσεις, κυριολεκτικά εξαφανίστηκαν από προσώπου γης εκείνες τις μέρες προτιμώντας να διαφυλάξουν τις πολιτικές και ακαδημαϊκές τους καριέρες – οι οποίες, όπως και να το κάνουμε, δεν συμβιβάζονται με «επίδειξη ανευθυνότητας» – αφήνοντας να λοιδορεύει η όποια σχετική προσπάθεια κριτικής αμφισβήτησης των κρατικών χειρισμών επεδίωξε να στηριχθεί στα έργα του Φουκώ. Κάτι που, αν μη τι άλλο, αποτελεί αντεστραμμένη μεν, αδιάψευστη δε, απόδειξη ότι η φουκωική θεωρία είχε στενή σχέση με όσα συνέβαιναν και έπρεπε γρήγορα να τεθεί στο περιθώριο, μαζί με τις αναφορές στο έργο του Αγκάμπεν. Καθένας, φυσικά, είναι ελεύθερος να αλλάξει γνώμη, να κάνει όσες κωλοτούμπες και περιστροφές θέλει προκειμένου να βγει ατσαλάκωτος από μια κρίσιμη συνθήκη στο όνομα μιας σωστότερης τοποθέτησης που επιτέλους βρέθηκε, αρκεί να μπει στον κόπο να εξηγήσει γιατί το κάνει, πού ήταν το λάθος και το έλλειμμα στις προηγούμενες απόψεις του, για να μην έχουν κι άλλοι τη δική του κατάληξη.

υπέρ των ελεύθερων μετακινήσεων στα μέσα μαζικής μεταφοράς, οι οποίες μάλιστα ήταν άμεσα συσχετισμένες με δεκεμβριανές και μετα-δεκεμβριανές εμπειρίες.

Πρόκειται για ένα ξεσκαρτάρισμα μεγάλης κλίμακας, το οποίο έλαβε χώρα σιωπηρά και αναίμακτα, σαν να επρόκειτο για αναφορές και βιώματα που δεν είχαν καμία σχέση με την πραγματική αναπαραγωγή της καθημερινής ζωής του καθενός και της καθεμιάς· σαν να ήταν κινητοποιήσεις που αφορούσαν είτε αφηρημένα ιδανικά είτε πάντα κάποιους άλλους *πέρα* από αυτούς και αυτές που κινητοποιούνταν. Η συνειδητοποίηση ότι η καραντίνα πρέπει να σπάσει, ότι η ελευθερία να κυκλοφορείς και να διαμαρτύρεσαι είναι αδιαπραγμάτευτη, μπόρεσε να έρθει σταδιακά στο προσκήνιο μόνο όταν άρχισε να αμφισβητείται η αντίληψη πως οι πολιτικοποιημένοι είναι κάτι διαφορετικό από τους υπόλοιπους προλετάριους. Και πως, σε συνθήκες κρίσης, η υπεράσπιση του δικού μας κυκλώματος αναπαραγωγής είναι η αναγκαστική προϋπόθεση κάθε εναντίωσης στο υπάρχον. Τότε είναι, βέβαια, που ξεκινάνε και οι πραγματικές δυσκολίες όσων ενδιαφέρονται για την ανατροπή αυτού του κόσμου, καθώς είναι αναγκασμένοι πρώτα να ξεπεράσουν τον εγκλεισμό, πριν αρχίσουν να μιλάνε για «αγώνες», *οι οποίοι αυτή τη φορά δεν αφορούν κάποιους άλλους*. Μπορεί το κεφάλαιο να προχωρά την αναδιάρθρωση προωθώντας μεταξύ άλλων την τηλεργασία, αλλά η συνειδητοποίηση ότι *τηλεκίνημα* δεν μπορεί να υπάρξει έχει τις δυσκολίες της, ειδικά μάλιστα όταν παραμένεις απομονωμένος στο σπίτι και ο κοινωνικός σου κύκλος δεν περιλαμβάνει «αυτόνομους» που θα εξωθούσαν να βγεις έξω.

Η ρεβάνς

Μπροστά στο συμβάν της 28^{ης} Φεβρουαρίου, η υπεύθυνη αριστερά υπολόγισε ότι μπορούσε να ξαναφορέσει τον αντισυστημικό ρόλο της, τον οποίο επιμελώς είχε αποκρύψει όσο στήριζε την κρατική διαχείριση της covid-19: καθώς όλο το προηγούμενο διάστημα είχε επικεντρώσει τη διεκδικητική πολιτική της στην έλλειψη δαπανών για την υγεία παρουσιάζοντας τα (ακόμα πιο) δημόσια νοσοκομεία ως *δυνάμει σωτήρες* μπροστά στον «θανατηφόρο» sars-cov-2, χωρίς ποτέ βέβαια να μεταφραστούν έστω και στο ελάχιστο³³ οι διακηρύξεις της σε μαζική κάθοδο στον δρόμο, τώρα ένιωσε ότι μπορούσε επιτέλους να αγανακτήσει ελευθέρα και να παρουσιάσει τον ιδιωτικό τομέα ως αυτό που είναι: *δυνάμει φορέας μαζικού θανάτου*. Αυτή η οπορτουνιστική σύνδεση της προηγούμενης τριετίας με τη μακρά διαδικασία ιδιωτικοποιήσεων πρώην κρατικών εταιριών συμπυκνώνεται καλύτερα στον τρόπο με τον οποίο λειτούργησε ως γέφυρα το σύνθημα «τα κέρδη τους, οι νεκροί μας», κεντρικό και στις δυο περιόδους που εξετάζουμε εδώ, το οποίο εκπέμφθηκε από κάθε πιθανή συχνότητα του αριστερού πολιτικού φάσματος ενοποιώντας το. Δεν είναι, όμως, παραπλανητικό να συγχέεται η διάδοση ενός ιού με τη σύγκρουση δυο τρένων και να συγχωνεύονται αίτια και αποτελέσματα διαφορετικών συνθηκών θα-

³³ Όπως πολλές φορές στο παρελθόν, έτσι και τώρα, η χρήση ακραίας φρασεολογίας όσον αφορά την επισήμανση των παραλείψεων της κρατικής διαχείρισης δεν ανταποκρινόταν στην εκφρασμένη διαμαρτυρία σε επίπεδο δρόμου, ούτε καν από τα ίδια τα μέλη των οργανώσεων και τους υποστηρικτές τους.

νάτου σε μια μεροληπτική αφήγηση υπέρ της δήθεν αθωότητας του κρατικά διοικούμενου τομέα της οικονομίας;

³⁴ Ενώ στην πραγματικότητα αυτό που κάνουν είναι να εκφράσουν τα μακροπρόθεσμα καπιταλιστικά συμφέροντα στη βάση του *new normal*, ως συνεπής «συλλογικός καπιταλιστής»· μια έννοια, η οποία από τη χρήση που της έγινε το προηγούμενο διάστημα φάνηκε να υπονοεί λανθασμένα ότι τα συμφέροντα της οικονομίας τοποθετούνται παντού και πάντα χωρίς αντιφάσεις πάνω από τη συνοχή του εθνικού κοινωνικού σχηματισμού. Η οικονομία ήταν, είναι και θα είναι μόνο μια κεντρική στιγμή της συνολικής αναπαραγωγής των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων, ηγεμονική μόνο «σε τελική ανάλυση».

³⁵ Φτάνοντας μέχρι το σημείο, στην αναρχική/αντιεξουσιαστική εκδοχή του, να οργανώνεις ετεροχρονισμένες αντιδιαδηλώσεις –όπως αυτή που οργανώθηκε στις 5 Φεβρουαρίου 2022 ως απάντηση στη διαδήλωση της *Πρωτοβουλίας ενάντια στο υγειονομικό απαρτχάιντ* περίπου τρεις εβδομάδες νωρίτερα– και να επιτίθενται σε δημόσιες εκδηλώσεις τους, όπως στην περίπτωση της παρουσίασης του βιβλίου του Φώτη Τερζάκη στο Αυτοδιαχειριζόμενο Κυλικείο Νομικής στα τέλη Φεβρουαρίου 2022, όταν μέλη της *Ταξικής Αντεπίθεσης* και του *Pasamontaña* έφταναν, μεταξύ άλλων, τους παρευρισκόμενους ρωτώντας τους γιατί δεν φοράνε μάσκες. Περισσότερα για αυτή την επίθεση και τα γεγονότα που ακολούθησαν στα κείμενα της *Συνέλευσης ενάντια στη Βιοεξουσία και την Κλεισούρα*.

Δύσκολα θα μπορούσε να επενδυθεί με τόση πολλή αγωνιστική διάθεση ένα τέτοιο συμβάν όπως η σύγκρουση των τρένων στα Τέμπη, αν προηγουμένως δεν είχαν εκτεθεί σε μεγάλη κλίμακα από το ίδιο το κράτος στο οποίο «έβαλαν πλάτη» όλοι αυτοί που στήριξαν την πολιτική του στο όνομα της υπεράσπισης των «ευάλωτων ομάδων» και της εργατικής τάξης. Όταν παρουσιάζεις την κρατική πολιτική ως πραγμάτωση του ορθού λόγου και λίγο αργότερα καταγγέλλεις τους κρατικούς υπαλλήλους ότι δεν λειτουργούν με επιστημονικά κριτήρια όταν τροποποιούν το μίγμα των αντιεπιδημικών μέτρων³⁴, καταντάς να ευτελίζεις τη συζήτηση για τον χαρακτήρα της κοινωνικής αντίφασης και τον τρόπο που αυτή δομεί και διαπερνά το κράτος παρουσιάζοντάς το ως ομορτυνιστικό υποκείμενο, έρμαιο στα χέρια των μεγάλων καπιταλιστών που θέλουν την οικονομία ανοιχτή. Αυτονόητα, το πρόβλημα δεν είναι του κράτους, αλλά αυτών που ποτέ δεν δέχτηκαν ότι οι αντιφάσεις αυτής της πολιτικής οφείλονται ακριβώς στο γεγονός ότι δεν υπάρχει επιστήμη διαχωρισμένη από το κράτος και τα συμφέροντά του. Και που ποτέ δεν παραδέχτηκαν ότι όταν σπας τις απαγορεύσεις κατά τη διάρκεια μιας διαδήλωσης πρέπει να το δηλώνεις κιόλας, χωρίς να υποκρίνεσαι στις δημόσιες ανακοινώσεις σου. Δεν περιμένουμε, φυσικά, από όλους τους πρώην και νυν υπεύθυνους να μας πουν πόσο πολύ ή λίγο κολούσε ο κορωνοϊός στις διαδηλώσεις για τα Τέμπη. Ωστόσο, οι κινητοποιήσεις με αφορμή το εν λόγω συμβάν είναι ενδεικτικές της εσωτερικής πολιτικής αστάθειας του μπλοκ των υπευθύνων, το οποίο θεωρούσε ότι ήταν σε θέση να απευθύνεται αφ' υψηλού στους ανεύθυνους³⁵, όταν δεν υπέβαλε προτάσεις αντιμετώπισης τους προς το κράτος.

Αν και τα κεντρικά γραφεία του δέχτηκαν επίθεση κατά τη διάρκεια διαδήλωσης στην Αθήνα, ο ΣΥΡΙΖΑ έγινε γενικά αντιληπτός ως αναπόσπαστο κομμάτι του κινήματος διαμαρτυρίας, αναπτυσσόμενου τόσο εντός όσο και εκτός κοινοβουλίου, παρόλο που, κατά τη διάρκεια της κυβερνητικής θητείας του, ήταν αυτός που ξεκίνησε τη διαδικασία ιδιωτικοποίησης του σιδηροδρομικού δικτύου παραχωρώντας την εκμετάλλευση του στη Hellenic Train. Καθώς είναι ευρέως διαπιστωμένο ότι το ίδιο κόμμα αποτέλεσε τη ραχοκοκαλιά του ηγεμονικού μπλοκ των αριστερών υπευθύνων, γεννιούνται μια σειρά ερωτημάτων: Τι είδους αντίληψη αναπαράγουν τα κομματικά στελέχη για τον εαυτό τους και τον ρόλο του κόμματος, όταν εκτιμούν ότι μπορούν ταυτόχρονα να εκφράζουν τόσο ένα υποτιθέμενο κίνημα εναντίον των ιδιωτικοποιήσεων όσο και την ίδια την αναγκαιότητα των ιδιωτικοποιήσεων με στόχο την ανάταξη της κερδοφορίας του κεφαλαίου και την έξοδο της χώρας από την κρίση; Πώς πρέπει να αντιμετωπιστούν οι προσδοκίες όσων κατεβαίνουν στον δρόμο από

τη στιγμή που πρέπει να επιβεβαιωθεί ο διπλός ο ρόλος του κόμματος τόσο ως εκφραστή των κινημάτων όσο και ως στυλοβάτη του κεφαλαίου; Πώς μπορεί να επιβληθεί στην πράξη αυτού του τύπου η αριστερή ηγεμονία και πώς πρέπει να αντιμετωπιστούν όσοι και όσες αντιδρούν σε αυτή;

Είναι αφέλεια, αν όχι κάτι χειρότερο, να πιστεύει κανείς ότι τα στελέχη του ΣΥΡΙΖΑ δεν έχουν αποκτήσει εμπειρία σε τέτοιου είδους μεταστροφές και επιβολές; στο όνομα του αγώνα εναντίον της ακροδεξιάς, ενοποίησαν πολιτικά το εκλογικό σώμα τους και επέβαλαν τη συνεργασία με τους ΑΝ.ΕΛ. ως αριστερή προοδευτική επιλογή· προβάλλοντας τους εαυτούς τους ως τη μόνη ορθολογική και ρεαλιστική αντισυστημική δύναμη, κέρδισαν το δημοψήφισμα του 2015 και πέταξαν εκτός κόμματος και κράτους ένα σημαντικό κομμάτι των συνοδοιπόρων τους, όταν έκριναν ότι δεν τους χρειάζεται άλλο στην προοπτική της κατάληψης της κρατικής εξουσίας, πάντα με τις καλύτερες προθέσεις. Αυτό που προσπάθησαν να κάνουν τώρα, για να επιβεβαιώσουν εκ νέου όχι μόνο την παρουσία τους αλλά και τον ρόλο τους ως υπονομευτές της κοινωνικής διαμαρτυρίας³⁶, είναι να αναζητήσουν μια πραγματική σύνδεση με τις αφηγήσεις της προηγούμενης τριετίας και να επαναφέρουν με μια ατέλειωτη σειρά posts, ανακοινώσεων, συνεντεύξεων τύπου τους ειδικούς και την τεχνοκρατική συζήτηση στο επίκεντρο της κουβέντας: Λειτουργούσε ή δεν λειτουργούσε το σύστημα τηλεδιοίκησης; Ποια τεχνικά χαρακτηριστικά δεν πληρούνταν και ποιες δικλίδες ασφαλείας παραμερίστηκαν³⁷; Για τους θανάτους λόγω σύγκρουσης τρένων, όπως και για τους προσβεβλημένους από κορωνοϊό, ο πρώτος και ο τελευταίος λόγος ανήκει στους ειδικούς και το κράτος, η κοινωνική διαμαρτυρία μπορεί στην καλύτερη των περιπτώσεων να αποτελέσει τον κομπάρσο ενός ή περισσότερων ειδικών που θα βρεθούν σε ένα τηλεοπτικό πάνελ³⁸.

Αντιναζισμός, τέχνη του εφικτού, επιστημονισμός; τρία βασικά εργαλεία, των οποίων το μονοπώλιο κρατάει γερά στα χέρια της η αριστερά και οι συνοδοιπόροι της για να διασφαλίσουν κατά το δυνατόν απρόσκοπτα την πολιτική και κοινωνική αναπαραγωγή τους. Τη στιγμή που ανοιγόταν, έστω και όχι υπό τις καλύτερες συνθήκες λόγω της άμεσης συναισθηματοποίησης, μια χαραμάδα κριτικής στη σύμπραξη ιδιωτικού και δημόσιου τομέα³⁹ ως *δίδυμων μορφών του κοινωνικού κεφαλαίου*, έπρεπε να επικρατήσει μονοφωνία:

³⁶ Την ίδια στιγμή βέβαια, τόσο η κυβέρνηση όσο και η αντιπολίτευση κάρφωνε η μια την άλλη βγάζοντας στη δημοσιότητα έγγραφα και συμβάσεις που είτε το προηγούμενο διάστημα ήταν απόρρητες είτε κανείς δεν ήξερε το ακριβές περιεχόμενό τους. Αυτό θα πει σύντροφοι υπέρ της διαφάνειας σαν τα κρυστάλλινα καθαρά νερά.

³⁷ Πόση πολιτική σημασία έχουν τελικά τα πορίσματα των ειδικών επιτροπών έρευνας για το συμβάν στα Τέμπη μπροστά στην πανηγυρική επανεκλογή του πρώην υπουργού μεταφορών Καραμανλή στις πρόσφατες εκλογές; Ή, με μια άλλη διατύπωση: δεν παράγουν οι ψηφοφόροι της εκλογικής περιφέρειας Σερρών εξίσου, αν όχι περισσότερο, σημαντικά πολιτικά αποτελέσματα με τη γνώμη του όποιου τεχνοκράτη; Όταν μια αυτοαναγορευόμενη ριζοσπαστική αντίληψη επικεντρώνει τόσο πολύ στους ειδικούς και τις παραλείψεις τους χωρίς να αναμετριέται με όσους στηρίζουν αυτούς που τις εγκρίνουν, τότε αυτό που χάνεται από το βλέμμα είναι το καλλιεργημένο έδαφος που νομιμοποιεί την επανάληψη τους.

³⁸ Αν και, ομολογουμένως, δεν κατέστη εφικτό να παραμεριστούν εντελώς οι εργαζόμενοι στο σιδηροδρομικό δίκτυο από τα να μιλήσουν σε μεγάλες δημόσιες συγκεντρώσεις, όπως για παράδειγμα στη Θεσσαλονίκη, σε χτυπητή αντίθεση με όσα έλαβαν χώρα την προηγούμενη τριετία που η εργατική εμπειρία σπρώχτηκε στη γωνία...

³⁹ Λιγότερο από ένα μήνα πριν τη σύγκρουση των τρένων, ο πρόεδρος και διευθύνων σύμβουλος του ΟΣΕ δήλωνε ότι βρισκόταν στα σκαριά ένα έργο συντήρησης του δικτύου με τη μορφή ΣΔΙΤ πιλοτικού χαρακτήρα. Περισσότερα επί του ζητήματος στο άρθρο *Προς έγκριση το πρώτο στην Ελλάδα έργο ΣΔΙΤ συντήρησης-ανάταξης σιδηροδρομικού δικτύου* από το septrainose.gr, το site του σωματείου εργαζομένων προσωπικού τρινοσε.

εκ των προτέρων νομιμοποιημένη ήταν μόνο η συνθηματολογία που δοξολογούσε τον δημόσιο χαρακτήρα του σιδηροδρομικού δικτύου και καλούσε τους ειδικούς να κάνουν εμπεριστατωμένες έρευνες για την ανάδειξη των υπαιτίων του ατυχήματος με φόντο το εθνικό πένθος για τους νεκρούς.

Καλειδοσκόπιο

Στον βαθμό που δεν βλέπουμε την παραγωγή της επανάστασης ως την ανάπτυξη ενός κινήματος που ενοποιεί την εργατική τάξη ως τέτοια, αλλά αντίθετα ως τη γενικευμένη παραγωγή αποκλίσεων μέσα στους ταξικούς αγώνες, δηλαδή ως αποτέλεσμα της αμφισβήτησης του ίδιου του ταξικού ανήκειν, η διεθνοποίηση του κινήματος με τον τρόπο που ορίζεται από την κλασική κινηματική φιλολογία (τη διεθνιστική αλληλεγγύη μεταξύ των εργαζομένων) δεν είναι για μας απαραίτητη προϋπόθεση της επανάστασης. Οι αποκλίσεις αμφισβητούν τον ορίζοντα της επανάστασης ως νίκης μιας τάξης που δρα δι' εαυτήν στη βάση της ενότητας των εργατικών συμφερόντων, και την κρίσιμη ώρα της ρήξης, που βέβαια δεν έχει έρθει ακόμη, η συνέχεια της επανάστασης θα εξαρτάται από τη συνέχιση του έργου αυτών των «εσωτερικών» ρηγμάτων. Δίνουμε λοιπόν μεγαλύτερη σημασία στην παραγόμενη εσωτερική διαφορά (από ό,τι στην παραγόμενη εξωτερική ενότητα), η οποία ενώ σήμερα παράγει τη διαίρεση, την ώρα της επανάστασης θα παράγει μια άλλου τύπου ενότητα, την ενότητα πρακτικών του διάσπαρτου στρατοπέδου της κομμουνιστικοποίησης, την ενότητα ανάμεσα στις πρακτικές που θα αμφισβητούν όλους τους κοινωνικούς ρόλους που συνθέτουν την καπιταλιστική κοινωνία, δηλαδή, την ίδια την καπιταλιστική κοινωνία⁴⁰.

Η τάση εκ των προτέρων ενοποίησης των αιτημάτων και των προσδοκιών όλων των κοινωνικών κομματιών που συμμετείχαν στις κινητοποιήσεις στη βάση των κρατικών οραμάτων της αριστεράς και των υποστηρικτών της επεδίωξε πράγματι να κυριαρχήσει επί του πεδίου, αλλά δεν ήταν μόνη. Μαζί της συνυπήρξαν, παράλληλα στον

χώρο και στον χρόνο, και κάποιες άλλες τάσεις, των οποίων η μερική δυναμική απέκτησε μια μη αμελητέα έκφραση ερχόμενη σε αντίφαση με αυτήν την εκ των προτέρων ιδεολογικοποιημένη σύγκλιση. Σχηματικά μιλώντας, πρόκειται για τη δυσαρμονία ανάμεσα στο μερικό και το γενικό, ανάμεσα στην ιδιαίτερη ταύτιση με μια ομάδα που προκαλεί τριβές και στην ταύτιση με το κοινωνικό σύνολο. Μπορεί οι νεκρές να είναι μόνο

δικές μου, να μην ανήκουν σε άλλους και να μην πρέπει να μιλήσει κανένας άλλος γι' αυτές;

Στις διαδηλώσεις της Θεσσαλονίκης, όπου οι ταυτίσεις με τους νεκρούς νεολαίους εκφράστηκαν εντονότερα⁴¹ περιλαμβάνοντας μαζικότερες καταλήψεις και περισσότερη βία στον δρόμο, φαίνεται ότι τα συνθήματα «δεν ήταν ατύχημα, ήταν κρατική δολοφονία» και «πάρε

⁴⁰ *Blaumachen*, τεύχος 6, άνοιξη 2013, σελ.26.

⁴¹ Δεν πρόκειται μόνο για το γεγονός ότι το επιβατικό τρένο κατευθυνόταν προς τη βόρεια Ελλάδα. Χωρίς να έχουμε υπόψη μας κάποια συγκεκριμένη έρευνα, έχουμε την αίσθηση ότι είναι οι κάτοικοι της βόρειας Ελλάδας, προερχόμενοι κυρίως από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, που χρησιμοποιούν το τρένο για τις μετακινήσεις τους από και προς την πρωτεύουσα, δίνοντάς του ένα περισσότερο βορειοελλαδικό χρώμα ως μέσου μαζικής μεταφοράς.

με όταν φτάσεις» ήταν περισσότερο διαδεδομένα. Επιπλέον, αποτέλεσαν ένα συναισθηματικό άξονα γύρω από τον οποίο μπόρεσε να περιστραφεί η οργή και, έστω και προσωρινά, να αναδυθεί μια μακρινή σύνδεση με το κίνημα *black lives matter* που διερωτήθηκε αν «οι ζωές μας μετράνε». Θα μπορούσε αυτό το ξέσπασμα να βρίσκεται σε άμεση συσχέτιση με τα κινηματικά κεκτημένα της προηγούμενης τριετίας, σε μια μεγάλη πόλη όπου π.χ. η ανεργία είναι μεγαλύτερη από ό,τι στην Αθήνα; Σε ένα πιο αφηρημένο επίπεδο, και προφανώς χωρίς καμία ιδεολογική συγγένεια, μήπως για μια ακόμα φορά η Θεσσαλονίκη γίνεται εκφραστής του τρόπου με τον οποίο εδαφικοποιούνται νέες τάσεις⁴² όπως και στην περίπτωση των μακεδονικών συλλαλητηρίων το 2018;

Από την άλλη, στην αθηναϊκή μητρόπολη, πρέπει να αναρωτηθούμε για ποιον λόγο επιλέχθηκε η πρώτη μεγάλη διαδήλωση για τα Τέμπη να συμπέσει με την *Παγκόσμια Ημέρα της Γυναίκας* στις 8 Μάρτη. Δεδομένου ότι οι κινητοποιήσεις γύρω από έμφυλα ζητήματα έχουν αναπτυχθεί ραγδαία από τα 2015 και μετά, επηρεάζοντας τα ήθη και τα έθιμα όλων των πολιτικών χώρων, εντείνοντας την αντισεξιστική παρουσία στις γειτονιές, καταλαμβάνοντας ολοένα περισσότερο την επικαιρότητα και αλλάζοντας την καθημερινότητα πολλών γυναικών (και όχι μόνο), ποιοι και με ποιο τρόπο πήραν την απόφαση να εξαφανίσουν τη φετινή κινητοποίηση κάτω από το πέπλο του εθνικού πένθους; Τη στιγμή μάλιστα που οι κινητοποιήσεις κατά τη συγκεκριμένη ημερομηνία στο παρελθόν είχαν πολλαπλασιαστεί φέρνοντας κοντά ολοένα περισσότερο κόσμο, αν και με διαφορετικές ευαισθησίες και κίνητρα; Θα μπορούσαν να είχαν συμβεί όλα τα παραπάνω, εάν δεν υπήρχαν ισχυρές ταυτίσεις με συγκεκριμένους θανάτους εξαιτίας κοινωνικά προσδιορισμένης έμφυλης και σεξουαλικοποιημένης βίας, για τους οποίους μάλιστα η υπεύθυνη αριστερά εμφανίζεται ως επινοήτρια του όρου «γυναικοκτονίες»; Στο όνομα μιας εργαλειακής νοοτροπίας δήθεν έκτακτης ανάγκης, κομματικά και συνδικαλιστικά επιτελεία αποφάσισαν να μειώσουν τη σημασία της φετινής 8^{ης} Μάρτη υπάγοντάς τη στους δικούς τους πολιτικούς σχεδιασμούς⁴³. Φαίνεται ότι βολεύει τους επίδοξους διαχειριστές της κοινωνικής διαμαρτυρίας να αιωρείται παραπλανητικά ότι είναι δυνατόν να διαμαρτύρεται κάποια ταυτόχρονα, την ίδια μέρα και στο ίδιο μέρος, τόσο κατά της βίας των γυναικών όσο και κατά των αιτιών που σκότωσαν 57 ανθρώπους σε μια σύγκρουση τρένων. Μήπως γιατί ο ρόλος τους είναι ακριβώς είναι η αναπαραγωγή ενός αφηρημένου αντικαπιταλισμού, όπως και μιας αφηρημένης εναντίωσης στην αρσενική κυριαρχία, χωρίς συγκεκριμένες πρακτικές απολήξεις;

Όσο όμως τα αριστερά στελέχη προσπαθούν να καναλιζάρουν ό,τι κινείται κοινωνικά προς όφελος της δικής τους πολιτικής επιβίωσης, το μόνο που κάνουν είναι να αναπαράγουν μια βαθιά απόσταση ανάμεσα στους δικούς τους μηχανισμούς και την πραγματική κοινωνική

⁴² Επηρεάζονται, δηλαδή, οι κοινωνικές κινητοποιήσεις πολύ στενά από τις κοινωνικοχωρικές συντεταγμένες, αποκτώντας ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, μακριά από οποιαδήποτε γενική πανελλαδική αναφορά.

⁴³ Και αν αυτό φαίνεται σε κάποιους ως συνωμοσιολογία, η ιδανική καραμέλα για να αποφύγει κανείς μια κριτική συζήτηση σε όλα τα επίπεδα, ως αναλογιστούν πόσος κόσμος θα συμμετείχε, αν το κάλεσμά γινόταν άλλη μέρα και μόνο από αριστερά κόμματα και συνδικάτα.

κίνηση, και στην πράξη να υπονομεύουν τη δική τους αναπαραγωγή εντείνοντας αυτό που έχει αποκαλεστεί «κρίση των συνδικάτων»⁴⁴. Ο κοινωνικός ανταγωνισμός δεν εξαρτάται μόνο από την αριστερά

⁴⁴ Ένα στιγμιότυπο της κατάστασης στο εσωτερικό της ΓΣΕΕ εκείνες τις μέρες δίνει το άρθρο *Πανελλαδική γενική απεργία στις 16 Μαρτίου* από το efsyn.gr: «*Με ομόφωνη απόφαση, το 38^ο Συνέδριο της ΓΣΕΕ, αποφάσισε πανελλαδική απεργία στις 16 Μαρτίου ύστερα από εισήγηση του απερχόμενου προέδρου της. Το Συνέδριο αποδέχεται το πλαίσιο αιτημάτων της Πανελληνίας Ομοσπονδίας Σιδηροδρομικών και λέει «όχι στην ατιμωρησία» ενώ παράλληλα καλεί τους εργαζόμενους «να γίνουν μια γροθιά με όλη τη νεολαία και τους ανθρώπους που αντιστέκονται». Η απόφαση ήρθε χωρίς διαφωνίες, από καμία συνδικαλιστική παράταξη, κάτι εξαιρετικά σπάνιο για τα δεδομένα των συνεδρίων της ΓΣΕΕ που ολοκληρώνει τις εργασίες του με την εκλογή της 45μελούς νέας διοίκησης... Δεν θα μπορούσαμε να παραλείψουμε και τις έντονες αντιπαραθέσεις -κατά τη διάρκεια του Συνεδρίου- που έφεραν οι προτάσεις της Επιτροπής Πληρεξουσίων μεταξύ της ΔΑΚΕ.. και της ΠΑΣΚΕ... Κύρια αιχμή της αντιπαράθεσης ο αποκλεισμός συνέδρων που στήριξε η ΔΑΚΕ, αποκλεισμός που πρότεινε η Επιτροπή για κάποιους υποψηφίους που προέρχονται από σωματεία «μαϊμού». Δεύτερο θέμα της αντιπαράθεσης για το οποίο ο απερχόμενος πρόεδρος της ΓΣΕΕ... δήλωσε ότι θα προσφύγει στα Δικαστήρια επειδή οι κατηγορίες τον θίγουν προσωπικά, αποτέλεσε παλαιότερη απόφαση της Εκτελεστικής Επιτροπής να επενδύσει αποθεματικά ύψους 1 εκατ. ευρώ, επένδυση η οποία ουσιαστικά στην πορεία δεν έγινε με αποτέλεσμα να χαθεί ένα μέρος των αποδόσεων που θα μπορούσε να είχε προστεθεί στο κεφάλαιο. Θα πρέπει να σημειωθεί πως για πρώτη φορά, ύστερα από δύο συνεχόμενα συνέδρια, έλαβε μέρος και χαιρέτισε με εκτενή ομιλία εκπρόσωπος του ΣΥΡΙΖΑ και συγκεκριμένα η Τομεάρχης Κοινωνικών Υποθέσεων του κόμματος... Το γεγονός εκλαμβάνεται ως η αρχή του τέλους των έντονων αντιπαραθέσεων που χαρακτήρισαν τη σχέση του κόμματος της Κουμουνδούρου με τη ΓΣΕΕ».*

⁴⁵ Παρόλο που σε αρκετά σημεία οι καταληψίες απαξίωσαν την εργατική συνθήκη, αντιλαμβανόμενοι τους εαυτούς τους πρώτα ως καλλιτέχνες και δευτερευόντως ως εργαζόμενους, οι παρατεταμένες κινητοποιήσεις των φοιτητών δραματικών σχολών συνδέονται με την αβεβαιότητα για το μέλλον μετά το πτυχίο, ενώ αναπόφευκτα επικοινωνούν με τις κινητοποιήσεις ενάντια στην έμφυλη βία του προηγούμενου διαστήματος, με την έννοια ότι από τους χώρους του θεάματος και της τέχνης δημοσιοποιήθηκαν πολλές διαμαρτυρίες με τη μορφή του #metoo, και όχι μόνο.

ούτε θα τελειώσει χωρίς αυτή· πάντα βρίσκει τις εκφράσεις που του αντιστοιχούν αργά ή γρήγορα, ακόμα και ενάντια σε αυτό που εκφράζει η σημερινή αριστερά. Η ταξική πάλη δεν διαθέτει εγγυημένη «ανατρεπτική» κατεύθυνση ούτε φυσικά θα επαναληφθούν τα περασμένα μεγαλεία. Με αυτά ασχολούνται μόνο τα εναπομείναντα αριστερά στελέχη με αφορμή τις εκάστοτε επετείους ή τις ανάγκες της ακαδημαϊκής σταδιοδρομίας τους. Προς το παρόν, χρειάστηκαν λίγες μέρες για να κατανοήσουν κάποια κομμάτια του αντιεξουσιαστικού χώρου ότι δεν είχε νόημα να γίνονται στόχος μόνο τα γραφεία της Hellenic Train, καθώς ο ΟΣΕ και οι θυγατρικές του έφεραν επίσης ευθύνη για το ατύχημα. Όπως χρειάστηκαν και πολλές μέρες για να πειστούν ορισμένοι καταληψίες φοιτητές να αποχωρήσουν από πέντε κτίρια στο κέντρο της πόλης στο όνομα της διαφύλαξης του εθνικού πένθους⁴⁵. Δεν μπορούμε να γνωρίζουμε αν την επόμενη φορά τα πράγματα θα κυλήσουν ξανά έτσι ή αν ορισμένα κοινωνικά κομμάτια θα θέσουν τις δικές τους προτεραιότητες

πολύ πιο επιτακτικά, με ό,τι αυτό μπορεί να συνεπάγεται για την εξέλιξη των κινητοποιήσεων. Αυτό που διαπιστώθηκε, πάντως, είναι ότι –σε χτυπητή αντίθεση με τις λεγόμενες αντιμνημονιακές διαδηλώσεις, με τις οποίες ορισμένοι έσπευσαν να τις παρομοιάσουν– δεν έθεσαν το ζήτημα της διαφθοράς των πολιτικών ούτε ζήτησαν περισσότερη και καλύτερη δημοκρατία. Μήπως η πολιτική του φόβου την προηγούμενη τριετία πέτυχε να δώσει εκ νέου στην πολιτική και τους πολιτικούς εκείνη την πατερναλιστική διάσταση που ήταν τόσο απούσα πριν από δέκα και πλέον χρόνια;

Κάτι σαν θόρυβος

Από μια ματιά σε αναρτήσεις εργαζομένων του σιδηροδρομικού δικτύου στα social media φαίνεται ότι η σύ-

γκρουση των τρένων στα Τέμπη έγινε άμεσα αντιληπτή ως προδιαγεγραμμένος θάνατος συναδέλφων εν ώρα εργασίας. Ωστόσο, υπό τις παρούσες συνθήκες, δύσκολα θα μπορούσε το πένθος και η οργή να μετασηματιστεί σε πολυήμερες απεργίες χωρίς την ύπαρξη οργανωμένων συνδικάτων. Καθώς στους ίδιους τους εργαζόμενους ήταν εντελώς σαφής η άσχημη κατάσταση του σιδηρόδρομου, για την οποία είχαν επανειλημμένα προειδοποιήσει με κάθε λογής γραφειοκρατικές διαδικασίες ότι έβαινε προς το χειρότερο χωρίς να λάβουν κάποια απάντηση, ίσως το ερώτημα πρέπει να διατυπωθεί αντίστροφα: για ποιον λόγο, δεδομένης αυτής της άσχημης κατάστασης, δεν είχαμε στο παρελθόν περισσότερα πολύνεκρα ατυχήματα; Φαίνεται ότι οι εργαζόμενοι εδώ, όπως παντού, είχαν αναπτύξει δικούς τους μοριακούς χειρισμούς περιορισμού του υψηλού ρίσκου, γι' αυτό και π.χ. ο ένας μηχανοδηγός έπαιρνε τον άλλον τηλέφωνο στο κινητό για να επιβεβαιώσει τη σωστή του θέση πάνω στις ράγες. Μια συνήθης κλήση που στην περίπτωση των Τεμπών έμεινε αναπάντητη...

Αυτό επιβεβαιώνει, για μια ακόμα φορά, το γεγονός ότι η εργατική τάξη (εκβιάζεται να) λειτουργεί ως φορέας εξορθολογισμού και προστασίας της παραγωγικής διαδικασίας, διορθώνοντας τα λάθη και τις παραλείψεις που εμφανίζονται συνεχώς, καλύπτοντας τα κάθε είδους κενά προκειμένου να μπορούν να παραχθούν απρόσκοπτα τα κάθε λογής εμπορεύματα. Όλοι γνωρίζουν πόσο δύσκολο είναι να διαφύγουν αυτής της καθημερινής συνθήκης, η οποία αποτελεί έκφραση του συσχετισμού δυνάμεων μεταξύ σταθερού και μεταβλητού κεφαλαίου, συντριπτικά υπέρ του πρώτου στην περίπτωση παραγωγικών διαδικασιών με χρήση πολλών και μεγάλων μηχανών. Ο μηχανοδηγός, ο τεχνικός, ακόμα και ο υπάλληλος του κυλικείου, αποτελούν, σε τελική ανάλυση, εξαρτήματα των μηχανών, στα οποία η πραγματική πολιτική προστασία του κεφαλαίου έχει αφαιρέσει τη δυνατότητα συνεργασίας με στόχο τον έλεγχο και την επιδιόρθωση του συνολικού συστήματος των μηχανών. Ακριβώς, επομένως, επειδή αποτελεί κομμάτι του συλλογικού εργατή, δεν μπορεί ποτέ ένα συνδικάτο ή μια ομάδα εργαζομένων να παίξει τον ρόλο του εγγυητή των πρωτοκόλλων ασφαλείας. Μέχρι εκεί που μπορεί να φτάσει είναι η αύξηση της διαπραγματευτικής ισχύος του ως η εργασιακή δύναμη που αξιοποιεί μια μεγάλη ποσότητα σταθερού κεφαλαίου θέτοντάς τη σε κίνηση. Η πολυδιαφημισμένη, από όλες τις συχνότητες του πολιτικού φάσματος, τηλεδιοίκηση έρχεται να επιβεβαιώσει την πρωτοκαθεδρία του σταθερού κεφαλαίου, καθώς εξ αποστάσεως επιστασία δεν νοείται παρά ενταγμένη στην προοπτική της πλήρους αυτοματοποίησης του σιδηροδρομικού δικτύου: smart trains λέγονται όχι μόνο επειδή δεν έχουν μηχανοδηγούς, αλλά επειδή έχουν επενδυθεί ιδεολογικά και πρακτικά με τέτοιο τρόπο ώστε η ανθρώπινη παρέμβαση να θεωρείται περιττή και μήτρα σφαλμάτων δυσανάλογου ρίσκου.

Από την άλλη, οι απεργίες των σιδηροδρομικών υπαλλήλων, και όχι μόνο, έλαβαν χώρα σε μια περίοδο που η εργατική διεκδίκηση ως τέτοια έχει απονομιμοποιηθεί, θεωρείται οριακά άνομη και πολλές

απεργίες κρίνονται παράνομες από τα δικαστήρια εδώ και χρόνια. Ίσως, τότε, το ερώτημα πρέπει να τεθεί σε ένα πιο θεμελιακό επίπεδο και να αναζητηθεί η σχέση που (δεν) αναπτύχθηκε ανάμεσα στις απεργίες των σιδηροδρομικών και στις γενικότερες κινητοποιήσεις διαμαρτυρίας με αφορμή το συμβάν στα Τέμπη. Ενώ είναι δεδομένο ότι συγχρονίστηκαν με ευρύτερα καλέσματα, φαίνεται ότι οι αμιγώς εργατικές κινητοποιήσεις δεν μπόρεσαν να παίξουν τον ρόλο εναύσματος, να ξεπεράσουν το ρόλο υποβάθρου, του θορύβου πάνω από τον οποίο καταγράφονται όλα τα υπόλοιπα γεγονότα και το οποίο είναι προδιαγεγραμμένο να μην έρθει ποτέ στο προσκήνιο ως τέτοιο. Μπορεί η διαδήλωση της 16^{ης} Μαρτίου να αποτέλεσε την τελευταία

⁴⁶ Κάτι που επιβεβαιώνει περαιτέρω ότι μεταξύ ελληνικού και ιταλικού κράτους αυξάνεται σταθερά το επίπεδο συνεργασίας σε πολιτικό, οικονομικό και στρατιωτικό επίπεδο τα τελευταία χρόνια, εξέλιξη η οποία αντανακλάται και στον εν πολλοίς παράλληλο τρόπο διαχείρισης της covid-19. Ενδεικτική είναι η εξαγορά της Enel Romania, της μεγαλύτερης εταιρείας ΑΠΕ και δεύτερης στην παροχή και διανομή ηλεκτρικής ενέργειας στη χώρα, από τη ΔΕΗ που δημοσιοποιήθηκε δέκα μέρες μετά τα Τέμπη.

μεγάλη κινητοποίηση στο κέντρο της Αθήνας, σαφώς μικρότερη από τη συγκέντρωση δεκάδων χιλιάδων διαδηλωτών στο κέντρο της Αθήνας 8 μέρες νωρίτερα, όμως οι απεργίες και οι στάσεις εργασίας με αιτήματα τη «λήψη μέτρων για ασφαλείς συγκοινωνίες» συνεχίστηκαν όχι μόνο σε λεωφορεία και τρόλεϊ μέσα στον Απρίλιο, αλλά και στον ίδιο τον ΟΣΕ μέχρι τις αρχές Ιουνίου. Αναπόφευκτη επιστροφή στη δική τους διαχωρισμένη κορπορατιστική ζωή, όπως πάντα; Αν εξαιρεθεί το γεγονός ότι η ιταλική εργοδοσία, έχοντας πάρει τις απαραίτητες διαβεβαιώσεις ότι δεν

θα εκδιωχθεί από την ελληνική κυβέρνηση⁴⁶, έσπευσε να υπογράψει νέα συλλογική σύμβαση εργασίας που προέβλεπε μεταξύ άλλων και μισθολογικές αυξήσεις, δεν φαίνεται να επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό η καθημερινότητα των εργαζομένων του σιδηροδρόμου, προς το παρόν τουλάχιστον. Και μόνο το γεγονός, πάντως, ότι αγώνες των σιδηροδρομικών υπαλλήλων δεν *ηττήθηκαν*, κάτι που θα προϋπέθετε τη συγκεκριμένη εμπλοκή και αποτίμηση της δράσης όλων των συμμετεχόντων εντός και εκτός της επιχείρησης, αλλά ακολούθησαν το γενικότερο μοτίβο των κινητοποιήσεων που απλά *παύουν* κάποια

⁴⁷ Με 13.000 μόνιμους εργαζόμενους στα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης και μετά από πολύχρονα διαδοχικά προγράμματα ιδιωτικοποιήσεων και σπασίματός του σε θυγατρικές, ο ΟΣΕ έχει σήμερα 750 υπαλλήλους που είναι υπεύθυνοι μόνο για την υποδομή του δικτύου. Τα στοιχεία προέρχονται εν μέρει από την έκδοση της *Εφημερίδας των Συντακτών με τίτλο Η μαύρη βίβλος των ελληνικών σιδηροδρόμων. Η «τραγωδία» ΟΣΕ και ΤΡΑΙΝΟΣΕ, πριν από την τραγωδία των Τεμπών, μέσα από τις έρευνες και τις αποκαλύψεις της «Εφ.Συν.» 2019-2023, σελ. 35.*

στιγμή, συνηγορεί από μόνο του στην ύπαρξη ορίων σε αυτούς τους αγώνες, ενδογενών και εξωγενών. Κάτι που, βέβαια, δεν μπορεί να κρυφτεί κάτω από την επίκληση της «μάχης» που έπρεπε να δοθεί ενόψει των τότε επικείμενων εκλογών.

Κατά έναν αντιφατικό τρόπο, η συνθήκη κατακερματισμού ανά ειδικότητα ή κλάδο των συνδικάτων σε πρώην κρατικές επιχειρήσεις συμβάλλει στην κορπορατιστική στεγανότητά τους, η οποία παράλληλα τα καθιστά πιο δυναμικά σε περίπτωση κινητοποίησης. Στην περίπτωση των σιδηροδρόμων⁴⁷, η κήρυξη στάσεων εργασίας και απεργιών παραμένει οικεία: τελευταία σημάδια της πρωθύστερης μορφής πολιτικοποίησης μιας γενιάς που τίθεται αργά, αλλά σταθερά, εκτός αγοράς εργασίας λόγω ηλικίας παραμένοντας πρόβλημα για την ομαλή λειτουργία

του δικτύου υπό οποιαδήποτε εργοδοσία. Δεν είναι προς το συμφέρον κανενός η εξιδανίκευση οποιασδήποτε επαγγελματικής κατηγο-

ρίας· απλά αναρωτιόμαστε ποια θα ήταν τα χαρακτηριστικά των κινητοποιήσεων με αφορμή τα Τέμπη, αν δεν υπήρχαν αυτές οι ειδικές κατηγορίες εργαζομένων για να προσφέρουν το απαραίτητο απεργιακό κατώφλι σε όλους τους υπόλοιπους που θέλησαν να κατέβουν στον δρόμο. Δεν θα βρίσκονταν τότε οι τελευταίοι πιο κοντά στο να χαρακτηριστούν ως η πιο πρόσφατη μορφή εκδήλωσης αλγοριθμικών κινημάτων, με την έννοια ότι ο σύνδεσμος μεταξύ όσων κατεβαίνουν στο δρόμο προκαθορίζεται από ένα σύνολο μηχανών που διασυνδέονται ήδη μεταξύ τους με ένα συγκεκριμένο τρόπο;

Χρήσεις του πολέμου I

Έχουν οι σιδηροδρομικοί υπάλληλοι συνείδηση της θέσης τους μέσα στο καπιταλιστικό σύστημα και της διαπραγματευτικής ικανότητάς τους; Θα ήταν εύκολο

να αποκλείσουμε το όχι από το εύρος των δυνατών απαντήσεων, αν η έννοια της ταξικής συνείδησης δεν είχε συνδεθεί ιστορικά με τον προγραμματισμό⁴⁸ και ακόμα πιο πέρα: με τη μεταφυσική ενός Υποκειμένου, της εργατικής τάξης, που ήταν προορισμένο από τους νόμους της ιστορίας να κάνει την επανάσταση. Μια τέτοιου είδους σύνδεση των εργατικών αγώνων με έναν ευρύτερο ορίζοντα κοινωνικής αλλαγής είναι πρακτικά απύσχα εδώ και δεκαετίες

από τους ίδιους τους αγώνες, ασχέτως αν επιβιώνει, ρητά ή άρρητα, στα κείμενα των κομμάτων της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς και, εσχάτως, πολλών από τις οργανωμένες ομάδες του αντιεξουσιαστικού χώρου. Οι κινητοποιήσεις των σιδηροδρομικών δεν φάνηκε να αποκλίνουν από αυτόν τον γενικότερο κανόνα. Από την άλλη, και σε αντίθεση με τις λεγόμενες αντιμνημονιακές κινητοποιήσεις στο πρόσφατο παρελθόν, από όλες σχεδόν τις αριστερές και αναρχικές αφηγήσεις κατά τη διάρκεια των κινητοποιήσεων του Μαρτίου φάνηκε να απουσιάζουν οι ιδεολογικοποιημένες αναφορές στην αυτοδιαχείριση και στα «κοινά», τόσο χαρακτηριστικές

⁴⁹ Στα κείμενα *Περί κοινών και Μια σύντομη κριτική της αυτοοργάνωσης στην Ελλάδα* από το έκτο τεύχος του *Blaumachen* μπορεί να βρεθεί μια κριτική των αντιλήψεων και των πρακτικών εκείνης της περιόδου.

⁴⁸ «Ο προγραμματισμός ορίζεται από μια πρακτική και μια θεωρία της ταξικής πάλης όπου το προλεταριάτο, κινούμενο προς την απελευθέρωσή του, βρίσκει στην κατάστασή του τα θεμέλια μιας μελλοντικής κοινωνικής οργάνωσης, η οποία γίνεται πρόγραμμα προς υλοποίηση. Η επανάσταση είναι τότε η επιβεβαίωση του προλεταριάτου: δικτατορία του προλεταριάτου, εργατικά συμβούλια, απελευθέρωση της εργασίας, μεταβατική περίοδος, μαρασμός του κράτους, γενικευμένη αυτοδιαχείριση, “κοινωνία των συνασπισμένων παραγωγών” κ.τ.λ. Ο προγραμματισμός δεν είναι μόνο θεωρία, είναι πάνω απ’ όλα μια πρακτική του προλεταριάτου όπου η ενίσχυση (συνδικαλιστική, κοινοβουλευτική, οργανωτική, με όρους σχέσης κοινωνικών δυνάμεων ή επιπέδου συνείδησης σχετικά με τα “διδάγματα της ιστορίας”) της τάξης μέσα στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής είναι, με θετικό τρόπο, ο δρόμος προς την επανάσταση και τον κομμουνισμό. Ο προγραμματισμός είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένος με την αντίφαση μεταξύ προλεταριάτου και κεφαλαίου όπως αυτή συγκροτείται από την τυπική υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο.» *Théorie Communiste*, «Πολύ κακό για το τίποτα;», *Blaumachen*, τεύχος 5, καλοκαίρι 2011, σελ. 90.

ζιστικά όσο και φεμινιστικά και φιλεργατικά⁵⁰ στοιχεία στη διαχείρισή του, εντείνοντας παράλληλα την καταστολή και τον έλεγχο.

Θα μπορούσαμε τότε να πούμε ότι τα συνδικάτα αντέδρασαν αυτόνομα, αν και ανακλαστικά, ως *trade unions*; Η κεντρική λειτουργία τους ως διαρκής ένωση μισθωτών με σκοπό τη βελτίωση των συν-

⁵⁰ Δεν είναι μόνο η επιδοματική πολιτική μέσω των κάθε είδους pass ή η καθιέρωση της κάρτας εργασίας στο όνομα της πάταξης της εισφοροδιαφυγής που υποδεικνύουν μια τέτοια κατεύθυνση. Ακόμα η πρόσφατη επιβολή προστίμων σε εργοδότες που υποχρεώνουν τους εργαζομένους τους να δουλεύουν υπό συνθήκες υψηλής θερμοκρασίας δείχνει ότι η πατερναλιστικού τύπου διαχείριση της εργασιακής δύναμης είναι στην ημερήσια διάταξη: ποιο συνδικάτο μπορεί να είναι πιο αποτελεσματικό στην υπεράσπιση των εργατικών συμφερόντων από το ίδιο το κράτος; Ειδικά, μάλιστα, όταν η «λαϊκή ψήφος» κατευθύνθηκε με μαζικούς όρους προς τα δεξιά για πρώτη φορά μετά από δεκαετίες, είναι λογικό τα κυβερνητικά στελέχη να αισθάνονται ότι τώρα είναι η ώρα να τελειώνουν οριστικά με την αντίληψη ότι οι ίδιες οι εργάτριες μπορούν να ορίζουν μόνες τους τις ανάγκες τους και τους όρους με τους οποίους θα αγωνιστούν για την υπεράσπισή τους. Ωστόσο, τα πράγματα δεν θα ήταν τόσο εύκολα για αυτούς, αν δεν είχαν βρει το χαλί ιδεολογικά στρωμένο τρία χρόνια μετά την εμφάνιση του κορωνοϊού, ακόμα και από τους υπερασπιστές της «αυτοοργάνωσης» της εργατικής τάξης.

θηκών εργασίας και τη διατήρηση της τιμής της εργασιακής δύναμης πάνω από την αξία της δεν έχει αλλάξει, αν και οπωσδήποτε έχει ατονήσει η ιδεολογική επιρροή της εργατικής ταυτότητας μεταξύ των μελών τους: δύσκολα αρθρώνεται ότι αυτό που μας ενώνει μεταξύ μας είναι η κοινότητα της εκμετάλλευσης. Έχει αφεθεί αρκετός χώρος ώστε ο μισθός να γίνεται αντιληπτός ως μια μορφή εισοδήματος δίπλα σε όλες τις άλλες, οπότε και τα αιτήματα για αυξήσεις μισθών ή/και βελτίωσης των συνθηκών εργασίας τείνουν να παίρνουν χαρακτηριστικά μεγιστοποίησης ενός εισοδήματος. Η φетиχοποιημένη αντίληψη τείνει να βλέπει εδώ την εμφάνιση μιας *προσόδου*, με την έννοια ότι ο μισθός παίρνει τη μορφή εισοδήματος που προκύπτει λόγω της θέσης που κατέχει ο δικαιούχος του μέσα στο ευρύτερο παραγωγικό σύστημα. Ειδικά, μάλιστα, αν πρόκειται για κρατικές εταιρίες, και γενικότερα για τον δημόσιο τομέα της οικονομίας, όπου οι αλληλεπιδράσεις με τα διάφορα επίπεδα της κρατικής/κομματι-

κής γραφειοκρατίας δίνουν έναν επιπρόσθετο πολιτικό χαρακτήρα σε αυτή την πρόσοδο. Δεν είναι εδώ ο χώρος για να συζητηθεί ο βαθμός, στον οποίο η αποκατάσταση των συνδικάτων ως επίσημων κρατικών θεσμών και ο κομματικός συνδικαλισμός επιβεβαίωσαν την υποτιθέμενη «πολιτική» προέλευση των συνολικών μισθολογικών απολαβών εξαφανίζοντας την έννοια της συλλογικής εκμετάλλευσης της εργατικής τάξης από τους καπιταλιστές και το κράτος. Αυτό που μας ενδιαφέρει εδώ είναι ότι η ίδια αντίληψη περί διαπραγματευτικής ισχύος έχει αποκτήσει μέσα στα χρόνια βλέμμα ακτίνας 360° και μια συνθετότητα που τη διαφοροποιεί από τον απλουστευτικό τρέι-ντιγιουνιονισμό· αν, βέβαια, υπήρξε ποτέ τέτοιος.

Αρχές Νοεμβρίου 2022, ψηφίζεται με πλειοψηφία ΝΔ-ΣΥΡΙΖΑ από τη Βουλή η τροποποιημένη σύμβαση για το Θριάσιο Εμπορευματικό Κέντρο που είχε κυρωθεί ήδη από το 2018, ενώ η αναβάθμιση της στρατιωτικής συνεργασίας με τις ΗΠΑ έχει ξεκινήσει ήδη από το 2017. Μιλώντας στην ολομέλεια, ο τότε υπουργός Υποδομών και Μεταφορών Κώστας Καραμανλής σημείωνε ότι «το Θριάσιο αποτελεί για εμάς τον πιο κρίσιμο σταθμό για να κάνουμε την Ελλάδα κόμβο υποδομών της ευρύτερης περιοχής μας. Κάνουμε το αποφασιστικό βήμα ώστε να γίνει η πατρίδα μας διεθνές hub στον τομέα των logistics». Περίπου έναν μήνα αργότερα, θα γίνει λόγος για τα γεωπολιτικά οφέλη της επικείμενης

ελληνοβουλγαρικής συνεργασίας⁵¹:

Ένα στρατηγικής σημασίας έργο, που ενέχει τη δυναμική να καταστήσει την Ελλάδα βασικό εμπορευματικό και μεταφορικό hub στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, είναι το ελληνοβουλγαρικό mega project Sea2Sea [που] προβλέπει ουσιαστικά την ανάπτυξη ενός ευρωπαϊκού σιδηροδρομικού διαδρόμου που θα συνδέει τα λιμάνια της Θεσσαλονίκης, της Καβάλας και της Αλεξανδρούπολης, με τα αντίστοιχα της Μαύρης Θάλασσας (Μπουργκάς και Βάρνα) και του Δούναβη (Ρούσε)... Επί του παρόντος, το project Sea2Sea βρίσκεται στη φάση της προετοιμασίας για την ίδρυση κοινής εταιρείας μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας που θα αναλάβει τη διαχείρισή του, ενώ έχουν ξεκινήσει οι διαδικασίες ένταξης του στο χρηματοδοτικό πρόγραμμα Connecting Europe Facility (CEF II) και σε άλλα χρηματοδοτικά εργαλεία. Πρόκειται, άλλωστε, για ένα έργο που συνάδει με τις τρέχουσες κυρίαρχες πρωτοβουλίες και προτεραιότητες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τις συνδυασμένες «πράσινες» μεταφορές... Με την παράκαμψη των Στενών του Βοσπόρου θα επιτυγχάνεται σημαντική εξοικονόμηση χρόνου για φορτία και επιβάτες. Σύμφωνα μάλιστα με μελέτες, υπολογίζεται ότι με τη λειτουργία του το project θα αντλήσει ποσοστό των εμπορευματοκιβωτίων του Βοσπόρου, που συνολικά ανέρχονται σε 650 εκατ./έτος. Τα οφέλη δε από την αναβάθμιση του σιδηροδρομικού άξονα Θεσσαλονίκη – Αλεξανδρούπολη – Ορμένιο θα είναι πολλαπλασιαστικά και έχουν να κάνουν με την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής και τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, τόσο κατά την κατασκευή όσο και μακροπρόθεσμα στη λειτουργία της γραμμής και σε συναφείς δραστηριότητες.

Δεν μπορούμε να γνωρίζουμε τον ακριβή αντίκτυπο αυτού του γεωπολιτικού οράματος στις συζητήσεις μεταξύ των εργαζομένων, πόσο ταυτίζουν τα δικά τους συμφέροντα με τα συμφέροντα της ιταλικής εργοδοσίας, με τα συμφέροντα όλων των μικρών και μεγάλων αφεντικών που προσβλέπουν σε οφέλη από την αναβάθμιση του σιδηροδρομικού δικτύου και κατ' επέκταση με την επιδιωκόμενη αναβάθμιση της θέσης του ελληνικού κράτους. Για αυτό, όμως, που μπορούμε να είμαστε σίγουροι είναι ότι κανένας δεν μπορεί να παριστάνει τον αδιάφορο υπό αυτές συνθήκες: δεν συμβαίνει κάθε μέρα το εργασιακό σου περιβάλλον να συναρθρώνεται με τη διεξαγωγή πολεμικών επιχειρήσεων ούτε να παρουσιάζονται ευκαιρίες απόσπασης μεγάλου μεριδίου της υπεραξίας που κυκλοφορεί πάνω σε σιδηροδρομικές ράγες. Και, όπως και να το κάνουμε, όταν ήδη από το καλοκαίρι του 2022 γίνεται λόγος για τις νέες εφοδιαστικές αλυσίδες «των σιτηρών από την Ουκρανία που “φέρνουν πιο κοντά” ΟΛΘ, ΟΛΑ και ΟΣΕ, Hellenic Train», τη «χρυσή ευκαιρία της Ελλάδας να αποκτήσει σύγχρονο σιδηροδρομικό δίκτυο» και για την κατασκευή «του μεγαλύτερου σιδηροδρομικού έργου όλων των εποχών»⁵², η προοπτική της ταύτισης των εργατικών συμφερόντων με τα συμφέροντα της επιχείρησης φαντάζει πιο αποδοτική από ποτέ. Η σύγκρουση των τρένων στα Τέμπη συμβαίνει τη στιγμή που η δημόσια συζήτηση γύρω από αυτά τα ζητήματα βρίσκεται στο peak της, τα υψηλά διακυβεύματα έχουν καταστεί σαφή και κάθε πλευρά, ως αριστούχος σε σεμινάριο βιοπολιτικής, οδηγεί-

⁵¹ Απόσπασμα από το άρθρο *Sea2Sea :Το mega project της ΕΡΓΟΣΕ που παρακάμπτει τον Βόσπορο και αναβαθμίζει τον στρατηγικό ρόλο της Ελλάδας* από το septrainose.gr.

⁵² Πρόκειται για τη νέα μονή γραμμή Θεσσαλονίκης-Καβάλας-Ξάνθης συνολικού μήκους 205 χλμ που θα μειώσει κατά τρεις τουλάχιστον ώρες τη διαδρομή Θεσσαλονίκη-Αλεξανδρούπολη και έχει κόστος που ξεπερνά το 1,68 δισ. ευρώ.

ται να μεγιστοποιήσει τη χρήση των συνθηκών προς όφελός της. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, δεν φάνηκε να απασχολεί όσους και όσες κατέβηκαν στον δρόμο τις επόμενες ημέρες, σαν η στρατιωτική συγκρότηση του σιδηροδρόμου να έπρεπε να ήταν απύσχα.

Χρήσεις του πολέμου II

Οι σιδηροδρομικοί σε όλο τον κόσμο έχουν προγραμματίσει και προγραμματίζουν πολλές απεργίες για να τραβήξουν την προσοχή της σιδηροδρομικής αγοράς στα θέματα που οι ίδιοι θεωρούν πιο σημαντικά. Ο σιδηροδρομικός τομέας, και συνεπώς οι σιδηροδρομικές εμπορευματικές μεταφορές, αντιμετωπίζει σήμερα στην πραγματικότητα παρόμοια ζητήματα σε όλο τον κόσμο. Διαπραγματεύσεις για καλύτερες συλλογικές συμβάσεις διεξάγονται σε διάφορες χώρες, με διαφορετικές συνέπειες. Από τα τέλη Ιουλίου, έχουν σημειωθεί απεργίες στο Ηνωμένο Βασίλειο, την Ισπανία, την Αυστρία και τη Νότια Αφρική. Η απειλή μιας μαζικής απεργίας πλήττει τον κλάδο των σιδηροδρομικών εμπορευματικών μεταφορών στις Ηνωμένες Πολιτείες, ενώ μια από τις μεγαλύτερες εταιρείες σιδηροδρομικών μεταφορών της Αυστραλίας επέβαλε αποκλεισμό σε περισσότερους από 800 εργαζόμενους.

Με αυτά τα λόγια⁵³ ξεκινάει το άρθρο *Περίοδος απεργιών στον σιδηρόδρομο* που δημοσιεύτηκε στο septrainose.gr στις 30 Νοεμβρίου 2022 και, ομολογουμένως, πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι δεν είναι συνηθισμένο οι εργαζόμενοι σε μια επιχείρηση να ενδιαφέρονται για τις κινητοποιήσεις των συναδέλφων τους σε παρόμοιες επιχειρήσεις, ειδικά αν αυτές έχουν έδρα εκτός των συνόρων. Καταρχάς, γιατί η εργατική αλληλεγγύη, πόσο μάλλον η λεγόμενη «διεθνιστική», δεν είναι κάτι εκ φύσεως ενσωματωμένο στην εργατική συνθήκη, το αντίθετο μάλιστα: ο ανταγωνισμός μεταξύ των εργατών στην αγορά εργασίας, σε ομοειδείς επιχειρήσεις του ίδιου κλάδου ή σε θυγατρικές του ίδιου ομίλου αποτελεί πολλές φορές τον κανόνα. Ούτε, από την άλλη, υπάρχει κάποια ένδειξη ότι οι υπεύθυνοι περιεχομένου του ιστότοπου του σωματείου είναι περισσότερο επιρρεπείς στη χρήση των νέων τεχνολογιών από άλλους: όλοι πλέον ξέρουν πώς να τις χρησιμοποιούν, αλλά με εντελώς διαφορετικές προτεραιότητες. Έχουμε την εκτίμηση ότι η απάντηση δεν μπορεί να αναζητηθεί ξέχωρα από τη μακρά αγωνιστική παράδοση του γενικότερου κλάδου των μεταφορών σε ευρωπαϊκό έδαφος, και όχι μόνο. Δεν θα μπορούμε εδώ σε διαδικασία συνολικής αποτίμησης της αγωνιστικής εμπειρίας του εν λόγω κλάδου· κάτι τέτοιο θα ήταν πολύ απαιτητικό και πάλι θα ήταν αμφίβολο πόσο θα μπορούσε να αγκαλιαστεί όλο το εύρος της. Ωστόσο, δεν ανήκουμε στην κατηγορία που ανάγει τον κοινωνικό ανταγωνισμό σε μια μεταβλητή δίπλα σε κάποιες άλλες, η οποία θα μπορούσε εύκολα να προστεθεί ή να αφαιρεθεί από μια δήθεν αντικειμενική αφήγηση γεγονότων.

Σε όλες τις περιπτώσεις που αναφέρονται παραπάνω, το ζήτημα του μισθού και της υπογραφής νέας συλλογικής σύμβασης εργασίας

⁵³ Τον τελευταίο έναν χρόνο, κινητοποιήσεις από εργαζόμενους στο σιδηροδρομικό δίκτυο έλαβαν χώρα και στη Γερμανία, τη Γαλλία και την Πολωνία, οι οποίες θα έπρεπε να προστεθούν στον κατάλογο των χωρών που αναφέρονται εδώ.

ας υπό συνθήκες αυξημένου πληθωρισμού βρίσκεται στο επίκεντρο των κινητοποιήσεων. Μπορεί η ελληνική περίπτωση να θεωρηθεί ότι διαφεύγει αυτής της συνθήκης, ότι είναι δυνατόν να θεωρηθεί αποκομμένη από το ευρύτερο κρισιακό περιβάλλον, το οποίο πολύ στενά κωδικοποιείται κάτω από τον όρο «ακρίβεια»⁵⁴; Και αντίστροφα, πόση συνάφεια και πόσο νόημα θα είχε η εκτίμηση ότι οι κινητοποιήσεις με αφορμή τα Τέμπη δεν αλληλεπιδρούσαν *de facto* με αυτή τη συνθήκη, ότι το μόνο που καταλάμβανε το κοινωνικό πεδίο ήταν *αφηρημένα* ο θάνατος και το πένθος του; Γενικότερα μιλώντας, παραγόταν σε εκείνη τη φάση η δυνατότητα να εκφραστεί κάτι ευρύτερο μέσα από τις κινητοποιήσεις για τα Τέμπη; Προσπαθώντας να αποφύγουμε τον κίνδυνο των εκ των υστέρων προβολών δικών μας αναπαραστάσεων επί της πραγματικότητας, αφήνουμε στην αναγνώστρια το έργο της εξέτασης αν και κατά πόσο έγινε από κόμματα και οργανωμένες ομάδες μια τέτοιου είδους διάγνωση της συγκυρίας κατά τη διάρκεια των κινητοποιήσεων που μας ενδιαφέρουν. Ως *τάση* πάντως εκτιμούμε ότι υπήρχε: η κοινωνική αταξία μπορεί να αυξηθεί γρήγορα και το κράτος να υιοθετήσει τακτικές προληπτικής αντιεξέγερσης χωρίς απαραίτητα να έχει προηγηθεί απεργία διαρκείας σε εκατοντάδες επιχειρήσεις. Αυτό που έχει αλλάξει είναι ο ορισμός του τι αποτελεί δυνητική απειλή για τη σταθερότητα της καπιταλιστικής συσσώρευσης, και γενικότερα της κοινωνικής σταθερότητας, και η κυκλοφορία βρίσκεται αναπόφευκτα στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος του κράτους και των αφεντικών: πρέπει να διαχωρίζεται *σε καλή και κακή κυκλοφορία*, να μεγιστοποιούνται τα οφέλη της πρώτης και να ελαχιστοποιούνται τα κόστη της δεύτερης.

Στην άλλη ανεπτυγμένη άκρη του πλανήτη, σύμφωνα με το ίδιο άρθρο, οι μέθοδοι που ακολουθούνται είναι πιο παραδοσιακές:

Στην Αυστραλία η κατάσταση είναι ελαφρώς διαφορετική. Η Pacific National (PN), μια από τις μεγαλύτερες εταιρείες σιδηροδρομικών εμπορευματικών μεταφορών... κρατάει πάνω από 800 εργαζόμενους στην κοιλάδα Χάντερ, βόρεια του Σίδνεϊ, σε αποκλεισμό από τις 23 Νοεμβρίου. Το λοκ άουτ ανακοινώθηκε αφού οι εργαζόμενοι της PN αρνήθηκαν να οδηγήσουν τρένα που θεωρήθηκαν μη ασφαλή, προκειμένου να αποτρέψουν περαιτέρω απεργιακές κινητοποιήσεις των εργαζομένων. Η τρέχουσα προσφορά που υπέβαλε η PN προβλέπει ετήσια αύξηση 4 % για τα επόμενα τέσσερα χρόνια. Ωστόσο, η πρόταση δεν έγινε θερμά δεκτή από τους εργαζομένους, δεδομένου ότι ο πληθωρισμός στην Αυστραλία ανέρχεται σήμερα σε 7,3%. Το σχέδιο της PN είναι να χορηγήσει αύξηση 2% όταν οι εργαζόμενοι υπογράψουν τη συμφωνία και το υπόλοιπο 2% όταν η συμφωνία θα πιστοποιηθεί. Από την άλλη πλευρά, η RTBU ζητά αύξηση μισθού 2% κατά τη λήξη της προηγούμενης συμφωνίας, η οποία έγινε τον Μάιο, και μπόνους *una tantum* περίπου 4.000 ευρώ. Αυτό το μπόνους θα πρέπει να ανταμείψει τους εργαζόμενους για τις προσπάθειες και τις θυσίες τους καθ' όλη τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19 και έχει ονομαστεί πληρωμή ευγνωμοσύνης για την πανδημία.

Είτε ως κράτος πρόνοιας είτε ως κράτος ασφάλειας, το κράτος-ερ-

⁵⁴ Ας μην ξεχνάμε ότι στα τέλη Οκτωβρίου 2021 οι εργαζόμενοι της Cosco προχώρησαν σε επτάμερη απεργία με αφορμή τον θάνατο ενός εργαζομένου στην προβλήτα II.

⁵⁵ Η εκδοχή «μπλόκο σε αμαξοστοιχία με αμερικανο-νατοϊκό στρατιωτικό υλικό» είχε ήδη λάβει χώρα στην Αλεξανδρούπολη γύρω στις αρχές Απριλίου 2022 από μέλη του ΚΚΕ και της ΚΝΕ, αλλά ποιος μπορούσε να εγγυηθεί ότι δεν θα επαναλαμβανόταν με κάποιο τρόπο; Από την άλλη, η πρακτική του σαμποταρίσματος των σιδηροδρομικών γραμμών, αρκετά διαδεδομένες στο εξωτερικό κατά τη διάρκεια πολεμικών επιχειρήσεων, δεν έχει βρει ακόμα την έκφρασή της σε ελληνικό έδαφος παρά μόνο ως εκτεταμένη κλοπή των χάλκινων καλωδίων ηλεκτροδότησης του δικτύου. Για αυτό και ένα από τα πρώτα μέτρα που υιοθέτησε η ελληνική κυβέρνηση μετά τη σύγκρουση ήταν η μετατροπή του εν λόγω πλημμελήματος σε κακούργημα που επισείει πολυετή φυλάκιση. Επιπλέον, αν στο κάδρο προστεθούν και οι κατειλημμένοι χώροι στο κέντρο της Αθήνας, τότε η κατάσταση απείχε πολύ από το να είναι «άνευρικού» για τους κυβερνώντες.

γοδότης ποτέ δεν επέτρεψε στους εργαζόμενους να έχουν τον πρώτο λόγο στη λειτουργία του, πόσο μάλλον υπό συνθήκες διαρκούς έκτακτης ανάγκης. Μήπως τελικά ο τότε υπουργός επικρατείας Γεραπετρίτης, κατά παράβαση του συντάγματος επικεφαλής του υπουργείου μετά την παραίτηση του Καραμανλή, διέταξε την πλήρη διακοπή όλων των δρομολογίων του σιδηροδρόμου –τα οποία σημειωτέον επανήλθαν μερικώς 21 μέρες μετά– ακριβώς για δοθεί χρόνος στο κράτος να επανακτήσει τον πλήρη έλεγχο του δικτύου *σε καιρό πολέμου* απαγορεύοντας παράλληλα δυνητικά επικίνδυνες συναντήσεις κατά μήκος των σιδηροδρομικών γραμμών; Δεν θα ήταν εύκολο, ακολουθώντας εξίσου διαδεδομένες πρακτικές στο εξωτερικό και όχι μόνο⁵⁵, να έπαιρναν οι διαμαρτυρίες τη μορφή μπλοκαρίσματος σιδηροδρομικών γραμμών, αν τα δρομολόγια ήταν ακόμα σε ισχύ; Μήπως τελικά το lockdown αποτελεί μετεξέλιξη του λοκ άουτ, στην περίπτωση που χρειάζεται ευρύτερα κομμάτια της κοινωνικής αναπαραγωγής, πέρα από την καθαυτό παραγωγική διαδικασία, να τεθούν υπό έλεγχο;

Το μερικό lockdown του σιδηροδρομικού δικτύου αναπόφευκτα συντονίζεται με τον πόλεμο ενάντια στον *αόρατο εχθρό* επιβεβαιώνοντας εκ νέου το κράτος ως τον μόνο εγγυητή της ασφάλειας του πληθυσμού,

⁵⁶ Ακόμα και με μια απλή ανάγνωση του άρθρου 17 *φονικά σιδηροδρομικά δυστυχήματα της τελευταίας δεκαετίας στην Ελλάδα* από το *lifo.gr* μπορεί κανείς να φανταστεί τι απαιτήσεις επιτήρησης και πειθάρχησης εγείρονται για να υλοποιηθεί στην πράξη το αίτημα για «ασφάλεια, επιτήρηση και ετοιμότητα» ενός σιδηροδρομικού δικτύου όπου μηχανές και εμπορεύματα θα κυκλοφορούν απρόσκοπτα. Όπως δεν θέλουμε να συνηθίσουμε τον θάνατο, έτσι δεν θέλουμε να έχουμε σχέση με καπιταλιστικές ουτοπίες τέτοιου είδους, στο φαντασιακό των οποίων δεν θα συμπεριληφθούν ποτέ κανόνες που να διασφαλίζουν σχεδόν μηδενικό αριθμό ατυχημάτων, όπως για παράδειγμα η καθιέρωση ανώτατου ορίου ταχύτητας 11,3 χιλιομέτρων την ώρα. Το αίτημα για ασφάλεια επιδρά πάνω στην καπιταλιστική κυκλοφορία μετασηματίζοντάς τη χωρίς, ωστόσο, ποτέ να μπορεί να αναιρέσει τις βασικές αρχές που τη διέπουν: ένα καπιταλιστικό τραίνο που θα πήγαινε τόσο αργά δεν θα ήταν καν τραίνο.

εμπλουτίζοντας τη με μια επιπλέον διάσταση που δεν είχε γίνει ορατή ως τότε: την *ασφάλεια υποδομών*. Για εμάς είναι σαφές ότι αυτά τα ζητήματα βαθαίνουν τα ρήγματα μεταξύ της εργατικής τάξης και του εργατικού υπερπληθυσμού, γιατί αργά ή γρήγορα θα τεθεί το ζήτημα ποιες κοινωνικές πρακτικές συνάδουν περισσότερο με τη διασφάλιση της παραγόμενης υπεραξίας και ποιες λιγότερο ή καθόλου. Και η ευθύνη του φύλακα της καπιταλιστικής συσσώρευσης θα διαχέεται ολοένα και πιο κάτω στην κλίμακα της ιεραρχίας φτάνοντας να παρουσιάζεται ως ατομική ευθύνη του μεμονωμένου παραγωγικού εργαζόμενου. Πιο πιθανό είναι να κληθεί, εκ νέου και πιο επιτακτικά, ένα κομμάτι του προλεταριάτου να στραφεί ενάντια στο άλλο και σε αυτή τη βάση να υιοθετηθούν μέτρα που πλήττουν το προλεταριάτο στο σύνολό του: για παράδειγμα, και με πρόσχημα την αρχική αδυναμία ταυτοποίησης των νεκρών επιβατών, τέθηκε ζήτημα ονομαστικοποίησης των εισιτηρίων, άρα ηλεκτρονικής παρακολούθησης όλων των επιβατών και όχι πια στο όνομα της πάταξης του φαινομένου των τζαμπατζήδων⁵⁶.

Δεν προσποιούμαστε ότι μπορεί να βρεθεί εκ των προτέρων κάποια λύση σε αυτό το κομβικό για την εξέλιξη του κοινωνικού ανταγωνισμού ζήτημα· αυτό που μας αντιστοιχεί είναι να εντοπίζουμε τους τρόπους με τους οποίους οι τεχνολογίες ελέγχου κανονικοποιούνται και μεταφέρονται από το ένα κοινωνικό πεδίο στο άλλο δείχνοντας ότι, σε τελική ανάλυση, η καταστολή είναι η στιγμή που ενοποιεί όλους όσους αντιστέκονται: Πώς αλλιώς να διαβαστεί το γεγονός ότι οι τεχνικές ψεκασμού των καλωδίων με ειδικό ανεξίτηλο υγρό⁵⁷ χρησιμοποιήθηκαν για πρώτη φορά στην αναγνώριση διαδηλωτών που συμμετείχαν στην κινητοποίηση ενάντια στην κατασκευή μεγαδεξαμενής νερού στο Sainte-Soline της Γαλλίας;

Αναδρομές

Από την ίδρυσή του, και παρά τις αυξημένες διοικητικές και στρατιωτικές ανάγκες συγκρότησής του, το ελληνικό κράτος αποδίδει μεγαλύτερη σημασία στις θαλάσσιες συγκοινωνίες σε βάρος των χερσαίων, κάτι που δεν είναι ανεξάρτητο από το ειδικό βάρος του εφοπλιστικού κεφαλαίου στους ταξικούς συσχετισμούς. Εξαρχής, λοιπόν, ο σιδηρόδρομος θα βρεθεί να αναπτύσσεται με πολύ αργούς ρυθμούς⁵⁸ και πάντα ως χαμηλότερης προτεραιότητας διέξοδος για τη μεταφορά ανθρώπων και εμπορευμάτων. Θα πρέπει να φτάσουμε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα για να αποκτήσει το (μεγεθυμένο) ελληνικό κράτος ένα σχετικά οργανωμένο σιδηροδρομικό δίκτυο, ενώ σίγουρα δεν μπορεί να γίνεται λόγος για κάτι τέτοιο στις μέρες μας. Αν γυρνάμε πίσω στον χρόνο για να βρούμε τη διαδρομή του σιδηροδρόμου ως εφαρμοσμένη καπιταλιστική τεχνολογία, είναι για να την εντάξουμε στο ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο γεννήθηκε και εξελίχθηκε, για να δείξουμε τις ανταγωνιστικές κοινωνικές σχέσεις των οποίων αποτελεί τη συμπύκνωση κάθε φορά. Αν πιστεύαμε ότι οι μηχανές φέρουν μια εγγενή ορθολογικότητα, θα καταστούσαμε αυτόματα άχρηστη την ίδια την ιστορική μέθοδο.

Το πρώτο νομοσχέδιο περί σιδηροδρόμων θα κατατεθεί αρχές καλοκαιριού του 1855 με πρωτοβουλία του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, πρωθυπουργού και υπουργού εσωτερικών εκείνη την περίοδο. Ο Παπαγιαννάκης υποστηρίζει ότι, έχοντας ήδη διαφανεί η ευνοϊκή επίδραση του Κριμαϊκού Πολέμου στην ελληνική οικονομία με την αύξηση παραγγελιών προς τη βιοτεχνία⁵⁹, δίνεται η δυνατότητα έκφρασης ενός ευρύτερου εκσυγχρονιστικού οράματος για τη χώρα:

Εάν η εφεύρεσις της τυπογραφίας, της ναυτικής πυξιδος και της πυρίτιδος μεγίστας επέφερον εις τον κόσμον μεταβολάς, η του ατμού έφερε και υπόσχεται να φέρη έτι μεγαλυτέρας. Σχεδόν άγνωστος προ τριάκοντα ετών, εύρεν εις τα φωτισμένα έθνη ενθουσιώδη υποδοχήν, και σήμερα δεν υπάρχει κράτος πολιτισμένον το οποίον δεν επροσπάθησε ν' απολαύση και δεν απήλαυσε τα εκ της θαυμασίας του ατμού εφευρέσεως αγαθά. Βλέπων τις την κατά τούτο άμιλλαν και κίνησιν των κυβερνήσε-

⁵⁷ Πιο αναλυτικά στο άρθρο *Πώς Γερμανία και Βρετανία έβαλαν τέλος στην κλοπή χαλκού από τους σιδηροδρόμους τους που μπορεί να βρεθεί στο septrainose.gr.*

⁵⁸ «*Στην Ελλάδα... χρειάστηκαν συζητήσεις 22 χρόνων και άλλα 12 χρόνια για να κατασκευαστούν, μεταξύ 1857-69, μόνο 8,5 χλμ. σιδηροδρομικής γραμμής [από τον Πειραιά ως το Θησείο], ενώ τον ίδιο καιρό οι Αμερικανοί κατασκεύαζαν τον Διηπειρωτικό τους, προχωρώντας 10-17 χλμ. την ημέρα*». Λευτέρης Παπαγιαννάκης, *Οι ελληνικοί σιδηρόδρομοι (1882-1910): γεωπολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές διαστάσεις*, Αθήνα, ΜΙΕΤ, 1982, σελ.45. Πρόκειται για ένα ιδιαίτερα χρήσιμο βιβλίο επί του θέματος.

⁵⁹ Ο Κριμαϊκός Πόλεμος (1853-1856) και ο Αμερικανικός Εμφύλιος (1862-1865) θεωρούνται οι παράγοντες που συνετέλεσαν στην εμφάνιση των πρώτων βιομηχανικών πυρήνων στην Ελλάδα στους τομείς της οινοποιίας και της υφαντουργίας.

ων και των λαών της Αμερικής και της Ευρώπης, νομίζει ότι η υδρόγειος αυτή σφαίρα είναι προωρισμένη να καλυφθή κατά μεν την ξηράν με σιδηροδρόμους, κατά δε τη θάλασσαν με ατμόπλοια, και ότι το κράτος εκείνο, το οποίο δεν ήθελεν αποφασίσει να βαδίση εις την νέαν ταύτην οδόν, θέλει καταδικασθή να μένη πολύ όπισθεν των άλλων κατά τον πολιτισμόν και την ευπορίαν.

⁶⁰ Από την εισηγητική ομιλία του Μαυροκορδάτου στη Βουλή, 16 Ιουνίου 1855. Ολόκληρη μπορεί να βρεθεί στα αρχεία των πρακτικών των κοινοβουλευτικών συνεδριάσεων που βρίσκονται στο site της Εθνικής Βιβλιοθήκης.

Ο Μαυροκορδάτος εκφράζει εδώ⁶⁰ ένα όραμα υπεράσπισης μακροπρόθεσμων κρατικών και καπιταλιστικών συμφερόντων μέσω της μυθοποίησης της τεχνολογικής προόδου, αλλά το ίδιο θα κάνει και αμέσως μετά, όταν θα προσπαθήσει να προσελκύσει ιδιωτικά κεφάλαια προσφέροντας ευνοϊκούς όρους για την κατασκευή της γραμμής Αθηνών-Πειραιώς με βάση ένα συγκεκριμένο πρωτόκολλο ανάθεσης έργου «δημοσίας ανάγκης». Με αυτόν τον τρόπο, η προτεινόμενη σύμβαση έργου παύει να εμφανίζεται ως απλά αμοιβαία επωφελής και για τις δυο πλευρές – μιας και ο επενδυτής θα είχε τη δυνατότητα πολυετούς εκμετάλλευσης της γραμμής μετά την ολοκλήρωση του έργου– γιατί διαπερνάται από μια καθολικότερη αντίληψη δημοσίου συμφέροντος που υπερβαίνει κατά πολύ το ιδιαίτερο ατομικό συμφέρον: ο εργολάβος του δημοσίου δεν είναι οποιοσδήποτε εργολάβος, γιατί, όσο και αν επιδιώκει το αντίθετο, οριοθετείται η λειτουργία του ως μεμονωμένου καπιταλιστή από τον κρατικό σχεδιασμό, αλλά και από πολιτικές ή κομματικές δεσμεύσεις. Επιπλέον, η εταιρία του παύει να διέπεται αποκλειστικά από το ιδιωτικό δίκαιο και υπάγεται σε αυτό που γενικά μπορεί να αποκαλεστεί *δημόσιο δίκαιο*. Από την άλλη, τα κρατικά επιτελεία είναι υποχρεωμένα να προσαρμοστούν και να μάθουν να συνδιαλέγονται με όρους αγοράς, στην προκειμένη περίπτωση υπό την κυριαρχία του εμπορικού κεφαλαίου, όταν αυτό κριθεί αναγκαίο. Κράτος και αγορά οργανώνονται εσωτερικά με διαφορετικό τρόπο, ασχέτως αν εμφανίζονται και τα δυο να εξυπηρετούν το «κοινό καλό».

Σε εκείνη τη φάση, το ελληνικό κράτος δεν έχει πρόσβαση σε εξωτερικό δανεισμό λόγω του αποκλεισμού του από τις ξένες χρηματαγορές και για αυτό ο πρωθυπουργός θα επικαλεστεί «τη δύναμη των πραγμάτων» που υπαγόρευσε την παραχώρηση του αποκλειστικού δικαιώματος εκμετάλλευσης του σιδηροδρόμου σε ιδιωτική εργολαβία «έργου ομοίου κατά πολλά με τα μεγάλα βιομηχανικά καταστήματα, των οποίων αι υποθέσεις απαιτούσι μεγάλα κεφάλαια, εμπορικός και τεχνικός γνώσεις και ειδικωτάτην επίβλεψιν· πλεονεκτήματα, τα οποία συνήθως ευρίσκονται εις τας υπό του ιδιωτικού συμφέροντος σχηματιζόμενας και διευθυνομένας εταιρίας». Ο Μαυροκορδάτος κατανοεί πλήρως τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα του ιδιωτικού τομέα, αλλά αυτό από μόνο του δεν εξηγεί για ποιο λόγο θα έπρεπε το ελληνικό κράτος να συνεργαστεί με τους ιδιώτες στην κατασκευή υποδομών, τη στιγμή μάλιστα που έχει ήδη αναλάβει το άνοιγμα του πορθμού της Εύβοιας και τη δαπάνη για την ίδρυση της πρώτης ατμοπλοϊκής εταιρείας λίγους μήνες νωρίτερα. Γιατί το κρατικό επιτελείο θεωρεί ότι όλα τα έργα πρέπει να υλοποιηθούν σε εκείνη τη χρονική φάση; Το ερώτημα αποκτά επιπλέον βαρύτητα από το γεγονός ότι όλοι φαίνεται να

έχουν συνείδηση πως δεν αποτελεί απλό εγχείρημα: για παράδειγμα, θα γίνει ειδική μνεία στη Βουλή όσον αφορά τη νομιμότητα της παραχώρησης του δικαιώματος αστυνόμευσης των αμαξοστοιχιών σε ιδιώτες υπαλλήλους και αν αυτό συνάδει με το μονοπώλιο που κατέχει η κρατική αστυνομία.

Από όσα γράφει ο Παπαγιαννάκης συνάγεται ότι το ελληνικό κράτος κινείται με βάση μια λογική εκποίησης της δημόσιας περιουσίας με στόχο την εξεύρεση χρημάτων που θα γεμίσουν τα άδεια ταμεία, για αυτό και εντάσσει την κρατική γη μαζί με τα συναφή δικαιώματα εκμετάλλευσής της στο κύκλωμα του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου· απαραίτητη προϋπόθεση για τη διαπραγμάτευση με τα εκάστοτε εργολαβικά σχήματα ανά την Ευρώπη. Για την κακή κατάσταση των δημόσιων οικονομικών θα κάνει λόγο και ο Μαυροκορδάτος στην εισήγησή του, θα προσθέσει όμως λίγο παρακάτω ότι σε νεοσύστατα κράτη όπως το ελληνικό «εις τα οποία πρόκειται να εισαχθώσιν αι νέαι εφευρέσεις, συμφέρεαι αι πρώται επιχειρήσεις ν' αποφέρωσι κέρδη μεγαλύτερα, διότι η επιτυχία προκαλεί την εισαγωγήν νέων εφευρέσεων, ενώ η αποτυχία αποθαρρύνει και αποτρέπει τας τοιαύτας δοκιμάς». Γιατί να εμφανίσει την ελληνική επικράτεια ως πεδίο δοκιμών μιας νέας εφεύρεσης, γιατί να εμφανιστεί ότι ρισκάρει περισσότερο, αν η οικονομική κατάσταση είναι τόσο αδύναμη; Σε κάθε περίπτωση, είτε επειδή αναμένει ότι η κατασκευή του σιδηροδρόμου θα βελτιώσει σημαντικά την εμπορευματική κυκλοφορία μεταξύ Αθήνας και Πειραιά αυξάνοντας σημαντικά τα κέρδη των καπιταλιστών και τους φόρους του κράτους, είτε επειδή επενδύει ιδεολογικά τη σχεδιαζόμενη επένδυση με στόχο να αυξήσει κερδοσκοπικά την απόδοση της κρατικής γαιοπροσόδου, είτε κάνοντας και τα δυο μαζί, ο έμπειρος πολιτικός επιδιώκει να ενισχύσει τη θέση του στις έντονες αντιπαραθέσεις μεταξύ των αντίπαλων κομμάτων εκείνη την περίοδο παρουσιάζοντάς την κυβέρνηση του ως πρωτοπόρα και εκσυγχρονιστική. Αλλά, ήταν αρκετό το τεχνικό εγχείρημα της μείωσης κατά τέσσερα πέμπτα του χρόνου μετακίνησης μεταξύ της πρωτεύουσας και του λιμανιού για τη δημιουργία των απαραίτητων συναινέσεων υπέρ του έργου;

Στην ίδια παράγραφο που προσπαθεί να προσελκύσει όσους θέλουν ένα μέσο συγκοινωνίας «ταχύ, ολιγοδάπανον, ευχάριστον, άνευ κονιορτού», ο Μαυροκορδάτος θα προσθέσει μια πιο συγκαλυμμένη, αλλά εξίσου ουσιαστική, διάσταση του ζητήματος, την οποία ο Παπαγιαννάκης δεν λαμβάνει υπόψη του:

Τα πλεονεκτήματα ταύτα θέλουν εκταθή και εις στους επισκεπτόμενους την Ελλάδα ξένους, και θέλουν καταστήσει την εις τον Πειραιά τόσον επωφελή διαστάθμευσιν των ξένων πολεμικών πλοίων βέβαιότεραν. Όταν δε συνδυάση τις την σύστασιν του σιδηροδρόμου με την ενεργούμενην σύστασιν των ατμοπλοίων και την διενεργούμενην ήδη διόρυξιν του πορθμού της Ευβοίας, τότε πείθεται ευκόλως ότι η ωφέλεια αυτού θέλει αποβή πολύ πλέον εκτενέστερα.

Αυτό που πολύ προσεκτικά αποκαλείται «διαστάθμευση ξένων πο-

⁶¹ Σύμφωνα με το άρθρο *Military railways* του Wikipedia, το 1849, η Πρωσία θα χρησιμοποιήσει το τρένο για να καταστείλει την εξέγερση της Δρέσδης, ενώ την ίδια χρονιά η Ρωσία θα στείλει στρατό από την Πολωνία στη Μοραβία για την καταστολή της ουγγρικής επανάστασης από κοινού με την Αυστρία.

λεμικών πλοίων» αποτελεί στην πραγματικότητα τον αγγλογαλλικό αποκλεισμό του λιμανιού του Πειραιά, ο οποίος έχει ξεκινήσει ήδη από τις 13 Μαΐου 1854 και επρόκειτο να λήξει στα μέσα Φεβρουαρίου 1857. Σκοπός των συμμαχικών δυνάμεων ήταν να εξαναγκαστεί ο Όθωνας να σταματήσει τον ανταρτοπόλεμο στα βόρεια σύνορα με την Οθωμανική Αυτοκρατορία κοντά στην Ήπειρο, τον οποίο είχε αρχίσει να διεξάγει μυστικά λίγους μήνες νωρίτερα μετά από μια εξέγερση στην Άρτα, στην προσπάθειά του να εκμεταλλευτεί την εμπλοκή της στον Κριμαϊκό Πόλεμο για να ενισχύσει τόσο τον ελληνικό μεγαλοϊδεατισμό όσο και το ρωσικό στρατόπεδο. Όταν αυτός αρνείται, τότε οι Άγγλοι και οι Γάλλοι, ως σύμμαχοι πλέον της Πύλης εναντίον των Ρώσων και με στόχο να αποφύγουν το άνοιγμα ενός επιπλέον μετώπου στα μετόπισθεν, καταφεύγουν σε αυτή την εκβιαστική πρακτική περιθωριοποιώντας τον Βαυαρό βασιλιά και τοποθετώντας επικεφαλής της κυβέρνησης τον παλιό τους γνώριμο και συνεργάτη. Όταν, επομένως, ο Μαυροκορδάτος αγορεύει στη Βουλή, είναι υποχρεωμένος να επεξεργάζεται διαρκώς τη σύγκλιση μεταξύ των συμφερόντων του ελληνικού κράτους και των επιδιώξεων των Μεγάλων Δυνάμεων που έχουν δέσει στο λιμάνι του Πειραιά χωρίς να μπορεί να αγνοεί τις έντονες διαμάχες που απειλούν την εσωτερική συνοχή του έχοντας εκ των πραγμάτων αποτελέσει μέρος του θεάτρου του Κριμαϊκού Πολέμου για πάνω από έναν χρόνο.

Πρέπει κανείς να καταβάλει μεγάλη ιδεολογική προσπάθεια για να αποσπάσει το νομοσχέδιο για τον σιδηρόδρομο από την πολεμική συνθήκη εντός της οποίας κατατίθεται και να το εντάξει αποκλειστικά στο κύκλωμα αξιοποίησης του κεφαλαίου και αύξησης των κρατικών προσόδων, παραβλέποντας το γεγονός ότι κάποιος πρέπει να προστατεύει και να εγγυάται τις εμπορικές διαδρομές, ειδικά υπό μη κανονικές συνθήκες, χωρίς να γίνεται κατανοητός ως ένα ακόμα *faux frais*. Θα μπορούσαμε να πάμε ένα βήμα πιο πέρα και να υποθέσουμε, όχι αβάσιμα, ότι η εκτενέστερη ωφέλεια στην οποία αναφέρεται ο Μαυροκορδάτος δεν αφορά μόνο στη συντόμευση του χρόνου μεταφοράς των εμπορευμάτων, αλλά και στην αποτελεσματικότερη μεταφορά στρατευμάτων σε διάφορα σημεία της ελληνικής επικράτειας· ειδικά μάλιστα όταν οι χερσαίες συγκοινωνίες βρίσκονται σε πρωτόγονο στάδιο και υπάρχει επιτακτική ανάγκη ελέγχου των αντιπολιτευόμενων στο κατοχικό καθεστώς πολιτικών δυνάμεων. Μπορεί να μοιάζει ότι και τα εμπορεύματα και τα στρατεύματα πρέπει απλά να μεταφέρονται πιο γρήγορα, αλλά η λειτουργία τους δεν υπακούει στην ίδια νομοτέλεια: η κυριαρχία επί του εχθρού, εσωτερικού ή εξωτερικού, δεν αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα του κυκλώματος της αξίας. Γι' αυτό και η κατασκευή δημοσίων έργων θα πρέπει να καλύπτει δυο κατηγορίες κριτηρίων.

Θα ήταν δυνατόν, ωστόσο, ο πολιτικός ορίζοντας ενός τέτοιου έργου να συρρικνωθεί περαιτέρω μεταβαίνοντας από τη στρατηγική προληπτικής αντιμετώπισης κινδύνου σε πιο τακτικά ζητήματα που ζητούν επιτόπια λύση, όπως για παράδειγμα σε περιόδους πολέμου,

χωρίς το ίδιο το έργο να χάσει τον διπλό χαρακτήρα του; Ίσως τέτοια να είναι τελικά η περίπτωση του σιδηροδρόμου Αθηνών-Πειραιώς που προμοτάρει ο έλληνας πολιτικός. Μπορεί ο Μαυροκορδάτος να μιλάει για «νέα εφεύρεση» θέλοντας να πάρει με το μέρος του την κοινή γνώμη, πόσο νέα όμως είναι μια τεχνολογία που εμφανίστηκε στην Αγγλία πριν από τριάντα χρόνια; Οπωσδήποτε ο χρόνος κυλούσε διαφορετικά εκείνη την εποχή, το μιλέτ δεν είχε ακόμα διαρραγεί εντελώς και τα καπιταλιστικά ήθη και έθιμα δεν είχαν ακόμα επικρατήσει· υπήρχε ακόμα περιθώριο για ετεροχρονισμένες συγκινήσεις. Η κρατική γραφειοκρατία, παρ' όλα αυτά, χρειάζεται διαφορετικού τύπου επιχειρήματα για να πειστεί να εγκρίνει το έργο. Εκτός εάν πάrouμε τα λόγια του Μαυροκορδάτου κυριολεκτικά, οπότε μια πολύ πιο ρεαλιστική διάσταση των πραγμάτων έρχεται στο προσκήνιο.

Μετά από έξι μήνες αποτυχημένων προσπαθειών, μια νέα σύμπραξη δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, βρετανικής προέλευσης αυτή τη φορά, υποσχεται να κάμψει οριστικά την αντίσταση των Ρώσων και να θέσει τέλος στην πολιορκία της Σεβαστούπολης: όταν τοποθετούνται στο έδαφος οι πρώτες ράγες του *Grand Crimean Central Railway* στις 2 Φεβρουαρίου 1855, ο στόχος είναι πολύ συγκεκριμένος. Αν και ο σιδηρόδρομος χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά για τη μεταφορά στρατευμάτων την περίοδο των επαναστάσεων του 1848⁶¹, φαίνεται ότι η πρώτη χρήση του για στρατιωτικούς σκοπούς εκ μέρους των συμμαχικών δυνάμεων γίνεται στις ακτές της Μαύρης Θάλασσας⁶². Είναι μετά από μήνες δοκιμασμένης χρήσης που η συγκεκριμένη, στρατιωτική πια, τεχνική κατασκευής έντεκα χιλιομέτρων δικτύου υπό κλίση σε λιγότερο από επτά εβδομάδες θα μπορέσει να βρει τον δρόμο της για το αθηναϊκό έδαφος⁶³. Εκεί, όπου η πολιορκία πήρε μια διαφορετική, άμεσα κοινωνική μορφή.

Κατάσταση πολιορκίας

Μετά την αποτυχημένη επέμβαση του Όθωνα στην Ήπειρο, και υπό τον φόβο οθωμανικών αντιποίνων, χιλιάδες πρόσφυγες θα καταφύγουν στην Αθήνα, τον Πειραιά και τη Σύρο⁶⁴. Η διακοπή των διπλωματικών σχέσεων με την οθωμανική αυτοκρατορία, τον βασικό εμπορικό εταίρο της χώρας, θα πλήξει την οικονομία, ενώ η έλλειψη σιτηρών λόγω της κακής σοδειάς του 1853 θα γίνει ακόμα πιο έντονη μετά τον αποκλεισμό των ρωσικών λιμανιών εξαιτίας του Κριμαϊκού Πολέμου. Η διαφύλαξη της εσωτερικής ειρήνης είναι πάντα κρίσιμη

⁶³ Όπως θα μπορέσει και μια άλλη σημαντική καινοτομία του Κριμαϊκού Πολέμου, η χρήση του τηλέγραφου, να βρει το δρόμο της για το τότε μεγαλύτερο εμπορικό λιμάνι της χώρας, την Ερμούπολη της Σύρου, την επόμενη χρονιά. Αλλά το ζήτημα δεν εξαντλείται εδώ. Στο άρθρο με τίτλο *14 Νοεμβρίου 1854-Η μεγάλη θύελλα που άλλαξε τον σύγχρονο ρόλο της Μετεωρολογίας* από το *kolydas.eu*, ο διευθυντής της EMY θυμίζει ότι υπάρχουν και τεχνολογίες που σχετίζονται πιο στενά με τη συγκρότηση του ίδιου του κράτους, η υιοθέτηση των οποίων δεν χρειάζεται να επικυρωθεί εκ των προτέρων από τη δυνητική εμπορική αξιοποίησή τους: «Οι στρατιωτικές ηγεσίες των Αγγλο-γάλλων διερωτήθηκαν τότε αν η κακοκαιρία [που είχε σαν αποτέλεσμα την καταστροφή περίπου σαράντα πλοίων του στόλου στην περιοχή της Σεβαστούπολης] θα μπορούσε να έχει προβλεφθεί. Η συγκέντρωση των μετεωρολογικών παρατηρήσεων των αμέσως προηγούμενων ημερών έδειξε ότι η κακοκαιρία είχε προηγουμένως διασχίσει την Ευρώπη. Έτσι, αποφασίστηκε να καθιερωθεί ένα συνεχές δίκτυο μετεωρολογικών παρατηρήσεων και... μετεωρολογικών γραφείων για τη συλλογή και επεξεργασία τους. Την ίδια χρονιά ιδρύθηκε το Βρετανικό Μετεωρολογικό Γραφείο, η πρώτη μετεωρολογική υπηρεσία στον κόσμο και στη συνέχεια η Γαλλική Μετεωρολογική Υπηρεσία. Με διαφορά μόλις 3 ετών ιδρύθη και στην Ελλάδα το Εθνικό Αστεροσκοπείο για την παρακολούθηση του καιρού».

⁶⁴ Όσα ακολουθούν προέρχονται από το άρθρο του Θανάση Μπαρλαγιάννη *Μια πόλη σε κρίση: η επιδημία χολέρας στον Πειραιά το 1854, Τα Ιστορικά*, τεύχος 69, Απρίλιος 2019.

για ένα καθεστώς, πόσο μάλλον σε περιόδους πολέμου, όταν η διατάραξη του εσωτερικού μετώπου μπορεί να κρίνει την έκβασή του. Η περιγραφή του Μπαρλαγιάννη δείχνει ότι αυτό το κατώφλι είχε ξεπεραστεί κατά πολύ:

Η οικονομική αυτή δυσχέρεια και η έλλειψη τροφής θα οδηγήσει, από τη μια πλευρά, πολλούς ναύτες και εργάτες στην ανεργία. Μάλιστα, πολλοί Υδραίοι θα αναζητήσουν την τύχη τους στο λιμάνι του Πειραιά, επιτείνοντας την εξαθλίωση. Από την άλλη πλευρά, οι άνεργοι αυτοί θα ενώσουν τη φωνή τους για αλλαγή πολιτικής και για σταθερότητα με εμπόρους, οι οποίοι δυσσαρεστούνται από τη διακοπή των σχέσεων με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Γύρω, λοιπόν από τον Κανάρη και τον Καλλέργη [μετέπειτα μέλος της κυβέρνησης Μαυροκορδάτου], η αντιπολίτευση [στον Όθωνα] θα αρχίσει να απαιτεί ακόμα και τη στρατιωτική παρέμβαση των Άγγλων και των Γάλλων.

Παρά την αδιαμφισβήτητη υπεροχή τους, οι συμμαχικές δυνάμεις θα φτάσουν τέλη Μάϊου-αρχές Ιουνίου στο λιμάνι όχι ακριβώς ως εξωτερικές δυνάμεις, αλλά μάλλον ως βασικό κομμάτι του παζλ μιας εν εξελίξει εμφύλιας διαμάχης, του οποίου η πραγματική θέση θα μεταβάλλεται ανάλογα με τη δυναμική αυτής της διαμάχης. Το ίδιο θα συνεχίσει να ισχύει ακόμα και μετά την εμφάνιση των πρώτων κρουσμάτων της χολέρας κοντά στην κοινόχρηστη πηγή, όπου το γαλλικό στρατιωτικό προσωπικό του λοιμοκαθαρητηρίου του Αγίου Νικολάου έπλενε τα ρούχα του: η μετάδοση της «ξένης» θα πολιτικοποιηθεί άμεσα θεωρούμενη ως αποτέλεσμα της κατοχής του Πειραιά, κάτι που θα ενισχυθεί και από το αρχικό κρυφό θάψιμο των νεκρών εκ μέρους του. Τότε, όπως και τώρα, οι πιθανές χρήσεις του φόβου αποτελούν πηγή έμπνευσης για κάθε εξουσία.

Ο Μπαρλαγιάννης υποστηρίζει ότι ο Όθωνας –ο οποίος, αν και πρακτικά καθαιρεμένος, παρέμενε στα ανάκτορα μαζί με τη φρουρά του– ενέτεινε περαιτέρω αυτή την προκατάληψη, ως τμήμα μιας ευρύτερης προσπάθειας πολιτικής απομόνωσης των συμμαχικών δυνάμεων, υποθάλποντας ένα ευρύτατο, για τα μέτρα της εποχής, κύμα εξόδου από την πόλη: για παράδειγμα, ενώ, σύμφωνα με κάποιους υπολογισμούς, στην περίπτωση της χολέρας της Σμύρνης κατά την περίοδο 1847-48 το 88% παρέμεινε επί τόπου, στην περίπτωση του Πειραιά φαίνεται ότι παρέμειναν στη θέση τους περίπου 1.500 άτομα ή το 27,4% του αρχικού πληθυσμού, στα οποία πρέπει να προστεθούν και οι 5.000 ξένοι στρατιώτες⁶⁵. Από τους σχετικούς καταλόγους που ζητάει το υπουργείο Εσωτερικών τον Σεπτέμβριο προκειμένου να παράσχει οικονομική βοήθεια στους άπορους της πόλης, μαθαίνουμε ότι 300-400 άτομα από το σύνολο των τότε διαμενόντων δεν περιλαμβάνονται

στη σχετική λίστα. Ο συγγραφέας, υιοθετώντας τη μαρτυρία ενός χαμηλόβαθμου αστυνομικού, παίρνει αποστάσεις από την εκτίμηση ότι είναι τα μεσαία στρώματα που κυρίως εγκαταλείπουν την πόλη όταν

⁶⁵ «Είναι, ιδίως, από τις 29 Ιουλίου που το κύμα φυγής ενισχύεται σημαντικά. Μέσα σε μια μέρα, για παράδειγμα, την 1^η Αυγούστου, η αστυνομία εξέδωσε 800 διαβατήρια! Οι φυγάδες στράφηκαν είτε στην Κηφισιά και το Μαρούσι είτε στα νησιά (Σύρος, Ύδρα, Αίγινα κλπ.) είτε, εάν πρόκειται για φτωχούς, στον Ελαιώνα, μεταξύ Αθήνας και Πειραιά». Ας σημειωθεί ότι στον έλεγχο των διαβατηρίων σημαντική ήταν η συνεισφορά των πολιτοφυλάκων «για τον πρόσθετο λόγο ότι η αύξηση του αριθμού των κλητήρων της αστυνομίας προϋπέθετε την έκδοση νόμου». Γενικότερα μιλώντας, ο έλεγχος και η επιτήρηση του πληθυσμού κατά τη διάρκεια μιας επιδημίας είναι πιο αποτελεσματικός, όταν συμμετέχουν σε αυτόν ευρύτερα κοινωνικά κομμάτια πέρα από τον στενά εννοούμενο κρατικό μηχανισμό, κάτι που, τηρουμένων των αναλογιών, επαληθεύτηκε και στις μέρες μας.

ξεσπάει μια επιδημία – μια εκτίμηση, η οποία κατά τη γνώμη μας είναι πιο κοντά στην ιστορική εμπειρία και στην αυτοαντίληψη αυτών των στρωμάτων– φέρνοντας κατά τα άλλα τη συζήτηση στο σημείο που πρέπει, στις ταξικά διαφοροποιημένες διαστάσεις της επιδημίας:

Συμπεραίνουμε ότι δεν είναι μόνο οι άποροι που υποχρεώνονται, λόγω έλλειψης πόρων, να μείνουν στην «πολιορκημένη» πόλη... Στην πόλη παραμένουν και εύποροι, με την προϋπόθεση να μπορούν να εκμεταλλευτούν την κατάσταση που δημιουργεί η υγειονομική απειλή. Είτε πρόκειται για εργάτες, των οποίων τα μεροκάματα αυξάνονται λόγω έλλειψης χεριών, είτε για εμπόρους, που ευνοούνται από τις αυξήσεις στις τιμές πώλησης ειδών πρώτης ανάγκης, αλλά και από τις ευκαιρίες πλουτισμού που προσφέρει η παρουσία 5.000 στρατιωτών που καταναλώνουν και διασκεδάζουν· η κρίση δεν είναι μονοδιάστατη.

Επιπλέον, όταν ο ίδιος αναγνωρίζει ότι «η κρισιμότητα της κατάστασης δίνει μεγάλα περιθώρια παρέμβασης της κεντρικής, δημόσιας, διοίκησης στη δημοτική», αυτό δεν σημαίνει μόνο ότι η «ανικανότητα» του δήμου να αντιμετωπίσει την επιδημία είναι εξαρτημένη από τις εντάσεις μεταξύ των διαφόρων επιπέδων δημόσιας διοίκησης, των διαφορετικών δημοσίων υπηρεσιών (ιατρικό σώμα, αστυνομία, υπάλληλοι υπουργείου Εσωτερικών, υπουργείο Στρατιωτικών κ.α.), των διοικητικών κέντρων Αθήνας και Πειραιά μεταξύ των οποίων λάμβανε χώρα η βασική κυκλοφορία ανθρώπων και εμπορευμάτων. Σημαίνει, επίσης, ότι μια σειρά μέτρων όπως: α) η μη ολοκληρωτική επιβολή καραντίνας στην πόλη, β) η κατασκευή δεύτερου υγειονομείου στο Φάληρο χωρίς την προηγούμενη έγκριση της Βουλής και της Γερουσίας ώστε να μη διακοπεί ο ανεφοδιασμός της Αθήνας και η συνακόλουθη απότομη πτώση της εμπορικής κίνησης στον Πειραιά, γ) η χωροθέτηση τρίτου υγειονομείου στον Κάνθαρο κατόπιν πίεσης των συμμαχικών στρατευμάτων που είδαν ότι απομονώνονται επικίνδυνα, δ) η συγκέντρωση μεγάλης εξουσίας στα χέρια των γιατρών που έφτασαν να ελέγχουν όλο το φάσμα των μετακινήσεων κ.α. στερούνται μιας αυτοτελούς υγειονομικής λογικής που θα υπαγόρευε την εφαρμογή τους. Δεν είναι *ιατρικά* αυτονόητο να πρέπει η αστυνομία Πειραιά να διαχειρίζεται τα κονδύλια και τις προμήθειες που αποστέλλει η κεντρική διοίκηση ούτε ότι πρέπει να προεδρεύει στην προσωρινή Υγειονομική Επιτροπή⁶⁶ που ιδρύεται στις 20 Ιουλίου για τη διαχείριση της επιδημίας.

Από την πλευρά μας, δεν μπορούμε παρά να συμφωνήσουμε με τον Μπαρλαγιάννη, όταν υποστηρίζει ότι η μελέτη της δημόσιας υγείας είναι, στην ουσία της, μια μελέτη του τρόπου συγκρότησης του κράτους, ειδικά μάλιστα στην περίπτωση υγειονομικών κρίσεων που φωτίζουν πιο καθαρά τον τρόπο που αλληλεπιδρά το σύστημα υγειονομικής προστασίας με πολιτικούς, ιατρικούς και κοινωνικούς παράγοντες⁶⁷. Δεν συμβαίνει, όμως, πάντα μια υγειονομική κρίση να μετατρέπει μια ολόκληρη πόλη σε κρίση ούτε η συγκεντροποίηση της εξουσίας σε θεσμούς με «μεγαλύτερη ευχέρεια δράσης» (διάβαζε: εξουσίες έκτακτης ανάγκης) αποτελεί πανάκεια. Στην περίπτωση του Πειραιά υπήρχε μια ιδιαιτερότητα η οποία διατυπώνεται καθαρά:

⁶⁶ Πρόεδρος της επιτροπής ήταν ο υπαστυνόμος Πειραιά, ενώ μέλη της ήταν ο υγειονόμος Πειραιά, ο δήμαρχος, ο λιμενάρχης (γαλλικής υπηκοότητας), ένας στρατιωτικός γιατρός, τέσσερις «δημόσιοι γιατροί», ένας δημοτικός γιατρός, δυο γιατροί και δυο πολίτες, γνωστά μέλη του αγγλικού και του ρωσικού κόμματος αντίστοιχα. Αντικαταστάτη ορίστηκε ένας έμπορος της πόλης, βασικός εργολάβος των συμμαχικών δυνάμεων.

⁶⁷ Μια τέτοια προσέγγιση είχαμε υιοθετήσει και στο πρόσφατο παρελθόν, όπως μπορεί να φανεί μέσα από τις σελίδες της έκδοσης *Cuius regio, eius remedium* από το 2008-2012.com.

Ενώ στα δυτικοευρωπαϊκά κράτη η χολέρα υπήρξε απόδειξη περί της μη αποτελεσματικότητας της καραντίνας, στην Ελλάδα συνέβη το αντίστροφο. Θεωρήθηκε ότι ήταν οι καραντίνες που τόσα χρόνια την προστάτευαν από τη χολέρα και ότι η καταστρατήγηση τους ήταν υπεύθυνη για τη χολέρα του 1854. Επιπλέον, οι καραντίνες συνδέθηκαν με την πολιτική προώθησης των εθνικών βλέψεων εφόσον, μέσω της απομόνωσης του Πειραιά, ο Όθωνας, που έφτασε εκείνους τους μήνες στο ύψιστο σημείο δημοφιλίας του, τιμωρούσε τις κατοχικές δυνάμεις, που και μολυσμένες ήταν και εμπόδιο στον αλυτρωτισμό στέκονταν... Κάθε φορά που κάποιος Αθηναίος είχε συμπτώματα κακοδιαθεσίας... ο Όθωνας ζητούσε επιτακτικά την επιβολή υγειονομικής γραμμής (cordon sanitaire) και την πλήρη απομόνωση του Πειραιά από την υπόλοιπη επικράτεια. Εν τέλει, η υγειονομική γραμμή δεν επιβλήθηκε με τρόπο αυστηρό τόσο γιατί ο Όθωνας δεν ήθελε να μπλοκάρει τους Πειραιώτες στην πόλη όσο και γιατί υπήρχαν αντίθετες, ιατρικές, κυρίως, αλλά και εμπορικές, δυνάμεις που τάσσονταν κατά των καραντινών. Αντίθετα, επιβλήθηκε «μια φανταστική (fictif) υγειονομική γραμμή» που κατά τον Τίναρ [τον διοικητή των γαλλικών στρατευμάτων] ήταν μια «πολιτική υγειονομική γραμμή»... οι καραντίνες, ως μέτρο και ως λογική, χωρίζουν τόπους και ανθρώπους, εμποδίζουν τις επικοινωνίες και δημιουργούν ανταγωνισμούς, πράγμα που επεδίωκε ο Έλληνας βασιλιάς, αφού έτσι εμφανιζόταν ως ο μόνος ικανός διαχειριστής της κρίσης.

Ο Πειραιάς δεν διαλύθηκε, και επομένως η επιτυχία του οθωνικού πολιτικού σχεδίου πρέπει να σχετικοποιηθεί, επειδή οι αγγλογαλλικές δυνάμεις συνεργάστηκαν με τις τοπικές αρχές και όσους είχαν παραμείνει στην εφαρμογή εκτεταμένων μέτρων υγιεινής, βασισμένων παρεμπιπτόντως σε νεοϊπποκρατικές θεωρίες, παρά την πολιτική απομόνωση και την ελεγχόμενη μετακίνηση που τους είχε επιβληθεί. Ωστόσο, όταν η χολέρα θα εμφανιστεί στην Αθήνα λίγους μήνες αργότερα, τα πράγματα θα κυλήσουν διαφορετικά.

Ο Λούκος, συγκρίνοντας τον τρόπο με τον οποίο οι αρχές της Ερμούπολης αντιμετώπισαν την επιδημία χολέρας το ίδιο καλοκαίρι⁶⁸, θα αφιερώσει πολύ περισσότερο χώρο από τον Μπαρλαγιάννη στο γεγονός ότι η επιδημία χτυπούσε σκληρότερα τις ασθενέστερες τάξεις και στην ανάγκη να οργανωθεί εγκαίρως ένα πρώιμο σύστημα συνδυασμένης περίθαλψης, διανομής φαγητού και παροχής οικονομικών επιδομάτων προς αυτές με σκοπό να αποφευχθεί ο κίνδυνος εξέγερσης· κάτι που δείχνει ότι στο αστικό περιβάλλον της κυκλαδικής πρωτεύουσας επικοινωνούνταν ευρέως οι βιωμένοι φόβοι των κυρίαρχων τάξεων των χωρών του εξωτερικού. Κατά συνέπεια, αυτό που ο Λούκος αποκαλεί «υγειονομική ετοιμότητα της Ερμούπολης» δεν αποτελεί παρά αντανάκλαση της αποφασιστικότητας των διαφόρων μορφών της εξουσίας απέναντι στον κίνδυνο να διαταραχτεί η ασφάλεια της πόλης:

Η έλλειψη εντάσεων κάθε μορφής [στην Ερμούπολη] φαίνεται να οφείλεται, ως ένα μεγάλο βαθμό, στο γεγονός ότι οι τοπικές αρχές μπόρεσαν να διατηρήσουν, μέσα στο γενικό πανικό, βασικές λειτουργίες της πόλης. Δεν αποδιοργανώθηκαν, έτσι, όπως στην

⁶⁸ Όσα ακολουθούν, προέρχονται από το άρθρο του Χρήστου Λούκου *Επιδημία και κοινωνία: η χολέρα στην Ερμούπολη της Σύρου (1854), Μνήμων*, τεύχος 14, 1992.

Αθήνα για παράδειγμα, καίριοι μηχανισμοί και στη δοκιμασία των κατοίκων από τη χολέρα δεν προστέθηκε η πικρία, και ενδεχομένως η αγανάκτηση, για την εγκατάλειψή τους.

Η περίπτωση της Αθήνας το φθινόπωρο του 1854 αποτελεί ενδεχομένως το μόνο ιστορικό παράδειγμα στη σύγχρονη ελληνική ιστορία, όπου βασικές αστικές μορφές κοινωνικοποίησης φτάνουν σε υψηλό βαθμό διάλυσης ώστε να διακυβεύεται η εξέγερση του πληθυσμού. Κάτι τέτοιο δεν φαίνεται να συνέβη ούτε κατά τη διάρκεια των διαδοχικών πολεμικών αναμετρήσεων, στις οποίες θα εμπλακεί αργότερα το ελληνικό κράτος. Πώς αλλιώς μπορεί να περιγραφεί το συνδυασμένο αποτέλεσμα της εγκατάλειψης των θέσεων ευθύνης εκ μέρους υπουργών, του δημάρχου, των περισσότερων δημοσίων υπαλλήλων και άλλων αξιωματούχων· της άρνησης ιερέων να συνοδέψουν τους νεκρούς· της παράλυσης της αγοράς· της εγκατάλειψης του φιλανθρωπικού έργου εκ μέρους της επιτροπής που συστήθηκε για να βοηθήσει τους φτωχούς εξαιτίας του κλεισίματος των κρεοπωλείων και των παντοπωλείων και του οργίου κερδοσκοπίας· εντός των χωροταξικών ορίων μιας πόλης, η οποία έχει αδειάσει από πολύ μεγάλο μέρος των κατοίκων της; Δεν θεωρούμε υπερβολικές τις περιγραφές του Λούκου. Αντίθετα, πρόκειται για κρίσιμες ιστορικές στιγμές, μοναδικές στην ερμηνεία των σχέσεων εξουσίας που διαπερνούν την κυριαρχία του εμπορικού κεφαλαίου εκείνη την εποχή και ακόμα πιο πέρα, οι οποίες έχουν παραμείνει μέχρι σήμερα λίγο έως καθόλου συζητημένες:

Ο λαός κατέβηκε στους δρόμους και ανάγκασε τον αρχιεπίσκοπο να κάνει λιτανείες των εικόνων για εξορκισμό του κακού. Ήταν τόσο μεγάλη ένταση ώστε αν δεν ήταν παρούσα ισχυρή φρουρά και, κυρίως, αν δεν παρέμεναν στις θέσεις τους οι βασιλείς και δεν έδειχναν την αλληλεγγύη τους με καθημερινές εμφανίσεις, δύσκολα θα μπορούσε να αποσοβηθούν εξεγέρσεις και λεηλασίες. Γενικά, αντίθετα με την Ερμούπολη, στην Αθήνα ο κοινωνικός ιστός, μπρος στην επιδημία, έχασε τελείως τη συνοχή του με συνέπεια τα αποτελέσματα να είναι ακόμα πιο ολέθρια. Οι ηγετικές ομάδες που είχαν και τη διοίκηση της πόλης δεν φαίνεται ότι στάθηκαν στο ύψος των περιστάσεων. Οι ομάδες αυτές, πρόσφατα εγκατεστημένες στην πρωτεύουσα, χαρακτηρίζονται από ανομοιογένεια, έλλειψη συνοχής και με ποικίλους ανταγωνισμούς. Δεν είχαν τη συνοχή των εμπόρων που διέθυναν την Ερμούπολη.

*

Η κατασκευή του σιδηροδρόμου Αθηνών-Πειραιώς δεν μπορεί να αποσυνδεθεί από μια κρατική στρατηγική αποσόβησης της εμφάνισης παρόμοιων κρίσεων εθνικής συνοχής στο μέλλον ως προσδοκία επαρκούς ελέγχου της κυκλοφορίας και εν γένει ασφαλέστερων μεταφορών. Τόσο η απρόσμενη πτώση της κυβέρνησης Μαυροκορδάτου τον Σεπτέμβριο του 1855 εξαιτίας ενός σκανδάλου όσο και η ολοκλήρωση του έργου με αργούς ρυθμούς⁶⁹ αποτελούν δευτερεύοντα στοιχεία μπροστά σε αυτή τη μακροπρόθεσμη αντίληψη υπεράσπισης του δημοσίου συμφέροντος, με όλη τη σημασία της λέξης.

⁶⁹ Θα ολοκληρωθεί δεκατέσσερα χρόνια μετά τη σύλληψή του για διάφορους λόγους, στους οποίους περιλαμβάνονται αλληπάλληλες ακυρώσεις και επαναπροκηρύξεις της σύμβασης έργου, μια πτώχευση του ελληνικού κράτους και η οριστική εκθρόνιση του Όθωνα.

Μεταβαλλόμενα σύνορα

Στον ελληνικό χώρο οι νέες κοινωνικές και οικονομικές τάσεις που αποκρυσταλλώνονται στη δεκαετία 1871-80, καθώς και η ισχυρή παρουσία του ελληνικού κεφαλαίου γύρω από το Αιγαίο, δημιουργούν κλίμα ευφορίας. Η προσάρτηση της Ηπειροθεσσαλίας [το 1881] θεωρείται μόνο ως η αρχή μιας ανοδικής πορείας. Το κράτος, στην αναζήτηση του έθνους του, θα χρειαστεί να οργανώσει το χώρο του και να προσδιορίσει το στίγμα του σε σχέση με τη δεδομένη ευρωπαϊκή γεωπολιτική, για να μπορέσει να εκμεταλλευτεί κάθε ευκαιρία. Ο σιδηρόδρομος θα είναι στα χέρια του ένα χρήσιμο όργανο⁷⁰.

Η γραμμή Αθήνα-Λάρισα-σύνορα θα εμφανιστεί για πρώτη φορά ως συγκεκριμένο σχέδιο προς υλοποίηση στις κοινοβουλευτικές συζητήσεις του 1882, όπου, υπό την πρωθυπουργία του Χαρίλαου Τρικούπη, θα κατατεθούν συνολικές στρατηγικές για τη σημασία του σιδηροδρόμου σε βάθος εικοσαετίας. Κατά τη διάρκειά τους, θα αποκρυσταλλωθούν δυο διαφορετικές σχεδιασμοί, οι οποίοι διαπερνώνται από διαφορετικές αντιλήψεις για τον ρόλο του κράτους και τους οποίους πάνω-κάτω μπορούμε να σχηματοποιήσουμε ως εξής:

- Ο πρώτος, που υποστηρίζεται από το κυβερνητικό επιτελείο, θεωρεί ότι το κράτος πρέπει να καθοδηγεί την οικονομική ανάπτυξη στη βάση του μικρότερου δυνατού κόστους για τα ταμεία του, ενώ παράλληλα πρέπει να είναι πιστοληπτικά αξιόπιστο ώστε να είναι σε θέση να προσελκύσει ελληνικά και διεθνή κεφάλαια που θα κατασκευάσουν ολόκληρο το εσωτερικό σιδηροδρομικό δίκτυο στο συντομότερο χρονικό διάστημα. Καθώς η αυτόματη ενσωμάτωση της Ελλάδας στις διεθνείς εμπορικές ροές έχει μικρή πιθανότητα να πραγματοποιηθεί στο άμεσο μέλλον, και καθώς η χώρα είναι ορεινή, αραιοκατοικημένη και με μικρή γεωργική εμπορική και βιομηχανική ανάπτυξη, ο χαρακτήρας του δικτύου πρέπει να είναι τοπικός και να αναμένονται χαμηλά ποσοστά κέρδους.
- Ο δεύτερος, που προωθείται από την αντιπολίτευση, αντιλαμβάνεται το κράτος περισσότερο ως προστάτη των συμφερόντων των μικρών και μεγάλων, κυρίως Ελλήνων, κεφαλαιούχων, γι' αυτό και πρωταρχικό μέλημά του πρέπει να είναι εκεί κατασκευή φθηνών στενότερων τοπικών γραμμών σε όλη την επικράτεια. Υπάρχουν προοπτικές σύνδεσης της χώρας με τα διεθνή εμπορικά κυκλώματα προς όλες τις κατευθύνσεις, γι' αυτό και το δίκτυο μπορεί και πρέπει να αποκτήσει της πλατύτερες νέες γραμμές που απαιτούνται για αυτό τον σκοπό. Ο σιδηρόδρομος είναι ικανή και αναγκαία συνθήκη για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη και μπορεί να παίξει αυτόν τον ρόλο μόνο αν γίνει ανταγωνιστικός προς τη ναυτιλία.

Η άποψη του Τρικούπη θα επιβληθεί, καθώς η στήριξη που απολαμβάνει για τα ευρύτερα εκσυγχρονιστικά σχέδια του από ισχυρούς

⁷⁰ Λευτέρης Παπαγιαννάκης, *ό.π.* σελ.71-72. Όσα ακολουθούν, στηρίζονται στη δική του έρευνα και αποδελτίωση.

αστικούς κύκλους και σημαντικά τμήματα του κρατικού μηχανισμού είναι ευρεία· άλλωστε, είναι πράγματι προς τα βόρεια που η Μεγάλη Ιδέα θα αναζητήσει την ολοκλήρωσή της. Επί του πρακτέου, και για τη συγκεκριμένη επέκταση του δικτύου που μας ενδιαφέρει εδώ, η γραμμή Αθηνών-Λαρίσης είναι η μόνη που θα θεωρηθεί εξ' ορισμού με διεθνή χαρακτήρα, αφού «αργά ή γρήγορα» πρόκειται να συνδέσει την πρωτεύουσα με την Ευρώπη, για αυτό και το κράτος πρέπει να την αναλάβει το ίδιο αναζητώντας κεφάλαια στη διεθνή χρηματαγορά με σκοπό να διατηρήσει την πλήρη ιδιοκτησία. Ωστόσο, όπως και πριν από τριάντα χρόνια, η απόσταση ανάμεσα στη θεωρία και την πράξη θα είναι μεγάλη, οι καθυστερήσεις σχεδόν αναπόφευκτες υπό συνθήκες πολιτικής αστάθειας, και θα πρέπει να εμφανιστεί εκ νέου μια φαινομενικά εξωγενής ώθηση για να συνειδητοποιηθεί η έλλειψη επιλογών, αμιγώς στρατιωτικής φύσης αυτή τη φορά: όταν τον Απρίλιο 1886, οι στόλοι πέντε ευρωπαϊκών δυνάμεων αποκλείουν τα λιμάνια της Ελλάδας, η οποία έχει κηρύξει επιστράτευση ήδη από τον Σεπτέμβριο του 1885 όταν η Βουλγαρία εισβάλλει στην Ανατολική Ρωμυλία παραβιάζοντας έτσι τη Συνθήκη του Βερολίνου, όλοι διαπιστώνουν στο φως της ημέρας τι σημαίνει να μην μπορεί το 1^ο Σύνταγμα να φτάσει στον Βόλο. Την ίδια διερώτηση πάνω στην πραγματική δυνατότητα του ελληνικού κράτους να διεξάγει πολεμικές επιχειρήσεις, και τη θέση του σιδηροδρόμου σε αυτή, φαίνεται ότι προκάλεσε και η άτακτη υποχώρηση από το θεσσαλικό έδαφος, και γενικότερα η εξευτελιστική ήττα, κατά τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897. Επομένως, όταν οι τελευταίες ράγες θα τοποθετηθούν στο Πλατύ το 1916⁷¹, τα πράγματα και τα τραίνα κυλάνε διαφορετικά, μιας και η Ελλάδα έχει εμπλακεί στους Βαλκανικούς Πολέμους ήδη από το 1912: η εξαγορά και ενσωμάτωση των οθωμανικών γραμμών μέχρι τη Θράκη κατά τις επόμενες δεκαετίες θα συνδεθεί απρόσκοπτα με το προϋπάρχον κρατικοποιημένο δίκτυο, παραμένοντας αξεδιάλυτα δεμένη με την επιβολή εθνικής συνοχής στις Νέες Χώρες⁷². Ο πόλεμος θα καθορίσει ακόμα και το τέλος του σιδηροδρομικού δικτύου στη μέχρι τότε μορφή του, καθώς θα καταστραφεί σε καθοριστικό βαθμό από τους Γερμανούς κατά την υποχώρησή τους το 1944.

Κυκλοφορία των αγώνων

Εξ όσων γνωρίζουμε, η πρώτη απεργία στο (υπό κατασκευή) σιδηροδρομικό δίκτυο, η οποία θα λάβει χώρα στον Βόλο τον Δεκέμβριο του 1882, αποτελεί και την πρώτη οργανωμένη έκφραση του εργατικού κινήματος εκεί. Σύμφωνα με τη Νίτσα Κολιού⁷³, η μόνη οργανωμένη διαμαρτυρία που είχε προηγηθεί ήταν μια δήλωση, υπογεγραμμένη από διακόσιους εργάτες, ενάντια στο νέο σχέδιο πόλης που

⁷¹ Τα εγκαίνια ενός κομματιού της γραμμής είχαν ήδη γίνει στις 6 Μαρτίου 1904, ενώ στις 26 Απριλίου του ίδιου έτους θα γίνει και το πρώτο σιδηροδρομικό ατύχημα, μετά από σύγκρουση δυο φορτηγών αμαξοστοιχιών κάπου μεταξύ Θήβας και Αλιάρτου.

⁷² «Το ελληνικό σιδηροδρομικό δίκτυο ενισχύθηκε με λιγότερο από 300 χιλιόμετρα νέων γραμμών κατά τον Μεσοπόλεμο... Η σημαντικότερη προσθήκη που έγινε στο Μεσοπολεμικό ελληνικό σιδηροδρομικό δίκτυο ήταν το παρακλάδι που συνέδεσε το λιμάνι της Αμφίπολης με τη θρακική σιδηροδρομική γραμμή στη θέση Μυρίνη. Σε συνδυασμό με την προαναφερθείσα βελτίωση του λιμένα της Αμφίπολης δόθηκε η δυνατότητα ταχύτερης προώθησης των ελληνικών στρατευμάτων στην περιοχή, βελτιώνοντας έτσι την στρατηγική θέση της Ελλάδας έναντι της Βουλγαρίας. Με τη χρήση επίσης του κλάδου της Αμφίπολης παρακάμπτονταν η κοιλάδα της Ροδόπολης, απομακρύνοντας έτσι τον κίνδυνο Βουλγαρικής ή Γιουγκοσλαβικής προσβολής των σιδηροδρομικών επικοινωνιών του ελληνικού στρατού». Απόσπασμα από το άρθρο του Ζήση Φωτάκη *Η εξέλιξη και η στρατηγική σημασία των συγκοινωνιακών δικτύων στην Ελλάδα 1830-1944* που μπορεί να βρεθεί στο clioturbata.com.

⁷³ Συγγραφέας του βιβλίου *Οι ρίζες του εργατικού κινήματος και ο «Εργάτης» του Βόλου*, εκδόσεις Οδυσσεάς, Αθήνα, 1988. Οι πληροφορίες που ακολουθούν προέρχονται από εδώ.

επεδίωκε να πειθαρχήσει τη θέση των οικισμών τους στον δημόσιο χώρο στο όνομα της προστασίας «της υγείας και της ευημερίας των κατοίκων»: βασική θέση της δήλωσής τους ήταν ότι «δεν μπορούν να μιλάνε στο όνομα της υγείας μας αυτοί που είναι υπεύθυνοι για τη δική μας κακοδαιμονία». Μεταξύ των τριακοσίων περίπου εργατών που συμμετείχαν στην απεργιακή συγκέντρωση, η οποία θεωρήθηκε απειλή για την «κοινή ασφάλειαν και τάξιν», ήταν και Ιταλοί εργάτες που είχαν μεταφερθεί στην περιοχή ειδικά για την κατασκευή της γραμμής Βόλου-Λάρισας. Αν και μεταξύ τους υπήρχαν πολλοί ανειδίκευτοι, είναι η έλλειψη ειδικευμένης εργασίας που αυξάνει τη διαπραγματευτική ικανότητά τους, κάτι που αντανακλάται και στο βασικό, κατά τα φαινόμενα, αίτημα να καθορίζουν οι ίδιοι το νόμισμα με το οποίο θα πληρώνονται στην προκειμένη περίπτωση, με γαλλικά φράγκα, δέσμευση που είχε αθετηθεί από τη διεύθυνση της εργολαβίας. Έχοντας συνείδηση ότι οι πληθωριστικές επιδράσεις της κρίσης, η οποία είχε ξεσπάσει διεθνώς από το 1873, επηρεάζουν την αγοραστική δύναμη του μισθού τους, θα επανέλθουν με νέα απεργία τον Νοέμβριο του 1887, αυτή τη φορά απαιτώντας να πληρωθούν κατευθείαν σε χρυσό.

Ακόμα και πριν ολοκληρωθεί η κατασκευή του δικτύου, λοιπόν, θα αρχίσουν να κυκλοφορούν πάνω και δίπλα στις ράγες κοινωνικές σχέσεις, οι οποίες δεν υπάγονται άμεσα στην καπιταλιστική αξιοποίηση και το κράτος που την εγγυάται και οι οποίες, ενίοτε, θα στραφούν εναντίον τους. Η ολοκλήρωσή του θέτει ταυτόχρονα και το ζήτημα *τόσο της πιθανής όσο και της δυνατής αντιστροφής της χρήσης του*, της πιθανής αξιοποίησης του προς όφελος ακριβώς αυτού του είδους των σχέσεων. Κάτι τέτοιο έγινε αντιληπτό από πολύ νωρίς, κατά τη διάρκεια μιας παρατεταμένης κρίσης που έπληξε τα θεμέλια της εμπορευματικής οικονομίας της εποχής, όταν η χρεοκοπία πολλών σταφιδοπαραγωγών είχε ήδη πάρει τη μορφή διάχυτης και διαρκούς άρνησης πληρωμής φόρων, ειδικά στην Πελοπόννησο:

Το αποκορύφωμα του Σταφιδικού αγώνα ήταν η εξέγερση στη Βαρβάσινα Ηλείας το 1903. Στις 14 Φεβρουαρίου οι αγρότες συγκεντρώθηκαν στον Πύργο για να διαμαρτυρηθούν. Το Υπουργείο Στρατιωτικών διέταξε τον Γενικό Επόπτη της Χωροφυλακής στον Πύργο να είναι σε ετοιμότητα τόσο ο ίδιος όσο και όλη η δύναμη του στρατιωτικού σώματός του. Μοναδικός στόχος η διάλυση των νυχτερινών συλλαλητηρίων. Διάφοροι ομιλητές παρότρυναν τους συγκεντρωμένους να επιτεθούν στα δημόσια κτίρια και να κάψουν όλα τα έγγραφα [πιστοποίησης των οφειλών τους]. Μερικοί, μάλιστα, κινήθηκαν εναντίον των κτιρίων της Εφορίας και της Τράπεζας. Αλλά επικράτησε η ιδέα να κατευθυνθούν στο σιδηροδρομικό σταθμό και να πείσουν με κάθε τρόπο τον σταθμάρχη να διαθέσει ένα τρένο, προκειμένου να μεταβούν στην Αθήνα. Ο σταθμάρχης δέχτηκε και οι διαδηλωτές κατευθύνονταν προς την πρωτεύουσα. Η κυβέρνηση δεν μπορούσε να το επιτρέψει. Διέταξε τη Μεραρχία της Πάτρας να ανακόψει την πορεία του τρένου και να συλλάβει τους διαμαρτυρόμενους αγρότες. Αν και ο οδηγός σταμάτησε το τρένο για να διευκολύνει τη σύλληψη, οι στρατιώτες που κατέφθα-

σαν για να καταστείλουν τους αγρότες τελικά ενώθηκαν μαζί στο δίκαιο αγώνα τους. Ακολούθησε σκληρή μάχη με τις δυνάμεις του ιππικού.

Η ίδρυση του πρώτου σωματείου στους Σιδηροδρόμους Πειραιώς Αθηνών Πελοποννήσου το 1905 δεν μπορεί να αποσυνδεθεί από τον γενικότερο αναβρασμό εκείνων των χρόνων⁷⁴. Το 1906, θα πραγματοποιηθεί η πρώτη απεργία από το προσωπικό του λαρισιαϊκού συρμού που βρίσκεται υπό γαλλική ιδιοκτησία· πρόκειται για τη χρονιά που θα ιδρυθεί το ταμείο συντάξεων προσωπικού σιδηροδρόμων, ένα από τα πρώτα στην Ελλάδα. Ας σημειωθεί εδώ ότι όλη αυτή η συνδικαλιστική δραστηριότητα αναπτύσσεται ενόσω οι σιδηρόδρομοι υπάγονται στο υπουργείο Εσωτερικών, καθώς το φαινομενικά περισσότερο αρμόδιο υπουργείο Συγκοινωνιών θα ιδρυθεί αργότερα: η κυκλοφορία γίνεται κατανοητή περισσότερο με όρους ασφάλειας, γι' αυτό και οι τέσσερις χιλιάδες υπάλληλοι του δικτύου της Μακεδονίας –με έντονο απεργιακό παρελθόν– θα βρεθούν υπό στρατιωτικό έλεγχο από κοινού με τους Συμμάχους μέχρι τη λήξη του Α΄ παγκοσμίου Πολέμου, αν και με διαφοροποιημένη μεταχείριση ανά περίπτωση. Αρχές Μαρτίου του 1920 θα διοργανωθεί η πρώτη μεγάλη απεργία του κλάδου, ενώ στα τέλη Ιανουαρίου του 1921 οι τροχιοδρομικοί δεν θα διστάσουν να απεργήσουν ενόσω διεξάγονταν οι πολεμικές επιχειρήσεις του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία.

Η μεγάλη απεργία του 1925 θα δείξει την ισχύ που έχει αποκτήσει το κίνημα των σιδηροδρομικών μετά την δεκαετή διεξαγωγή πολεμικών επιχειρήσεων εκ μέρους του ελληνικού κράτους, αλλά και την ανάγκη αναγνώρισής της εκ μέρους των κυρίαρχων τάξεων, η οποία θα υπαγορεύσει έναν διαφορετικό τρόπο διαχείρισης που δεν πρέπει να είναι άμεσα κατασταλτικός: όσο το πλέγμα των καπιταλιστικών σχέσεων γίνεται πυκνότερο καθώς η οικονομία αναπτύσσεται, τόσο τα πιθανά πολιτικά σφάλματα στην αντιμετώπιση μιας απεργίας μπορούν να έχουν δυσανάλογες συνέπειες, ειδικά μάλιστα εάν μπορούν να διαφύγουν εύκολα και γρήγορα εκτός του χώρου εργασίας και να κυκλοφορήσουν σε όλη την επικράτεια. Παράλληλα, η νέα τακτική που εγκαινιάστηκε, και που υποσχόταν να στρέψει διάφορα κοινωνικά κομμάτια εναντίον των απεργών, εμφάνιζε το κράτος ως ορθολογικό διαχειριστή μιας κρίσης, στη δημιουργία της οποίας (υποτίθεται ότι) το ίδιο δεν συμμετείχε, μετριάζοντας ταυτόχρονα το εκλογικοπολιτικό κόστος για την κρατική γραφειοκρατία, το οποίο θα προέκυπτε από την απροκάλυπτη χρήση βίας. Εξαιτίας της απεργίας, όλα έπαιρναν *πραγματικά ταξική μορφή*:

Σε όλο το διάστημα της απεργίας η Κυβέρνηση απέφυγε να πάρει άμεσα μέτρα βίας κατά των απεργών. Ούτε στην επιστράτευση των Σιδηροδρομικών κατέφυγε ούτε συλλήψεις οι φυλακίσεις ενήργησαν. Όπως ο ίδιος ο [τότε πρωθυπουργός] Μιχαλακόπουλος καυχήθηκε μετά τη λύση της απεργίας, εφάρμοσε το «σχέδιον Μιλλεράν» που είχε εφαρμόσει ο Πρωθυπουργός της Γαλλίας κατά τη μεγάλη απεργία των σιδηροδρομικών το 1920 και που συνίστατο: 1ον) Στην απόλυση των απεργών και στην εκδίωξή τους από τα οικήματα και

⁷⁴ Όσα ακολουθούν, προέρχονται από το βιβλίο του Δημήτρη Στρατή *40 χρόνια αγώνες των Ελλήνων σιδηροδρομικών*, Αθήνα, 1959. Ο Στρατής κάνει τη γενική εκτίμηση ότι η οργάνωση των σιδηροδρομικών δεν ακολουθεί την ανάπτυξη σε καθυστέρηση σε σχέση με το ευρύτερο εργατικό κίνημα που ακολουθεί την ανάπτυξη της βιομηχανίας, ενώ δεν αποφεύγει να πει ότι η Πανελλήνια Ομοσπονδία Σιδηροδρομικών δεχόταν επίθεση από το ΚΚΕ και τη ΓΣΕΕ που αυτό έλεγχε κάθε φορά, γιατί δεν δεχόταν τη συνεργασία κόμματος και συνδικάτου. Αυτό που μας ενδιαφέρει εδώ είναι ο τρόπος έγινε αντιληπτή η θέση του κλάδου μέσα στον χρόνο, και όχι ποιοι έλεγχαν την ηγεσία του συνδικάτου κάθε φορά.

τις εγκαταστάσεις των σιδηροδρόμων. 2ον) Στην εξέγερση της κοινής γνώμης κατά των απεργών. 3ον) Στην αποτυχία της απεργίας δια της παρατάσεως. Πρώτο μέτρο εφαρμογής του «σχεδίου» ήταν το πέταγμα των επίπλων των Σταθμαρχών και των οικογενειών των από τα οικήματα των Σταθμών και ευθύς αμέσως η τροποποίηση, με απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου, του άρθρου 170 του Γενικού Κανονισμού και η άρση της μονιμότητας του προσωπικού. Σύμφωνα με την απόφαση αυτή του Υπουργικού Συμβουλίου, οι Διευθύνσεις των Σιδηροδρόμων προέβησαν στην απόλυση μεγάλου μέρους των απεργών...

Παρά τα μέτρα και τις δηλώσεις αυτές της Κυβερνήσεως, η απεργία συνεχίζονταν με πίστη και αποφασιστικότητα. Οι λίγες αμαξοστοιχίες που κυκλοφορούσαν, με συνοδεία στρατιωτών, πάθαιναν συνεχείς βλάβες και πολλές φορές δεν κατόρθωναν να φθάσουν στον προορισμό τους. Οι εφημερίδες καθημερινά ανέγραφαν συγκρούσεις και βλάβες των συρμών, πράγμα που επέδρασε ψυχολογικά στο κοινό, ώστε οι αμαξοστοιχίες να κυκλοφορούν χωρίς επιβάτες. Παρά τις αθρόες απολύσεις και τα άλλα μέτρα, το ηθικό των απεργών παρέμενε ακλόνητον. Η απεργία συνεχίζονταν με πείσμα και φανατισμό και η παράτασή της, άρχισε να παρουσιάζει τις πρώτες συνέπειες, σε βάρος του πληθυσμού κυρίως των μεγαλουπόλεων. Η έλλειψη συγκοινωνιακών μέσων ξηράς... επροκάλεσε την νέκρωση του εμπορίου και αυτή την έλλειψη τροφίμων. Η θέση της Κυβερνήσεως γίνονταν δύσκολη. Ο Πρόεδρος της για να κερδίσει την κοινή γνώμη με το μέρος του και να τη στρέψει κατά των απεργών, εκάλεσε την Διοίκηση του συνδέσμου βιομηχάνων...

Παράλληλα, μέσω των κατά τόπους Νομαρχών και Αστυνομικών Αρχών, προέτρεπε τους Δημάρχους και τους Προέδρους Κοινοτήτων καθώς και τις κατά τόπους εργοδοτικές οργανώσεις, να εκδηλώνονται κατά της απεργίας. Σε πολλές επαρχίες και ιδίως στην Πελοπόννησο, με πρωτοβουλία των τοπικών αρχών γίνονταν λαϊκές συγκεντρώσεις και στέλνονταν ψηφίσματα και τηλεγραφήματα προς την Κυβέρνηση κατά των απεργών. Ο Εμπορικός και Εξαγωγικός Σύλλογος Πατρών σε ψηφίσματά τους προς την Κυβέρνηση «ετάσσοντο παρά το πλευρόν της Κυβερνήσεως προς αντιμετώπισιν των εκ των ανατρεπτικών απεργιών παρουσιαζόμενων κινδύνων» και έθεταν τα μέλη τους στη διάθεση της Κυβερνήσεως. Παρόμοια ψηφίσματα και αποφάσεις παίρνονταν από τον Εμπορικών Σύλλογον Αθηνών, την Πανεμπορικήν Ένωσιν Ελλάδος, τον Σύνδεσμον των Βιομηχάνων, την Ομοσπονδίαν Επαγγελματιών Ελλάδος και από ωρισμένους Ιατρικούς και Δικηγορικούς Συλλόγους και άλλες επαρχιακές εργοδοτικές οργανώσεις. Επίσης οι πρυτάνεις του Πολυτεχνείου και Πανεπιστημίου, εδήλωναν ότι αποδοκιμάζουν την απεργίαν και καλούσαν τους φοιτητές να αναλάβουν εργασία στους σιδηροδρόμους προς αντικατάσταση των απεργών. Η Αστική Νεολαία Πατρών, με προκηρύξεις της καλούσε το λαό σε συλλαλητήριο κατά της απεργίας και «ετίθετο εις το πλευρόν της Κυβερνήσεως ετοιμή να υποστή οιαδήποτε θυσίαν προς επιβολήν του κράτους του νόμου». Όλος σχεδόν ο τύπος και κυρίως των επαρχιών είχε αναλάβει μια πραγματική εκστρατεία κατά των απεργών και καλούσε την Κυβέρνηση να «πατάξη τους ανατροπείς της καθεστηκυίας τάξεως».

Ο Μιχαλακόπουλος συνέδεσε εξαρχής τη διατήρησή του στην εξουσία με την έκβαση της απεργίας χωρίς να κρύβει ότι ο πραγματικός στόχος του ήταν ολόκληρη η εργατική τάξη. Όταν το ζήτημα έφτασε στη Βουλή, υπεραμύνθηκε της στάσης της κυβέρνησης ζητώντας ψήφο εμπιστοσύνης «*ίνα μη, ως είπεν, το Κράτος κλίνη το γόνυ προ οϊασδήποτε ωργανωμένης ομάδος, αλλ' ίνα αι ομάδες εθισθώσιν να κύπτωσι προ του συνόλου*». Οι εργάτες έπρεπε να εθισθούν να σκύβουν μπροστά στις απαιτήσεις του συνόλου και τα κυβερνητικά μέτρα στόχευαν ακριβώς στην εκμάθηση αυτού του εθισμού. Η παροχή ψήφου εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση θα συνοδευτεί και από σκλήρυνση της καταστολής απέναντι στους απεργούς, οι οποίοι επιλέγοντας νέες τακτικές σαμποτάζ για να επιβελαιώσουν εκ νέου τα δικά τους ιδιαίτερα συμφέροντα, στόχευαν ακριβώς αυτόν τον εθισμό. Ο διαχωρισμός μεταξύ «υπεύθυνης απεργίας» και «αντικοινωνικής συμπεριφοράς» ήταν άγνωστος:

Στον Άγιον Ιωάννην (Ρέντη) στη γραμμή του Σ.Π.Α.Π. εξερράγει φυσίγγιον δυναμίτιδος και κατέστρεψε τη γραμμή σε μήκος πέντε μέτρων. Στα Καμίνια Πατρών, παρ' ολίγον να εκτροχιασθεί μια αμαξοστοιχία, από την αφαίρεση των «μπουλωνιών» (συνδετήρων) της γραμμής. Στις ανωφέρειες, οι απεργοί, άλειφαν με λίπος τις ράγιες, για να μη μπορούν να ανεβαίνουν οι μηχανές. Σε πολλά σημεία είχαν διακόψει τα σύρματα του τηλεγράφου. Η Κυβέρνηση εκμεταλλεύτηκε τα σαμποτάζ αυτά για να προκαλέσει την εξέγερση της κοινής γνώμης. Η κατάσταση όμως χειροτέρευε, στο δίκτυο της Μακεδονίας εργάζονταν 18 ζεύγη μηχανοδηγών και θερμοστών, με πρόσφυγες και στρατιώτες από το Τάγμα σιδηροδρομικών. Η Κυβέρνηση αρνιώνταν να δεχθεί την Επιτροπή της απεργίας. Με σύσταση της Ομοσπονδίας, χιλιάδες απεργών συγκεντρώθηκαν στο Κυβερνείο και επιτροπή των απεργών έγινε δεκτή από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας ναύαρχο Κουντουριώτη, ζητώντας την επέμβαση του.

Μόλις δυο ημέρες μετά την κήρυξη της διεκδικητικής απεργίας και ενάντια της, ο Μιχαλακόπουλος εξέδωσε διάταγμα για την εφαρμογή μέτρων λιτότητας, τα οποία αρχικά φάνηκε ότι θα μπορούσαν να εφαρμοστούν μετά την προσδοκώμενη ήττα της. Ωστόσο, αμέσως μετά την πτώση της κυβέρνησής του τον Ιούλιο του 1925, η Ομοσπονδία Σιδηροδρομικών διεκδίκησε και πέτυχε από τη δικτατορική κυβέρνηση Πάγκαλου την κατάργηση τους, τη χορήγηση μερικής αποζημίωσης στους απολυμένους και τη σύσταση επιτροπής από αντιπροσώπους του υπουργείου Συγκοινωνίας, των δικτύων και της Ομοσπονδίας η οποία θα εξέταζε τα βασικά αιτήματα των απεργών σχετικά με το μισθολόγιο, τις δευτερεύουσες απολαβές και τους όρους εργασίας τους. Σε κάθε περίπτωση, οι, με τη σημερινή υπεύθυνη φρασεολογία «αντικοινωνικές», τακτικές των σιδηροδρομικών δεν θα τους εμποδίσουν να πετύχουν τις διεκδικήσεις τους, ορισμένες εκ των οποίων ξεπέρασαν τα στενά όρια του εργασιακού τους χώρου και αποτέλεσαν τη βάση για την αλλαγή ευρύτερα συσχετισμών προς όφελος της εργατικής τάξης.

Στην Επιτροπή, ο τότε τμηματάρχης του Υπουργείου Συγκοινωνίας Δ. Σχινάς ύστερα από αίτημα της Π.Ο.Σ., εισηγήθηκε και έγινε δεκτό

⁷⁵ **Ακόμα και οι υψηλότερες αμυντικές δαπάνες μετά την ένταξη στο NATO, οι οποίες για παράδειγμα καταλάμβαναν το 42% του κρατικού υπολογισμού το 1956, δεν θα συμπεριλάβουν τον εκσυγχρονισμό του σιδηροδρομικού δικτύου.**

νέο μισθολογικό σύστημα όπως ίσχυε σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες και ιδίως στη Γερμανία, το σύστημα των «κινητών μισθολογικών κλιμακίων» (Διάταγμα 23/12/1925). Με το σύστημα αυτό, καθιερώνονταν «βασικά κλιμάκια» μισθών και ημερομισθίων, πολλαπλασιαζόμενα με τον εκάστοτε τιμάρθμον κόστους της ζωής. Ο τιμάρθμος (συντελεστής) ευρίσκονταν βάση: α) Του ενοικίου β) 25 ειδών διατροφής γ) 5 ειδών επενδύσεως και υποδήσεως. Ο τιμάρθμος προσδιορίζονταν κατά τριμηνίαν από Επιτροπήν εξ ενός αντιπροσώπου του Υπουργείου, ενός των Σ.Ε.Κ. και ενός της Ομοσπονδίας, με τις μέσες τιμές λιανικής πώλησεως του τελευταίου μηνός. Το σύστημα αυτό πολύπλοκον και για πρώτη φορά εφαρμοζόμενον στην Ελλάδα, εμελετήθηκε από πολυμελή Επιτροπήν εξ αντιπροσώπων όλων των κλάδων και των δικτύων, την οποίαν εσύστησε η Ομοσπονδία.

Όπως οι κοινοβουλευτικές δημοκρατίες, έτσι και οι δικτατορίες μπορούν να παίρνουν φιλεργατικά μέτρα, αρκεί προηγουμένως να έχει περιθωριοποιηθεί και ηττηθεί η αυτονομία των εργατικών συμφερόντων. Αυτό είναι το σημείο που συνδέει τον Μιχαλακόπουλο με τον Πάγκαλο χωρίς να τους καθιστά εναλλάξιμους εντός της συγκεκριμένης ιστορικής συγκυρίας. Μόνο υπό συνθήκες έκτακτης ανάγκης η διαφορά τους θα γίνει δυσδιάκριτη, ενώ η εγγύηση ομαλής μετάβασης περνάει μέσα από τη διαρκή ενίσχυση του ρόλου του κράτους στην κοινωνική ζωή:

Η αυτόματη όμως αύξηση των απολαυών των σιδηροδρομικών σύμφωνα με την εκάστοτε αύξηση του τιμαρίθμου κόστους ζωής, επροκάλεσε την αντίδραση των Εταιριών που οδήγησε κατά το 1932, επί κυβερνήσεως Βενιζέλου, στην ψήφιση του νόμου 5415 «περί προστασίας του εθνικού νομίματος» με τον οποίον ο τιμάρθμος καθορίζονταν «επί εν έτος υπό του Υπ. Συμβουλίου, μη τηρουμένου του μηχανισμού του Διατάγματος της 23/12/1925». Ο καθορισμός όμως του τιμαρίθμου από το Υπ. Συμβούλιον, δεν ικανοποίησε το σιδηροδρομικό κεφάλαιο, που επιζητούσε την κατάργηση του συστήματος, την οποίαν και επέτυχε επί της Μεταξικής δικτατορίας.

Διάσπαση προσοχής

⁷⁶ **Σεραφείμ Σεφεριάδης Διεκδικητικό κίνημα και πολιτική: ο ελληνικός συνδικαλισμός πριν από τη δικτατορία (1962-1967), Ελληνική επιθεώρηση πολιτικής επιστήμης, τεύχος 12, Νοέμβριος 1998. Παρόλο που από το 1954 είχε ψηφιστεί νόμος που διευκόλυνε τις απολύσεις, φαίνεται ότι η υψηλή ειδίκευση των εργαζομένων στους συγκεκριμένους κλάδους, μαζί με την μακρόχρονη αγωνιστική παράδοση που τους συνόδευε, συνιστούσε αποτελεσματικό αντίβαρο στον φόβο της απώλειας εργασίας.**

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, και στα πλαίσια του σχεδίου Μάρσαλ, το σιδηροδρομικό δίκτυο θα ανοικοδομηθεί στην προηγούμενη του έκταση κατά μήκος του άξονα Πάτρα-Αθήνα-Θεσσαλονίκη μαζί με τις επιμέρους προεκτάσεις του. Εκ πρώτης όψεως, τα πράγματα θα μοιάζουν στατικά τα επόμενα χρόνια, ενώ στην πραγματικότητα οι μετασχηματισμοί θα είναι βαθιοί: ο μεταπολεμικός σχεδιασμός στη βάση μιας ενδογενούς καπιταλιστικής ανάπτυξης θα δημιουργήσει για πρώτη φορά ισχυρές κατασκευαστικές εταιρίες προσδίδοντας στις υποδομές τον χαρακτήρα πραγματικού παγίου κεφαλαίου. Αυτή η εξέλιξη θα συμπεριλάβει εκ των πραγμάτων τον σιδηρόδρομο, ο οποίος, ενώ αρχικά θα παραμείνει υπό δημόσιο έλεγχο μετά την

ίδρυση των Σιδηροδρόμων του Ελληνικού Κράτους, στη συνέχεια, θα παραχωρηθεί προς άμεση αξιοποίηση στο ιδιωτικό κεφάλαιο με την ίδρυση της ΟΣΕ ΑΕ το 1970. Η προηγούμενη αντίφαση που χαρακτήρισε την πορεία του σιδηροδρομικού δικτύου ανάμεσα στις ευρύτερες πολιτικοστρατιωτικές επιταγές του ελληνικού κράτους, από τη μια, και την ανάγκη άμεσης ένταξης στα κυκλώματα καπιταλιστικής αξιοποίησης, από την άλλη, θα συνεχίσει να αναπαράγεται σε ένα άλλο επίπεδο: η οικονομία θα αναπτυχθεί ραγδαία, αλλά το τρένο θα χρησιμοποιηθεί μόνο περιορισμένα για εμπορικούς ή βιομηχανικούς σκοπούς⁷⁵.

Οι αλλαγές στο κοινωνικό περιβάλλον διεξαγωγής της ταξικής πάλης θα είναι εξίσου σημαντικές. Το κράτος της δεξιάς και ο ιεραρχικός διαχωρισμός της εργασιακής δύναμης ανάλογα με την κατοχή ή μη πιστοποιητικού κοινωνικών φρονημάτων θα αφήσουν ανεξίτηλα σημάδια στους εργατικούς αγώνες (και στα εργατικά σώματα), ενώ το αίτημα για εκδημοκρατισμό και πλήρη ενσωμάτωση στην κοινωνική ζωή θα διαπεράσει ολόκληρο τον κοινωνικό ανταγωνισμό της περιόδου, ακόμα και αρκετά χρόνια μετά τον τερματισμό της χούντας. Αναπόφευκτα, οι σιδηροδρομικοί θα είναι δυναμικά παρόντες: αρχικά, την περίοδο 1962-67, ως εργαζόμενοι στον ηλεκτρικό σιδηρόδρομο, τμήμα του ευρύτερου κλάδου του Ηλεκτρισμού μαζί με το φωταέριο, την ηλεκτροπαραγωγή καθαυτή και τις υπηρεσίες ύδρευσης⁷⁶, θα αποτελέσουν πρωτοπορία του εναλλακτικού εργατικού συνδικαλισμού ενάντια στην καθεστωτική ΓΣΕΕ· μετά το 1974, θα κάνουν πολυήμερες απεργίες για μισθολογικές αυξήσεις, στις οποίες θα συμμετάσχουν ακόμα και εννιά χιλιάδες σιδηροδρομικοί υπάλληλοι⁷⁷, προφανώς από ολόκληρο το εθνικό δίκτυο. Ήδη, όμως, πίσω από τον φαινομενικά όμοιο απεργιακό δυναμισμό οι μετατοπίσεις είναι εμφανείς: από έναν προπολεμικό ορίζοντα που συνδεόταν περισσότερο ή λιγότερο αόριστα με τον σοσιαλισμό και την κοινωνική αλλαγή, η εργατική διεκδίκηση εξωθείται να αυτοπεριοριστεί και να ενταχθεί σε ένα ευρύτερο διαταξικό όραμα αλλαγής μοντέλου διακυβέρνησης, μετασχηματιζόμενη εν τέλει σε κορπορατιστική αξίωση, όταν η λαϊκή κυριαρχία θα επιβεβαιωθεί και συνταγματικά. Η κατακερματισμένη αντίληψη του τι (θα μπορούσε) να αποτελεί εργατικό συμφέρον επικυρώθηκε από το ΠΑΣΟΚ το 1982 με έναν νόμο που ακόμα και σήμερα γίνεται αντιληπτός θετικά⁷⁸:

Κατεξοχήν αρχαϊκή δομή αποτελεί η αυθυπαρξία, νομική και οργανωτική, τριών επάλληλων επιπέδων: «πρωτοβάθμιο» (σωματείο), «δευτεροβάθμιο» (ομοσπονδία, δηλ. ένωση σωματείων) και «τριτοβάθμιο» (συνμοσπονδία, δηλ. ένωση ομοσπονδιών). Στις δυτικές χώρες, χρειάζεται να ανατρέξει κανείς στις απαρχές του συνδικαλιστικού κινήματος το 19^ο αιώνα για να βρει παρόμοιο τοπικισμό και κατακερματισμό. Έκτοτε, υπάρχουν εκεί μόνο συνδικάτα ενιαία σε εθνική κλίμακα, με τοπικά τμήματα ή παραρτήματα χωρίς αυτοτέλεια. Αυτό ισχύει ακόμη και όπου διατηρείται η ιστορική ονομασία

⁷⁵ Αναφέρεται στη διπλωματική εργασία της Γεωργίας Δούκουρη *Η εργατική εκπροσώπηση στις απарχές της Γ΄ Ελληνικής Δημοκρατίας. Η περίπτωση των εργοστασιακών σωματείων*, Αθήνα, Φεβρουάριος 2013, η οποία μπορεί να βρεθεί στο διαδίκτυο. Η αριθμητική διαφορά με τα στοιχεία της έκδοσης της *Εφημερίδας των Συντακτών* που παρατίθεται πιο πάνω, αν και χωρίς χρονολογική αναφορά, προκύπτει αφενός από το γεγονός ότι δεν συμμετέχουν πάντοτε όλοι οι εργαζόμενοι σε μια απεργία και αφετέρου από τις προσλήψεις που πιθανόν έχουν γίνει στο ενδιάμεσο.

⁷⁸ Γιώργος Μαυρογορδάτος *Κρίση αντιπροσώπευσης: τα συνδικάτα και οι άλλες επαγγελματικές οργανώσεις, το οποίο περιέχεται στην έκδοση Το πολιτικό πορτραίτο της Ελλάδας: Κρίση και η αποδόμηση του πολιτικού*, επιμ. Ν. Γ. Γεωργαράκη – Ν. Δεμερτζή, Αθήνα: ΕΚΚΕ-Εκδόσεις Gutenberg, 2015. Το απεργιακό κύμα που ξεσπάει αμέσως μετά την έλευση του Καραμανλή στην Ελλάδα, και για τα επόμενα τέσσερα με πέντε χρόνια, έπρεπε αναγκαστικά να υιοθετήσει τη μορφή εργοστασιακών σωματείων για να μπορέσει να απελευθερωθεί από την επιρροή της παραδοσιακής αριστεράς.

«ομοσπονδία» (π.χ. federation). Επιπλέον, αυτά τα ενιαία συνδικάτα είναι κατά προτίμηση «κλαδικά» (industrial unions), δηλ. επιδιώκουν να συμπεριλάβουν όλους ανεξαιρέτως τους μισθωτούς όλων των επιχειρήσεων κάθε κλάδου (π.χ. της μεταλλουργίας). Σημείο σύγκλισης ποικίλων ρευμάτων και εμπειριών, το ενιαίο κλαδικό συνδικάτο αποτελεί από καιρό παγκόσμιο πρότυπο συνδικαλιστικής οργάνωσης. Όχι στην Ελλάδα. Στην Ελλάδα, μόνο το ΚΚΕ το ασπάζεται, αλλά είναι ανίσχυρο να το εφαρμόσει.

Για να γίνει περισσότερο κατανοητή η ελληνική ανωμαλία αρκεί η σύγκριση με το άλλο άκρο, που είναι η Αυστρία. Εκεί, η κορυφαία συνδικαλιστική οργάνωση OGB (Osterreichische Gewerkschaftsbund) αποτελείται σήμερα από μόλις επτά (7) ενιαία κλαδικά συνδικάτα, που δεν είναι καν αυτοτελή νομικά πρόσωπα. Υπάρχει, δηλαδή, ένα και μοναδικό «αναγνωρισμένο σωματείο» (η OGB) για όλους τους μισθωτούς. Στην Ελλάδα, αντίθετα, για τον ίδιο σκοπό υπάρχουν σήμερα σχεδόν 4.000! Περίπου 3.700 πρωτοβάθμια σωματεία και 200 δευτεροβάθμιες οργανώσεις της ΓΣΕΕ και της ΑΔΕΔΥ. Σ' αυτές περιλαμβάνονται και τα επίσης αρχαϊκά 81 αυθύπαρκτα εργατοϋπαλληλικά κέντρα της ΓΣΕΕ.

Μετά το 1981, το ΠΑΣΟΚ όχι μόνο διατήρησε την αρχαϊκή δομή αλλά και την παγίωσε, καθιστώντας την υποχρεωτική εκ του νόμου. Η διάρθρωση σε τρία αυτοτελή επίπεδα («πρωτοβάθμιο», «δευτεροβάθμιο», «τριτοβάθμιο») χαρακτηρίστηκε -με τελείως αυθαίρετο τρόπο- «αποδεδειγμένα σωστή δομή». Αυτό μόνο ανέφερε η αρχική εισηγητική έκθεση του ν.1712/1987, χωρίς να προσφέρει καμία εξήγηση, ούτε βέβαια απόδειξη. Έγινε, λοιπόν, απολύτως υποχρεωτική η διάρθρωση σε τρία αυτοτελή επίπεδα για τους μισθωτούς (ν.1264/1982), για τους αγροτικούς συνεταιρισμούς (ν.1541/1985), για τους αγροτικούς συλλόγους (ν.1361/1983) και για τους επαγγελματίες, βιοτέχνες και εμπόρους (ν.1712/1987). Έτσι, τα ενιαία κλαδικά συνδικάτα που αποτελούν παγκόσμιο πρότυπο... απαγορεύθηκαν στην Ελλάδα!

Δεν έχει νόημα να αναρωτηθούμε αν η ιστορία θα μπορούσε να έχει ακολουθήσει μια άλλη διαδρομή, όμως το ζήτημα δεν μπορεί να παρακάμπεται χωρίς συνέπειες: μπορεί η συνεχής βελτίωση των συνθηκών της εργατικής τάξης, κάθε κατακερματισμένου κομματιού ξεχωριστά και όλων μαζί, να οδηγήσει σε μια συνολικότερη ρήξη με το υπάρχον; Ίσως ποτέ στην ιστορία του βιομηχανικού καπιταλισμού η εργατική τάξη να μην ήταν ένα ενιαίο υποκείμενο, παρά μόνο σε man-ual για ιδεολογική χρήση, αλλά στα δικά μας μάτια η αναδιάρθρωση που ξεκίνησε και εφαρμόστηκε μετά την κρίση του 1973 δεν περιλαμβάνει επιστροφή σε μια προηγούμενη καπιταλιστική κανονικότητα, πραγματική ή φανταστική. Το κράτος θα συμβάλλει περαιτέρω προς αυτή την κατεύθυνση, καθώς θα επιδιώξει σταθερά να συνδυάσει τη γενικότερη υποτίμηση της εργασιακής δύναμης με τη διατήρηση της ιεραρχικής διαφοροποίησης εντός της: η επίθεση στα «ρετιρέ» των ΔΕΚΟ, συνδυαζόμενη σε ορισμένες περιπτώσεις με σκληρή καταστολή⁷⁹, θα ξεκινήσει από τα μέσα της δεκαετίας του '80, θα συναντήσει αρκετά προσκόμματα τα επόμενα χρόνια, ποτέ, παρόλα αυτά, δεν θα έχει ως στόχο να εξισώσει τις συνθήκες αξιοποίησης κάθε επιμέρους

⁷⁹ «Στις 19.5.1988 οι απεργιοί αποφασίζουν να εμποδίσουν τη λειτουργία του υδροηλεκτρικού σταθμού (ΥΗΣ) στη Σφηκιά Ημαθίας, επιδιώκοντας με αυτό τον τρόπο να εντείνουν τις πιέσεις προς την κυβέρνηση και τη διοίκηση... Τα στιγμιότυπα που ακολούθησαν αποτυπώνονται με πολύ χαρακτηριστικό τρόπο στα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων. «Στρατιωτική επιχείρηση στον Αλιάκμονα. Βατραχάνθρωποι, ΜΑΤ, ελικόπτερα και αναισθητικά κατά καμικάζι απεργιών. Έμφραγμα στη χώρα, πανικός στη ΔΕΗ», και συνεχίζει: «"Να τους πετάξουμε στο νερό" ζητούσε από τον προϊστάμενο του ο διοικητής των» (Έθνος, 20.5.1988). Αντίστοιχη είναι η εικόνα που περιγράφει η Έλευθεροτυπία: «Κομάντος αυτοκτονίας στη ΔΕΗ. "Στοπ, αλλιώς πνιγόμαστε!". Ολονύχτιος διάλογος στο υπουργείο, ενώ αυξάνουν οι διακοπές ρεύματος», «Αιματηρά επεισόδια στη Σφηκιά με απεργούς, ΜΑΤ και βατραχάνθρωπους του στρατού» (Έλευθεροτυπία, 20.5.1988)». Από το άρθρο της Ευαγγελίας Δινοπούλου *Σύνδεση μισθού-παραγωγικότητας: κοινωνικές και πολιτικές αντιδράσεις: Η απεργία της ΓΕΝΟΠ-ΔΕΗ 1988*, Τετράδια μαρξισμού, τεύχος 7, καλοκαίρι 2018.

τμήματος του συλλογικού εργάτη.

Φουτουρισμός

Είναι αναπόφευκτο να συνεχίσουν να εμφανίζονται αποσπασματικά επιμέρους αγώνες εντός του καπιταλιστικού χωροχρόνου, δεν θα συμβαίνει, όμως, πάντα να ξεπερνάνε ένα ορισμένο κατώφλι και να αποκτούν μαζικές διαστάσεις. Αυτό είναι κάτι που προετοιμάζεται για καιρό και εκδηλώνεται σε στιγμές κρίσης: στην Ελλάδα, χρειάστηκαν περίπου είκοσι χρόνια, από την αναδιάρθρωση της τριετίας 1990-93 ως το κίνημα των πλατειών την περίοδο 2010-12, για να παραχθούν τέτοιου είδους συναντήσεις, με τα δικά τους όρια κάθε φορά. Υπό τη συνδυασμένη επίδραση της αδυναμίας επαναφοράς της συσσώρευσης κεφαλαίου σε ικανοποιητικά επίπεδα, της προβληματοποίησης του συνόλου των κοινωνικών σχέσεων μετά την covid-19 και του πολέμου στην Ουκρανία, η περίοδος που διανύουμε ίσως κυοφορεί μια βαθύτερη δυναμική που μένει να εκδηλωθεί.

Γνωρίζουμε εκ των προτέρων ότι δεν θα επανεμφανιστούν τα ίδια χαρακτηριστικά σε επίπεδο κινήματος, γιατί η αντίφαση κεφαλαίου-εργασίας είναι συνώνυμη της ιστορικότητας της, αλλά δεν θεωρούμε περιττή τη συζήτηση πάνω στο πότε αναμένεται να βγουν στην επιφάνεια και σε ποιο κοινωνικό πεδίο θα εμφανιστούν οι πρώτες τριβές. Αν για ένα πράγμα είμαστε σίγουροι, είναι ότι αυτές οι συναντήσεις θα προβληθούν αναγκαστικά στο πεδίο της *κυκλοφορίας* ανθρώπων και εμπορευμάτων, αυτή τη σταθερά του κοινωνικού ανταγωνισμού. Ωστόσο, είναι η πρώτη φορά που αυτό το πεδίο θα διαμεσολαβείται τεχνολογικά σε τέτοιο υψηλό βαθμό επιτήρησης και ελέγχου που η συνάντηση δεν θα μπορεί να εννοείται τόσο λίγο *αβίαστη* όσο στο παρελθόν, ακόμα και το πολύ πρόσφατο. Θα πρέπει να περιλαμβάνει μια στιγμή ρήξης με κάθε είδους lockdown και κάθε είδους pass, απλά και μόνο για να μπορέσει να υπάρξει.

Δεν είναι παράδοξο να σκεφτούμε ότι οι επικριτές της θα τείνουν να παρουσιάζουν αυτή τη στιγμή ως πράξη ανορθολογισμού απέναντι στις εγγυήσεις ασφαλείας που παρέχει η αναπτυγμένη τεχνολογία, ως εκδήλωση άχρηστου συναισθηματισμού απέναντι στον πολιτικό ρεαλισμό που αυτή υπηρετεί και, γιατί όχι, ως *πένθιμη ματαιότητα* για κοινωνικές σχέσεις που πρέπει να αμετάκλητα αναλωθούν, επειδή αποδείχτηκαν μη κερδοφόρες, μη προηγμένες. Δεν θα βρει εύκολα συμμάχους η αντίληψη ότι η τεχνολογία πάντοτε ήταν ταξικά προσδιορισμένη, ειδικά όταν παρουσιαζόταν ως αλάνθαστη. Παρόλα αυτά, ίσως υπάρχει κάτι διαφορετικό στον ορίζοντα. Στις μέρες μας, δεκαετίες μετά τα αντιπυρηνικά κινήματα, η τεχνολογία γίνεται ξανά αντικείμενο κριτικής από ευρύτερα κοινωνικά κομμάτια που, στο καλύτερο ενδεχόμενο, την απομυθοποιούν ως φορέα κοινωνικής χειραφέτησης: την ίδια στιγμή που η καθημερινή ζωή αποικειοποιείται τεχνολογικά όσο ποτέ άλλοτε. Δεν ξέρουμε αν οι τηλεδιοικήσεις του μέλλοντος θα αποτρέψουν κάθε έκφραση δημοσίου πένθους, όσο

περιορισμένη κι αν είναι στους στόχους και την προοπτική της. Αυτό που φαντάζει πιθανότερο είναι να αναζητήσει μια διέξοδο ο φόβος του ανθρώπινου περιττού βάρους που η τεχνολογική πρόοδος καλείται να υποκαταστήσει: *ο φόβος ότι η θέση του σταθμάρχη δεν φτιάχτηκε μόνο για έναν*, ο οποίος προς το παρόν παρέμεινε πιο υπόκωφος. Αν αυτή η υπόθεση ισχύει, τότε τα πράγματα θα γίνουν πιο πολύπλοκα, όπως τους αντιστοιχεί.

Αθήνα, άνοιξη-καλοκαίρι 2023

A.

* Το κείμενο δεν θα μπορούσε να γραφτεί χωρίς τις συζητήσεις της πρωτοβουλίας *Antitriage* του Θεοσίτη και της *a/74: ομάδας αυτομόρφωσης για τη μεταπολίτευση*. Αυτονόητα, τα λάθη και οι παραλείψεις είναι μόνο δικά μας.

Ήταν
ΕΓΚΛΗΜΑ

ΑΠΟ ΤΥΧΗ
ΖΟΥΜΕ

Τι προηγήθηκε, το Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας ή οι κυρώσεις;

των Ovid Pop και Valentin Cernat*

¹ (σ.τ.μ.) Πρόκειται για μετάφραση του άρθρου *Cosa è venuto prima, il Piano di Ripresa e Resilienza o le sanzioni?* από το *sini-strainrete.info*.

Έχει περάσει πάνω από ένας χρόνος¹ από τότε που επιβλήθηκαν κυρώσεις στη Ρωσία μετά την κλιμάκωση της σύγκρουσης στην Ουκρανία. Υπενθυμίζεται ότι όλα ξεκίνησαν με την πανηγυρική πρόθεση της αμερικανικής κυβέρνησης να «μετατρέψει το ρούβλι σε συντρίμια» [*turn the ruble into rubble*]. Τώρα ο ευρωπαϊκός πληθυσμός είναι αναμφισβήτητα πιο ευάλωτος από ποτέ στις διακυμάνσεις της αγοράς, έχοντας εκτεθεί σε ένα ιστορικό ποσοστό πληθωρισμού 9,2% το 2022 (υπερτριπλάσιο της ετήσιας τιμής του 2021): αύξηση των τιμών της ενέργειας, επισιτιστική ανασφάλεια και γενική μείωση του βιοτικού επιπέδου.

Γινόμαστε μάρτυρες ενός ενδιαφέροντος φαινομένου, μοναδικού στην 100χρονη ιστορία των οικονομικών κυρώσεων, κατά το οποίο οι χώρες που επιβάλλουν εμπάργκο υφίστανται τις συνέπειες μιας σκληρής ανάδρασης. Αυτό ισχύει, τουλάχιστον όσον αφορά την Ευρώπη. Στο πλαίσιο αυτό, η ευρωπαϊκή αγορά κατακλύζεται από χρήματα που λαμβάνουν τα κράτη μέλη με τη μορφή επιχορηγήσεων και δανείων, με στόχο (παραθέτοντας τη διαδικτυακή πλατφόρμα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής) την «αποκατάσταση της φύσης μας», εξασφαλίζοντας «καθαρές μεταφορές και ενέργεια» και προωθώντας, μεταξύ άλλων, τις νέες τεχνολογίες και την ψηφιοποίηση. Αυτό είναι το σχέδιο ανάκαμψης και ανθεκτικότητας. Μέχρι το 2026 θα διοχετευθούν 723,8 δισεκατομμύρια ευρώ στο γερασμένο σώμα της ευρωπαϊκής τεχνολογικής βιομηχανίας για να εξασφαλιστεί αυτή η «πράσινη μετάβαση». Με άλλα λόγια, οι επιχειρήσεις ακμάζουν ενώ οι άνθρωποι υποφέρουν με αγωνία.

Οι υποστηριζόμενες από την ΕΕ κυρώσεις των ΗΠΑ έχουν ως αποτέλεσμα τη μείωση των προμηθειών ρωσικών πρώτων υλών και άλλων προϊόντων. Οι ελλείψεις φυσικού αερίου και πετρελαίου αποτελούν ασφαλώς τα πιο γνωστά και σημαντικά παραδείγματα, αλλά το εμπάργκο επηρέασε επίσης τις εισαγωγές σιτηρών, ορυκτών, σιδήρου κ.ο.κ. Οι κυρώσεις δημιούργησαν ένα ωστικό κύμα που εξαπλώθηκε στις αλυσίδες εφοδιασμού, δημιουργώντας νέους μεσάζοντες και προμηθευτές υδρογονανθράκων, μια νέα υποδομή μεταφοράς και αποθήκευσης που επιδείνωσε την οικονομική εξάρτηση της Ευρώπης από τις αμερικανικές εταιρείες. Μετά το σαμποτάζ του Nord Stream 2 (κατά πάσα πιθανότητα καθοδηγούμενο ή υποστηριζόμενο από τις ΗΠΑ²), οι εφοδιαστικές αλυσίδες των δύο οικονομιών διαπλέκονται όλο και περισσότερο. Πράγματι, το φαινόμενο αυτό, που επαναλαμβάνεται και βαθιάει, ξεκίνησε κατά τη διάρκεια της πανδημίας Covid, με τη διατάραξη των αλυσίδων εφοδιασμού. Η αναδιοργάνωση του ενεργειακού τομέα στην Ευρώπη, συνέπεια του πολέμου και

² Αν και οι επίσημες ευρωπαϊκές έρευνες κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι επρόκειτο μόνο για σαμποτάζ, η περιγραφή του δημοσιογράφου Seymour Hersh είναι, τουλάχιστον προς το παρόν, η πιο λεπτομερής ανάλυση των γεγονότων που οδήγησαν στην καταστροφή του Nord Stream 2.

των κυρώσεων, συμβαδίζει με το σχέδιο ανανέωσης του τεχνολογικού τομέα και απαλλαγής από την ορुकτή βιομηχανία.

Τίθεται επομένως το ερώτημα: θα είχαν εφαρμοστεί ούτως ή άλλως οι κυρώσεις χωρίς τη διάθεση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας (ΕΤΑΑ), του σχεδίου που δρομολογήθηκε μόλις λίγους μήνες πριν από το ξέσπασμα του πολέμου; Ή, από μια άλλη άποψη: θα ήταν βιώσιμες οι επενδύσεις στην πράσινη μετάβαση για τις μεγάλες εταιρείες χωρίς να περιοριστεί με κάποιο τρόπο η προσφορά; Κοιτάζοντας τις ενθουσιώδεις δηλώσεις των ιδιωτών επενδυτών που καλωσορίζουν τόσο το ΕΤΑΑ όσο και τις κυρώσεις με σχεδόν θρησκευτική θέρμη, θα τείναμε να απαντήσουμε ότι όχι, δεν θα ήταν βιώσιμες. Υπάρχει κάποιο διακύβευμα. Οι επιχειρήσεις είναι ενθουσιασμένες επειδή βρίσκουν στον πόλεμο μια καλή ευκαιρία να αναβαθμίσουν τη βιομηχανική τους βάση σε ένα νέο επίπεδο, το οποίο υποτίθεται ότι θα είναι πιο φιλικό προς το περιβάλλον, αλλά το πραγματικό στοίχημα -και αυτό είναι κρίσιμο- είναι η αύξηση της ανταγωνιστικότητας στην παγκόσμια αγορά. Οι ευρωπαϊκές εταιρείες πρέπει να διατηρήσουν αυτό το τεχνολογικό πλεονέκτημα, εφόσον το διατηρήσουν στον ανταγωνισμό με τις ΗΠΑ και την Κίνα, και ταυτόχρονα να διατηρήσουν τον έλεγχο της πολιτικής διαδικασίας. Το ΕΤΑΑ καλύπτει αυτήν ακριβώς την ανάγκη: μια νομική και οικονομική σκαλωσιά διασφαλίζει ότι η εξουσία παραμένει συγκεντρωμένη στα χέρια της τρώικας και του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου. Η πράσινη ανεξαρτησία δεν είναι τίποτα περισσότερο από αυτό: η προθυμία να πληρώσουμε με δημόσιο χρήμα για την τεχνολογική καινοτομία που χρειάζονται οι μεγάλες επιχειρήσεις. Αυτή η Νέα Συμφωνία δεν αλλάζει τη μήτρα του νεοφιλελεύθερου κράτους: δημόσιο χρήμα για την ιδιωτική εκμετάλλευση των επιχειρήσεων. Και αυτό ανεξάρτητα από τις εσωτερικές εντάσεις στις οποίες εμπλέκονται τακτικά οι ευρωπαίοι καπιταλιστές, όταν συγκρούονται τα συγκεκριμένα συμφέροντά τους: το πολιτικό τους σκηνικό πρέπει να παραμείνει στη θέση του, διατηρώντας το status quo.

Εν τω μεταξύ, το νόμισμα χάνει αγοραστική δύναμη λόγω του πληθωρισμού, πράγμα που σημαίνει ότι οι εργαζόμενοι άντρες και γυναίκες σε όλη την Ευρώπη εργάζονται περισσότερο για την ίδια ποσότητα προϊόντων που καταναλώνουν. Δεν είναι περίεργο που η λαϊκή αγωνία και ο θυμός βράζουν. Διαμαρτυρίες, απεργίες και καθιστικές διαμαρτυρίες έχουν ξεσπάσει στις περισσότερες δυτικές χώρες, από το Ηνωμένο Βασίλειο μέχρι την Ισπανία, από τη Γαλλία μέχρι τη Γερμανία και την Τσεχική Δημοκρατία, για να αναφέρουμε μόνο τις πιο γνωστές. Μετά από ένα τραγικό σιδηροδρομικό δυστύχημα στην Ελλάδα, διαδηλώσεις που κατηγορούν το κράτος για εγκληματική ιδιωτικοποίηση οργανώνονται σε εβδομαδιαία βάση.

Το 41% του Ευρωπαϊκού Σχεδίου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας (ΕΣΑΑ) που προορίζεται για τη Ρουμανία διατέθηκε για τη διασφάλιση της πράσινης μετάβασης. Το μεγαλύτερο μέρος των χρημάτων, 3,9 δισ. ευρώ, αφιερώθηκε στον εκσυγχρονισμό των σιδηροδρόμων.

Μικρότερα ποσά διατέθηκαν για την αστική κινητικότητα (υποδομές για ηλεκτρικά οχήματα), 1,8 δισ. ευρώ, και την ενεργειακή απόδοση των κτιρίων (κατασκευαστικός τομέας), 2,7 δισ. ευρώ. Ωστόσο, μόνο μικρά ποσά διατέθηκαν για την αποκατάσταση των ζημιών που προκάλεσε ο εμπορικός καπιταλισμός τα τελευταία 32 χρόνια: παραγωγή καθαρής ενέργειας, 0,8 δισ. ευρώ, και προστασία του περιβάλλοντος και της βιοποικιλότητας, 1,1 δισ. ευρώ.

Αν κάποιος εξακολουθεί να είναι πεισμένος για τις καλές προθέσεις της ευρωπαϊκής επιχειρηματικής τάξης, ας ρίξει μια ματιά στη σιδηροδρομική υποδομή της Ρουμανίας. Το 1989, το έτος πριν από την πτώση των σοσιαλιστικών καθεστώτων, περίπου το 82% του εθνικού προϊόντος μεταφερόταν σιδηροδρομικώς: 69.000 εκατομμύρια τονοχιλιόμετρα. Σήμερα το ποσοστό αυτό είναι σχεδόν 20%, εξακολουθεί να είναι σημαντικά υψηλότερο από το ντροπαλό 8% του μέσου όρου της ΕΕ. Οι γειτονικές σοσιαλιστικές δημοκρατίες -Πολωνία, Ουγγαρία, Βουλγαρία- παρουσιάζουν αναλογικά παρόμοιες τάσεις και επιδόσεις. Σε κάθε περίπτωση, ο σιδηρόδρομος είναι η πιο πράσινη μορφή μεταφοράς που υπάρχει, καθώς έχει πολύ χαμηλές περιβαλλοντικές επιπτώσεις, και οι επίτροποι της ΕΕ το γνωρίζουν καλά αυτό. Στην πραγματικότητα, η ΕΕ δεσμεύτηκε πρόσφατα να αυξήσει το ποσοστό των εμπορευμάτων που μεταφέρονται με σιδηροδρομικές μεταφορές στο 35% έως το 2035 και να μειώσει στο μισό τις οδικές μεταφορές έως το 2050. Όλα αυτά είναι πολύ ωραία. Όμως οι επιχειρήσεις έπρεπε πρώτα να καταστρέψουν τα σοσιαλιστικά logistics και κατά τις δύο πρώτες δεκαετίες, μεταξύ 1990 και 2010, το κύριο μέλημά τους ήταν μόνο να διαλύσουν τη σιδηροδρομική υποδομή, ως αναποτελεσματική, τεχνολογικά παρωχημένη κ.λπ. Σε μια έκταση πρωταρχικής συσσώρευσης, ό,τι ήταν διαθέσιμο για ιδιωτικοποίηση -σιδηροδρομικά βαγόνια, αποθήκες, εγκαταστάσεις συντήρησης κ.λπ.- ιδιωτικοποιήθηκε, ξεπουλήθηκε, απαξιώθηκε, συγκεντρώθηκε στις τσέπες μιας χούφτας ιδιωτών. Ως παράπλευρη συνέπεια, οι εργαζόμενοι απολύθηκαν και το ισχυρότερο συνδικάτο της χώρας, το συνδικάτο των σιδηροδρομικών, καλά οργανωμένο και με δεκάδες χιλιάδες μέλη, αν όχι περισσότερα, κατακερματίστηκε σε μικρότερες μονάδες και στη συνέχεια διαλύθηκε. Ταυτόχρονα, η οδική υποδομή επεκτάθηκε και προσαρμόστηκε στο σύστημα συνδυασμένων μεταφορών που συνδέει τα πλοία μεταφοράς εμπορευματοκιβωτίων και τα υπερατλαντικά πλοία με τα φορτηγά στους αυτοκινητοδρόμους. Σε λίγο περισσότερο από δέκα χρόνια, η λεγόμενη επανάσταση των logistics (που εγκαινιάστηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες τη δεκαετία του 1960) έφερε τα πάνω κάτω στις υποδομές της Ρουμανίας. Το 2010, σχεδόν το 70% του εθνικού προϊόντος μεταφερόταν οδικώς. Έτσι, ακόμη και πριν αρχίσουν να συζητούν την προοπτική της πράσινης μετάβασης, οι εταιρίες έπρεπε να βεβαιωθούν ότι ο τρόπος με τον οποίο μετακινείτο το κεφάλαιο ανταποκρινόταν στα συμφέροντά τους: στη μεγιστοποίηση του κέρδους. Και ότι η ιδιοκτησία είχε αφαιρεθεί από τα χέρια του κράτους. Επιπλέον, έπρεπε να διαλυθεί ο πολιτικός κίνδυνος που συνεπάγονται οι μεγάλες υποδομές, όπως στην

περίπτωση των σοσιαλιστικών σιδηροδρομικών υποδομών, παρά το περιβαλλοντικό τους όφελος. Με άλλα λόγια, υπάρχει πάντα κάτι για το παρόν θαμμένο κάτω από τα «κομμουνιστικά» συντρίμια της Ανατολικής Ευρώπης.

Επιστρέφοντας στο ΕΣΑΑ, στρέφουμε την προσοχή μας στις δαπάνες που διατίθενται και χρησιμοποιούνται για τις υποδομές μεταφορών. Εδώ παρατηρούμε ότι σημαντικά ποσά από το σύνολο που διατίθενται για την πράσινη μετάβαση προορίζονται για την κατασκευή αυτοκινητοδρόμων και οδικών κόμβων, τον εκσυγχρονισμό των σιδηροδρόμων, καθώς και για επενδύσεις σε κέντρα logistics και υποδομές εντός και πέριξ του λιμανιού της Κωνσταντίας στη Μαύρη Θάλασσα. Οι σκοποί και οι χρήσεις αυτών των επενδύσεων είναι πολλαπλές. Πρώτον, σημειώνουμε ότι τα κονδύλια που διατίθενται από το ΕΣΑΑ συνεχίζουν και αναπτύσσουν περαιτέρω ένα παλιό σχέδιο μέσω του οποίου κατασκευάζονται, αποκαθίστανται και επεκτείνονται οι υποδομές μεταφορών, οι οποίες συνδέουν πλέον την ακτή της Μαύρης Θάλασσας στην ανατολική Ρουμανία με το δυτικοευρωπαϊκό δίκτυο logistics, το λεγόμενο TEN-T, το Διευρωπαϊκό Δίκτυο Μεταφορών. Το ίδιο συμβαίνει και με τον εκσυγχρονισμό του συστήματος σιδηροδρομικών μεταφορών. Αφού εντάχθηκε στη νεοφιλελεύθερη τροχιά, ο σιδηρόδρομος είναι επιτέλους ώριμος για επενδύσεις. Τώρα που οι επενδυτές είναι σίγουροι για τη μερίδα του λέοντος, το δίκτυο είναι έτοιμο να εισέλθει στη φάση της πράσινης μετάβασης, ντυμένο με αυτό το νέο νυφικό. Σε ποια στιγμή θα ήταν σοφότερο να χρησιμοποιηθούν αυτά τα ευρωπαϊκά κονδύλια από ό,τι τώρα, όταν εξυπηρετούνται τόσο η στρατιωτικοποίηση (δηλαδή τα συμφέροντα του αμερικανικού στρατιωτικο-βιομηχανικού συμπλέγματος) όσο και οι δυτικές εταιρικές ελίτ!!!

Όλες αυτές οι επενδύσεις περιέχουν «οικολογικά» στοιχεία που μπορούν να ειπωθούν ως αυτό που πραγματικά είναι: ανανέωση τεχνολογικά παρωχημένων συστημάτων, αντικατάσταση του στόλου των αυτοκινήτων με γερμανικά ηλεκτρικά αυτοκίνητα, λαμπτήρες LED και φωτοβολταϊκά πάνελ στα κέντρα εφοδιασμού, σταθμοί φόρτισης για ηλεκτρικά αυτοκίνητα, αυτοματισμοί χαμηλής κατανάλωσης στις εμπορευματικές μεταφορές, τεχνολογίες που συμμορφώνονται με τα τελευταία ευρωπαϊκά πρότυπα κ.λπ. Στη φυσική τους συγκεκριμενοποίηση μπορούμε να δούμε το μέλλον του καπιταλισμού να υλοποιείται. Αλλά οι ίδιες οι τεχνολογικές καινοτομίες συσκοτίζουν τον οικονομικοπολιτικό σκοπό της πράσινης μετάβασης, ο οποίος παραμένει κρυμμένος από το γυμνό μάτι. Τα κράτη τίθενται στην υπηρεσία του κεφαλαίου, η οικονομία στρατιωτικοποιείται σταδιακά, τα επιχειρηματικά μονοπώλια εδραιώνονται μέσω αυτής της διαδικασίας επανατεχνολογικοποίησης, και όλα αυτά κρύβονται πίσω από το αδιαφανές πρίσμα των οικολογικών μέτρων. Οι επιπτώσεις αυτού του μετασχηματισμού γίνονται αισθητές από τον ευρωπαϊκό πληθυσμό στο συνεχώς αυξανόμενο κόστος ζωής, το οποίο δείχνει μόνο πώς ο ταξικός πόλεμος διεξάγεται πλέον μέσω των χρηματοπιστωτι-

κών εργαλείων και των εργαλείων της αγοράς. Πράσινος μετασχηματισμός... Αυτό που χρειαζόμαστε είναι μια πράσινη επανάσταση. Μια ριζική μεταμόρφωση των πολιτικών αρχών, που θα ακολουθηθεί από την τεχνολογία. Η επανάσταση είναι η βιώσιμη αρχή για τον πλανήτη, όχι η μετάβαση. Εξάλλου, οι λαοί της Ανατολικής Ευρώπης έχουν ζωντανή μνήμη της λέξης μετάβαση, η οποία σε κάθε αυτή θυμίζει την πιο άγρια λεηλασία του συλλογικού πλούτου και την εξαθλίωση του πληθυσμού. Για τα πρώτα είκοσι χρόνια μετά το 1989, η «μετάβαση» ήταν η λέξη που έπνιξε τη δημόσια ζωή μας, αφήνοντας πίσω της μια έρημο πάνω στην οποία αναδύθηκε το σημερινό ταξικό σύστημα. Τώρα που οι πραγματικοί μισθοί στην Ευρώπη συρρικνώνονται και η συλλογική ιδιοκτησία της τεχνολογικής ανάπτυξης δέχεται επίθεση, γίνεται πάλι λόγος για μετάβαση. Αυτό θα πρέπει να μας ανησυχήσει.

*μέλη της ρουμανικής συλλογικότητας *Alternator* και του περιοδικού *Climate Class Conflict*

